

Programul OSCE de monitorizare a proceselor
de judecată în Republica Moldova

Raport Analitic

Respectarea standardelor unui proces echitabil
și a drepturilor corespunzătoare ale părților
în cadrul proceselor judiciare

**RAPORT ANALITIC
AL PROGRAMULUI DE MONITORIZARE
A PROCESELOR DE JUDECATĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA**

**Respectarea standardelor unui proces echitabil
și a drepturilor corespunzătoare ale părților
în cadrul proceselor judiciare
(aprilie 2006 – mai 2007)**

Realizat de
Misiunea OSCE în Moldova

© OSCE/ODIHR 2008

Toate drepturile rezervate. Conținutul acestei publicații poate fi utilizat în mod liber și multiplicat în scopuri educaționale și non-comerciale, cu condiția că orice reproducere de acest fel să fie însoțită de recunoașterea OSCE/ODIHR în calitate de sursă.

Misiunea OSCE în Moldova
Str. Mitropolit Dosoftei 108,
MD-2012, Chișinău
Republica Moldova
Tel.: +373 22 223 495
Fax: +373 22 223 496
E-mail: moldova@osce.org
Website: www.osce.org/moldova

PREFAȚĂ

Acesta este cel de-al doilea raport din cadrul Programului de monitorizare a proceselor de judecată din Moldova. Raportul utilizează, în mare parte, aceleași date ca și primul raport, deși acestea au fost colectate și analizate din mai multe perspective și în decursul unei perioade mai lungi. Multe contribuții au fost aduse de către Misiunea OSCE în Moldova, de către aceleași persoane și organizații care au contribuit la primul raport, lansat în luna aprilie 2007.

Apreciem deosebit de mult efortul depus de toți colegii în decursul ultimei jumătăți de an pentru a pregăti și analiza materialele compilate în prezentul raport. Dat fiind faptul că nu e posibil să aducem mulțumiri adecvate tuturor contribuțiilor primite de la colegii noștri din cadrul Misiunii OSCE cât și de la cei din afară, dorim să-i nominalizăm cel puțin pe cei fără de care acest raport nu ar fi posibil.

Mai întâi de toate, trebuie să aducem mulțumiri angajamentului și lucrului asiduu al celor doi Coordonatori Naționali în elaborarea raportului: Laurențiu Hadîrcă, unul dintre co-autorii acestui raport, care a activat în cadrul Misiunii OSCE în Moldova până la mijlocul lunii octombrie și succesorul său Ghenadie Barbă, care s-a alăturat Misiunii la începutul lunii decembrie 2007. Ambii Coordonatori au fost extrem de dedicați elaborării acestui raport, împărtășindu-și experiența, eforturile, inițiativa, abilitățile manageriale și creativitatea. Pe lângă asistența oferită Coordonatorului Național la co-ordonarea zilnică a Programului, Asistentul Superior al Programului, Liliana Calancea, a introdus și actualizat sute de formulare ce conțin informațiile colectate în Baza de date privind monitorizarea proceselor de judecată și a compilat și organizat rezultatele în diagrame și scheme care sunt incluse în acest raport. Experiența sa în cadrul Programului și angajamentul său față de lucru au fost de o mare valoare în timpul elaborării acestui raport.

Suntem deosebit de fericiți că la începutul lunii decembrie 2007, Nadejda Hriptievschi s-a alăturat echipei noastre în calitate de cel de-al doilea co-autor. Experiența sa în calitate de monitor național al proceselor de judecată din cadrul programului de monitorizare a proceselor de judecată și devotamentul său nelimitat au contribuit la întregul proces de îmbunătățire a sistemului judiciar din Republica Moldova.

Mai mult, nu am fi obținut informații pentru a scrie acest raport fără lucrul excelent al monitorilor proceselor de judecată. Aproximativ 20 de monitori au monitorizat, în echipe a câte doi, ședințele de judecată din municipiul Chișinău pe parcursul acestei perioade. Monitorii sunt instruiți și devotați consolidării drepturilor omului și principiului supremației legii în Moldova. Nu a fost o sarcină ușoară pentru acești, în mare parte, juriști tineri să depășească obstacolele și frustrarea atunci când accesul la datele cu privire la ședințele de judecată și chiar la ședințele de judecată a devenit dificil sau practic imposibil. Suntem deosebit de recunoscători pentru perseverența lor în prezentarea chestionarelor ce conțin observații detaliate și complete cu privire la procesele de judecată, care stau la baza tuturor analizelor și constatărilor noastre.

Dat fiind faptul că deja am menționat cursurile de instruire și chestionarele, trebuie, de asemenea, să adresăm mulțumirile noastre Dlui Igor Dolea, doctor în drept, directorul Institutului de Reforme Penale. Noi ne-am bizuit pe dumnealui în calitate de cel mai calificat expert și model demn de urmat la îndeplinirea multor sarcini și obligațiuni din cadrul Programului de monitorizare a proceselor de judecată. Dumnealui ne-a oferit asistență și îndrumare prețioasă în organizarea cursurilor de instruire pentru noii observatori, ne-a oferit expertiză și comentarii pe marginea raportului și a analizat documentele existente. Suntem profund recunoscători atât dumnealui personal cât și echipei sale din cadrul Institutului de Reforme Penale.

Pentru a asigura o implementare de succes a programului de monitorizare a proceselor de judecată, rămâne a fi crucială colaborarea apropiată cu autoritățile naționale. Aprecieri deosebite de mult suportul din partea Consiliului Superior al Magistraturii și personal din partea Președintelui acestuia DI. Nicolae Clima, precum și din partea Procuraturii Generale și personal din partea Procurorului General al Republicii Moldova, DI. Valeriu Gurbulea.

Acest raport a mai beneficiat și de experiența și suportul membrilor personalului din cadrul Departamentelor pentru Drepturile Omului și Supremația Legii ale ODIHR.

Nu în ultimul rând, vrem să adresăm mulțumirile noastre delegațiilor Statelor Unite, Marii Britanii, Franței, Finlandei și Germaniei, ale căror contribuții financiare generoase au făcut ca Programul de Monitorizare a Proceselor de Judecată să devină o realitate.

Sperăm foarte mult că interesul în contribuirea la dezvoltarea sistemului judiciar în Moldova, astfel încât acesta să corespundă standardelor internaționale relevante și angajamentelor OSCE, va continua.

*Kristin Franklin și Rita Tamm,
Co-Manageri ai Programului de Monitorizare a Proceselor de Judecată
al Misiunii OSCE în Moldova,
mai 2008*

CUPRINS

Sumar	7
I. Procesul echitabil și drepturile corespunzătoare ale inculpatului	7
II. Procesul echitabil și drepturile corespunzătoare ale victimelor și martorilor	10
Introducere	11
I. Procesul echitabil și drepturile corespunzătoare ale inculpatului	17
A. Notă introductivă	17
B. Dreptul la audiere publică	20
C. Dreptul la o judecare echitabilă a cauzei.	25
D. Dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil	33
E. Dreptul de a fi judecat de o instanță independentă și imparțială	37
F. Dreptul la prezumția nevinovăției	41
G. Dreptul la timp și înlesniri necesare pregătirii apărării	44
H. Dreptul la asistență juridică	47
I. Dreptul la interpret	53
II. Procesul echitabil și drepturile corespunzătoare ale victimelor și martorilor	57
A. Notă introductivă	57
B. Accesul la instanța de judecată	58
C. Dreptul la securitatea fizică	60
D. Dreptul de a fi tratat cu respect	61
E. Dreptul la inviolabilitatea vieții private	62
F. Dreptul la condiții adecvate de interpretare	63
G. Dreptul la asistență juridică	64
H. Dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil	64
I. Dreptul la compensarea cheltuielilor	65
Concluzii	67

SUMAR

Raportul Analitic „*Respectarea standardelor unui proces echitabil și a drepturilor corespunzătoare ale părților în cadrul proceselor judiciare*” (în continuare *Prezentul Raport*) rezumă constatările făcute la finele primului an complet de monitorizare a proceselor de judecată în cadrul Programului OSCE de Monitorizare a Proceselor de Judecată în Republica Moldova (Programul MPJ). Programul MPJ a fost elaborat și este implementat de către Misiunea OSCE în Moldova în parteneriat cu Oficiul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (ODIHR). Folosind o perspectivă axată pe respectarea drepturilor omului, obiectivul Programului este de a analiza conformitatea *de facto* a sistemului judecătoresc al Republicii Moldova cu standardele naționale și internaționale ale unui proces echitabil, de a atrage atenția autorităților naționale asupra domeniilor care necesită perfecționare și de a încuraja și asista autoritățile naționale în găsirea unor soluții în vederea sporirii protecției drepturilor omului și consolidării supremației legii.

Misiunea OSCE în Moldova și ODIHR au lansat Programul MPJ la 21 martie 2006. Începând cu luna aprilie 2006 și pînă la 31 mai 2007, au fost monitorizate în total 2.395 de ședințe în cadrul a 596 de cauze penale în toate cele cinci judecătoria de sector din municipiul Chișinău, plus în Curtea de Apel Chișinău și Curtea Supremă de Justiție. Numărul ședințelor de judecată nu corespunde cu numărul cauzelor penale, deoarece procesul judiciar în fiecare cauză penală implică, de obicei, mai multe ședințe.

Primul raport al Programului MPJ cu titlul „*Raport analitic semestrial: Constatări preliminare ale monitorizării ședințelor de judecată în Republica Moldova*” (în continuare *Raport Analitic Semestrial*) a fost publicat în luna aprilie 2007. Acest raport s-a bazat pe fapte și a fost structurat conform unei analize a prestației participanților la proces, reflectînd „experiența” din incinta instanțelor de judecată din Moldova în baza observațiilor făcute pe parcursul primelor șase luni de desfășurare a programului. *Prezentul Raport* este al doilea raport elaborat în cadrul Programului MPJ, care are scopul de a prezenta o analiză juridică a respectării și/sau încălcării standardelor privind dreptul la un proces echitabil și drepturile corespunzătoare ale părților în timpul desfășurării proceselor judiciare. Analiza juridică este prezentată din perspectiva Convenției Europene a Drepturilor Omului (în continuare Convenția Europeană), dată fiind atît calitatea, cît și amploarea jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare Curtea Europeană) cu privire la dreptul la un proces echitabil și relevanța directă a acesteia pentru Republica Moldova. Unele drepturi și standarde, care derivă din dreptul la un proces echitabil, nu sunt abordate în cadrul acestui raport, motivul fiind domeniul de aplicabilitate a Programului MPJ în Republica Moldova, limitat doar la acele drepturi și standarde ce țin de dreptul la un proces echitabil respectarea cărora poate fi monitorizată în timpul ședințelor de judecată. Constatările de bază sunt următoarele:

I. Procesul echitabil și drepturile corespunzătoare ale inculpatului

Dreptul la audiere publică: dreptul la un proces de judecată public este, de obicei, respectat în practică, însă mai există încă multe excepții de la această regulă. De multe ori, publicitatea proceselor de judecată este împiedicată de dimensiunile sălilor, în special atunci cînd ședințele au loc în birourile judecătorilor, de lipsa unui număr suficient de scaune pentru participanții la proces și publicul ce dorește să asiste la ședințe, de lipsa informațiilor accesibile privind timpul și sala unde va avea loc ședința etc. Deși de cele mai multe ori ședințele sunt organizate în birourile judecătorilor din cauza indisponibilității unor săli de judecată de dimensiuni potrivite,

monitorizarea a scos la iveală câteva cazuri când ședințele au avut loc în birourile judecătorilor din motive neclare sau nejustificate, inclusiv simplul refuz al judecătorului sau al grefierului de a utiliza sălile de judecată special desemnate chiar și atunci când acestea erau libere. Reacția multor judecători față de prezența monitorilor la procese ar putea să indice că mulți dintre ei sunt încă suspicioși față de monitorizare și puțin entuziasmați de transparența sporită și atenția publicului asupra practicilor judiciare. Se pare că unii judecători nu doresc să accepte faptul că publicitatea este un element important și indispensabil al dreptului la un proces echitabil, mai mult ca atât, publicitatea proceselor nu este doar o cerință legală, dar și un instrument cu ajutorul căruia ar putea fi câștigată și menținută încrederea populației în sistemul judiciar. Monitorii au notat câteva situații în care judecătorii au declarat ședința de judecată închisă fără a oferi un motiv pentru această decizie sau făcând apel la așa motive inadecvate cum ar fi "protejarea reputației inculpatului" sau datorită faptului că aceea a fost „o ședință preliminară, la care publicul nu are acces”.

Dreptul la judecare echitabilă: Aplicarea în practică a prevederilor legale privind asigurarea unui proces „echitabil” nu întotdeauna corespunde standardelor. Judecătorii în permanență asigură dreptul inculpatului de a fi prezent la procesul său și amână ședința ori de câte ori inculpatul lipsește. Totuși, au existat cazuri când inculpații arestați nu puteau fi prezenți la proces din cauza că poliția nu a asigurat prezența acestora. Deși legislația stipulează contradictorialitatea și egalitatea părților în drepturile procedurale, sunt necesare eforturi pentru a garanta ca partea apărării în realitate să fie tratată la fel ca și partea acuzării și să aibă posibilități adecvate de a prezenta probe. Principiul contradictorialității în procesul judiciar poate uneori fi afectat de pregătirea necorespunzătoare a părților, acestea neprezentând probele conform cerințelor legii, fapt ce poate determina judecătorul să ia o poziție inadecvată. Contradictorialitatea poate fi afectată negativ de mărimea mică a birourilor judecătorești. Deși judecătorilor li se cere să motiveze fiecare întrebare esențială pentru rezultatul procesului, monitorizarea a constatat cazuri în care judecătorii și-au motivat insuficient hotărârile adoptate în timpul proceselor judiciare sau nu au oferit o motivare a hotărârii lor. Astfel de practici afectează negativ dreptul inculpatului la un proces echitabil, în special în cazurile în care inculpatul dorește să-și exercite dreptul la apel.

Dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil: Întârzierile și amînările par a fi mai degrabă o practică generală decît o excepție în instanțele monitorizate. O deosebită atenție necesită cazurile în care inculpații sunt arestați, iar ședințele sunt amînate nejustificat. Lipsa de punctualitate și de respect elementar față de instanța de judecată îndeosebi a inculpatului, procurorului și apărătorului, este cauza principală a amînărilor și întîrzierilor. Practicile inadecvate de programare a ședințelor de judecată duc la planificarea mai multor ședințe pentru aceeași oră. Înșiși unii judecători întîrzie sau nu se prezintă la ora programată. Monitorii au observat că victimele și martorii sunt cei mai punctuali participanți la proces, îndeosebi la primele ședințe. Cu toate acestea, după câteva amînări, ei la fel devin mai puțin punctuali și un procentaj înalt de amînări s-a datorat absenței acestora. Judecătorii par a fi preocupați de judecarea cauzelor într-un termen rezonabil și deseori încearcă să urgenteze examinarea acestora. Totuși, trebuie acordată atenție ca urgentarea proceselor judiciare să nu afecteze drepturile participanților la proces și cursul normal al justiției.

Dreptul de a fi judecat de o instanță independentă și imparțială: Majoritatea garanțiilor de independență și imparțialitate țin de cadrul instituțional al sistemului judiciar și, astfel, ies de sub incidența domeniului de aplicabilitate al Programului MPJ. Analiza efectuată în cadrul programului este limitată la observațiile aferente aparenței de independență și faptului dacă judecătorii prezintă suficiente garanții pentru a exclude o îndoială îndreptățită cu privire la imparțialitatea lor. Au fost observate câteva cazuri când comportamentul judecătorilor putea genera îndoieli întemeiate privind imparțialitatea lor, și anume: judecătorii se comportau ca

prieteni apropiați cu procurorul/parte apărării, inițiind conversații unilaterale cu una din părți, primind procurorul/parte apărării în biroul său înainte de începerea ședinței de judecată, fără a explica celelalte părți și inculpatului despre ce s-a discutat. Deși acum sunt mai deschiși decât la începutul programului, mulți judecători încă interpretează greșit rolul și sarcinile monitorilor la proces și par a fi destul de tensionați în prezența monitorilor la ședințele de judecată. Impresia de părtinire din partea judecătorilor, adeseori, este observată din modul în care ei se comportă față de participanții la proces, reacționează la intervenția părților și pun întrebări, deseori preluând rolul procurorului. Această ultimă situație poate fi cauzată și de cadrul legislativ nu prea clar, care declară neutralitatea judecătorilor și, în același timp, le dă posibilitatea să pună orice întrebări inculpatului și martorului, cu caracter de concretizare și nu numai. Eforturi încă mai sunt necesare pentru îmbunătățirea independenței și imparțialității sistemului judiciar.

Dreptul la prezumția de nevinovăție: În general, judecătorii conduc procesele într-o manieră neutră și profesională, deși au fost unele cazuri când judecătorii făceau observații inadecvate, care nu se potrivesc cu dreptul la prezumția de nevinovăție. Or, au fost observate cazuri când judecătorii fie îi grăbeau pe inculpați în timp ce aceștia dădeau declarații, fie în alt mod au demonstrat lipsă de interes față de ceea ce spunea inculpatul. Unii judecători dădeau dovadă de părtinire vădită față de participanți, susținând una din părțile implicate în proces, de obicei procurorul, în timp ce puneau întrebări participanților la proces sau făceau alte comentarii pe parcursul procesului. Monitorizarea a elucidat unele cazuri de comportament inadecvat din partea procurorilor și avocaților. Deși rolul procurorilor este de a aduce acuzații, aceștia trebuie să se abțină de la utilizarea unui limbaj nepotrivit când se adresează sau vorbesc despre inculpat. Monitorii au remarcat cazuri când procurorul a utilizat cuvântul „criminal”, referindu-se la inculpat. În cazuri rare chiar și avocații au dat dovadă de o atitudine acuzatoare față de clienții săi. Utilizarea cătușelor și a cuștilor de metal pentru ținerea inculpaților în timpul proceselor, de asemenea, este un aspect față de care judecătorii ar putea avea o atitudine mai echilibrată și ar putea decide pentru fiecare caz în parte dacă aceste elemente sunt într-adevăr necesare pentru a asigura ordinea publică sau este o măsură de precauțiune destul de exagerată.

Dreptul la timp și înlesniri necesare pregătirii apărării: Acest drept este, în general, respectat la etapa judecării cauzei, când judecătorii, de obicei, acceptă cererea părții apărării de a i se acorda timp suplimentar pentru a se pregăti (pentru a aduce probe noi, a pregăti inculpatul pentru depunerea declarațiilor, a lua cunoștință de noile probe aduse de partea acuzării etc.) Totuși, în timpul monitorizării, au fost observate cazuri când judecătorii nu-i ofereau timp suficient apărării pentru a se pregăti de apărare. Deosebit de îngrijorătoare în acest sens este practica de numire a avocaților din oficiu cu 5-10 minute înainte de ședință, o practică răspândită mai ales la Curtea de Apel Chișinău. Au mai existat cazuri când părții apărării nu i-a fost permis pe deplin accesul la noile probe aduse de partea acuzării, fără nici o explicație din partea judecătorilor.

Dreptul la asistență juridică: Dreptul la asistență juridică este, în general, respectat, inculpații, de obicei, fiind reprezentați în instanță de un avocat. În foarte rare cazuri judecătorii continuă examinarea cauzei chiar dacă inculpatul nu are un avocat sau ultimul lipsește ori a întârziat foarte mult. Este lăudabil faptul că judecătorii au mare grijă ca inculpații să beneficieze de asistență juridică, însă, practica de a numi un avocat din oficiu cu câteva minute până la examinarea cauzei, fără a se acorda timp suficient pentru a fi pregătită apărarea, provoacă îngrijorări în ceea ce privește eficacitatea apărării. Avocații, în general, par a fi pregătiți pentru a-și apăra clienții, punând întrebări la subiect, aducând noi probe și prezentând argumente clare la etapa dezbaterilor judiciare. Monitorizarea a arătat că 20% din avocații care au participat la ședințele de judecată monitorizate au fost pregătiți nesatisfăcător, neinteresați de caz și/sau pasivi. Deosebit de îngrijorătoare este prestația avocaților din oficiu și cazurile când acești avocați din oficiu solicită plată de la clienți, chiar dacă aceste servicii sunt plătite de stat. Deși Curtea Europeană face

apel către judecători să ia măsuri pentru a asigura dreptul inculpatului la o apărare eficace „cînd erorile apărării sunt evidente sau sunt aduse suficient la cunoștința lor”, monitorii au remarcat puține cazuri cînd judecătorii i-au reproșat avocatului prestația nesatisfăcătoare.

Dreptul la interpret: Lipsa traducerii a fost remarcată de monitorii și recunoscută de cîțiva judecători, care s-au plîns de lipsa traducătorilor și de faptul că judecătorii au traducători doar de limbă rusă, pe cînd pentru alte limbi, care sunt necesare ocazional (limbile găgăuză, turcă, engleză etc.), nu există nici un traducător. Lipsa traducătorilor pare a fi o problemă sistemică. Monitorii au remarcat multe cazuri cînd interpretul nu traducea deloc sau calitatea traducerii era nesatisfăcătoare. Judecătorii par să tolereze pe larg această practică, deseori menționînd direct că prezența traducătorului este necesară „pentru proces-verbal”. Foarte puțini judecători au reacționat la prezența formală a traducătorului sau la traducerea nesatisfăcătoare, într-adevăr încercînd să asigure o traducere adecvată pentru inculpat. Utilizarea limbilor de stat și rusă, vorbite alternativ pe parcursul ședințelor de judecată, pare a fi mai degrabă un obicei decît o excepție. De multe ori, judecătorii traduceau ei înșiși dintr-o limbă în alta, chiar dictîndu-i grefierului ce să scrie în procesul verbal. Astfel de cazuri împiedică judecătorul de a se concentra total asupra circumstanțelor concrete ale cauzei, sporesc șansele ca grefierul să facă notițe greșite sau insuficiente și, în sfîrșit, îi frustrează pe ceilalți participanți care nu cunosc ambele limbi.

II. Procesul echitabil și drepturile corespunzătoare ale victimelor și martorilor

Deși legislația Republicii Moldova oferă garanții victimelor și martorilor, conformîndu-se în mare măsură standardelor internaționale relevante, în realitate experiența trăită în instanța de judecată poate fi frustrantă și demotivantă pentru victime și martori. Întîrzierile și amînările frecvente ale ședințelor, împreună cu încăperile inadecvate, duc la traumatizarea repetată, îndeosebi a victimelor traficului de ființe umane și violenței în familie, și deseori determină victimele să renunțe și să-și retragă plîngerile, din cauza sentimentului că „pierd timpul degeaba” și se simt „umilite”.

În timp ce majoritatea judecătorilor dau dovadă de înțelegere și grijă față de victime, monitorii au remarcat multe cazuri cînd judecătorii puneau întrebări nepotrivite sau făceau comentarii umilitoare, sau nu reacționau la astfel de comentarii ori întrebări înaintate de alți participanți la proces. Dreptul la securitatea fizică, de asemenea, este pus în pericol de condițiile existente în judecătorii, unde inculpații, victimele și martorii sunt audiați în birourile mici ale judecătorilor sau uneori sunt nevoiți să aștepte ore întregi judecarea cauzei în aceleași coridoare cu inculpații și rudele sau prietenii acestora.

Viața privată a victimelor pare mai degrabă a fi protejată într-un mod standard, prin declararea ședințelor de judecată închise, decît prin aplicarea unui șir de măsuri de protejare prevăzute de lege. Victimele și martorii se confruntă cu probleme de comunicare cu instanța de judecată din cauza lipsei traducătorilor sau a calității nesatisfăcătoare a serviciilor acestora, cînd acestea sunt prestate. Deși poartă răspundere penală pentru veridicitatea declarațiilor depuse în instanță, victimele și martorii foarte rar citesc declarațiile pe care le fac și care sunt înscrise în procesul verbal de către grefier.

INTRODUCERE

În calitatea sa de stat participant la Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) din 1992, Republica Moldova a acceptat, ca pe o măsură de sporire a încrederii, prezența observatorilor/monitorilor la procesele de judecată ce au loc în instanțele sale naționale.¹ Republica Moldova recunoaște că observarea proceselor de judecată este un mijloc de asigurare a unui sistem judiciar funcțional și de protejare eficace a drepturilor omului. Anume în acest context se desfășoară prezentul Program de Monitorizare a Proceselor de Judecată.

Scopul general al Programului MPJ, după cum este stabilit în Documentul de Program din 17 iulie 2005, este de a spori respectarea de către Republica Moldova a angajamentelor sale asumate în cadrul OSCE și a altor standarde internaționale privind dreptul la un proces echitabil, consolidarea supremației legii și promovarea respectării drepturilor omului. În special, obiectivul Programului MPJ este de a monitoriza și de a disemina informațiile privind respectarea standardelor unui proces echitabil, de a consolida capacitatea societății civile de a monitoriza și a raporta corect asupra proceselor de judecată și de a ridica nivelul de conștientizare a dreptului la un proces echitabil și încălcările acestuia printre actorii naționali și internaționali. Utilizând o abordare din perspectiva respectării drepturilor omului, o atenție specială a fost acordată drepturilor victimelor și martorilor implicați în procesul judiciar. Programul MPJ se bazează pe ideea acceptată pe larg, conform căreia monitorizarea organizată și sistematică a proceselor de judecată standardizează procesul de observare și de colectare a informațiilor și oferă modalități comprehensive de examinare a sistemului judiciar, prin evidențierea într-un mod imparțial atât a punctelor forte, cât și a celor slabe.

Ținând cont de experiența OSCE/ODIHR în alte țări, s-a constatat că utilizarea unor rețele naționale de monitorizare a proceselor de judecată contribuie la ridicarea gradului de conștientizare de către societatea civilă a procedurilor de judecată și a funcționării sistemului judiciar și, de asemenea, servește ca mijloc de sporire a încrederii populației în sistemul judiciar. Deseori se spune că „nu este suficient ca justiția să fie înfăptuită, trebuie să se și vadă că ea este înfăptuită”. Acest principiu al „justiției transparente” constituie nucleul conceptului de monitorizare a proceselor de judecată, deoarece „justiția” implică rezultate echitabile obținute prin procedee echitabile. Monitorul potrivit este un observator imparțial, care acționează în mod rezonabil. Astfel, pentru ca sistemul judiciar să funcționeze în mod echitabil și pentru ca publicul larg să aibă încredere în faptul că acesta funcționează corect, este necesar de a se identifica, instrui și susține un cadru național de monitori imparțiali.

Monitorizarea proceselor de judecată este efectuată de echipe formate din doi monitori selectați și instruiți de Misiunea OSCE în Moldova și ODIHR, împreună cu partenerii locali de implementare, Institutul de Reforme Penale (IRP) și Asociația Avocaților Americani/ Inițiativa pentru Supremația Legii în Moldova.² Rolul monitorilor este de a urmări atent și neutru tot ce se întâmplă în timpul și în jurul ședințelor de judecată, la care ei sunt desemnați pentru a le monitoriza, în municipiul Chișinău. Ei pregătesc rapoarte detaliate cu privire la fiecare ședință de judecată la care au asistat, utilizând un format comprehensiv de raportare (adică chestionarul), elaborat cu scopul de a colecta informații statistice și descrieri factice. Luând în

¹ A se vedea în acest sens Declarația OSCE de la Copenhaga (1990), paragraful 12 care prevede că „statele participante... decid să accepte ca măsură de sporire a încrederii prezența observatorilor trimiși de statele participante și a reprezentanților organizațiilor non-guvernamentale și a altor persoane interesate la procesele din instanțele de judecată, după cum este prevăzut în legislația națională și în dreptul internațional”.

² IRP este o organizație non-guvernamentală (ONG), iar Asociația Avocaților Americani/ Inițiativa pentru Supremația Legii în Moldova este o organizație non-guvernamentală internațională.

considerație faptul că unul din principiile fundamentale care stau la baza monitorizării proceselor de judecată este respectul față de independența sistemului judiciar, monitorii au fost instruiți să nu încerce să influențeze în nici un fel și să nu intervină niciodată într-un proces judiciar, precum și să fie prudenți pentru a nu se identifica nici cu partea acuzării, nici cu cea a apărării. De asemenea, monitorii nu pot și nici nu evaluează probele, nu analizează circumstanțele concrete ale cauzei și nu încearcă să stabilească vinovăția sau nevinovăția inculpatului. Ei se concentrează mai degrabă asupra respectării normelor de procedură, a drepturilor inculpatului, martorilor și victimelor, cât și asupra imaginii echității procesului judiciar în general. Informațiile pe care monitorii le colectează și le înregistrează în chestionarele lor sunt introduse în baza de date elaborată pentru Programul MPJ, care este capabilă să compileze rapoarte statistice în timp util.

Primul Raportul al Programului MPJ denumit „*Raport Analitic Semestrial: „Constatări preliminare ale monitorizării ședințelor de judecată în Republica Moldova”*”, a fost făcut public la 19 aprilie 2007 în cooperare cu Consiliul Superior al Magistraturii și Procuratura Generală a Republicii Moldova. El s-a bazat pe informațiile și datele colectate în urma monitorizării a aproximativ 800 de ședințe de judecată în toate judecătoriile din municipiul Chișinău (adică cinci judecătorii de sector, Curtea de Apel Chișinău și Curtea Supremă de Justiție) în primele șase luni de implementare a programului. *Raportul Analitic Semestrial* descrie experiența în incinta instanței de judecată, inclusiv sediul și dotările, accesul publicului la ședințele de judecată, întârzierile și amînările, securitatea și ordinea publică; precum și prestația principalilor participanți la proces, inclusiv a judecătorilor, procurorilor, apărătorilor, grefierilor, interpreților și traducătorilor, victimelor și martorilor. Analiza constatărilor preliminare este completată de scheme și diagrame, bazate pe datele statistice colectate în cursul monitorizării proceselor, precum și de episoade succinte, bazate pe evenimente reale, la care monitorii au fost martori în anumite cazuri.

Prezentul Raport este elaborat în baza constatărilor efectuate pe parcursul primului an complet de funcționare a Programului MPJ (19 aprilie 2006 – 31 mai 2007)³. El este bazat pe monitorizarea a **2.395 ședințe de judecată în 596 cauze penale**, monitorizate în instanțele de judecată din mun. Chișinău (Tabelul 1 și Diagrama 1).

Tabelul 1: Numărul de ședințe monitorizate în instanțele din mun. Chișinău

Instanțele din mun. Chișinău	Numărul de ședințe monitorizate
Curtea Supremă de Justiție	88
Curtea de Apel Chișinău	338
Judecătoria sectorului Centru	646
Judecătoria sectorului Ciocana	198
Judecătoria sectorului Rîșcani	444
Judecătoria sectorului Botanica	305
Judecătoria sectorului Buiucani	376
Numărul total de ședințe monitorizate	2.395

³ Prezentul Raport cuprinde ședințele de judecată monitorizate pe parcursul a 14 luni, deoarece monitorizarea de facto în instanțele de judecată din municipiul Chișinău a început în luna aprilie 2006 și include ședințele monitorizate pînă la finele lunii mai 2007.

Diagrama 1: Numărul ședințelor de judecată monitorizate lunar

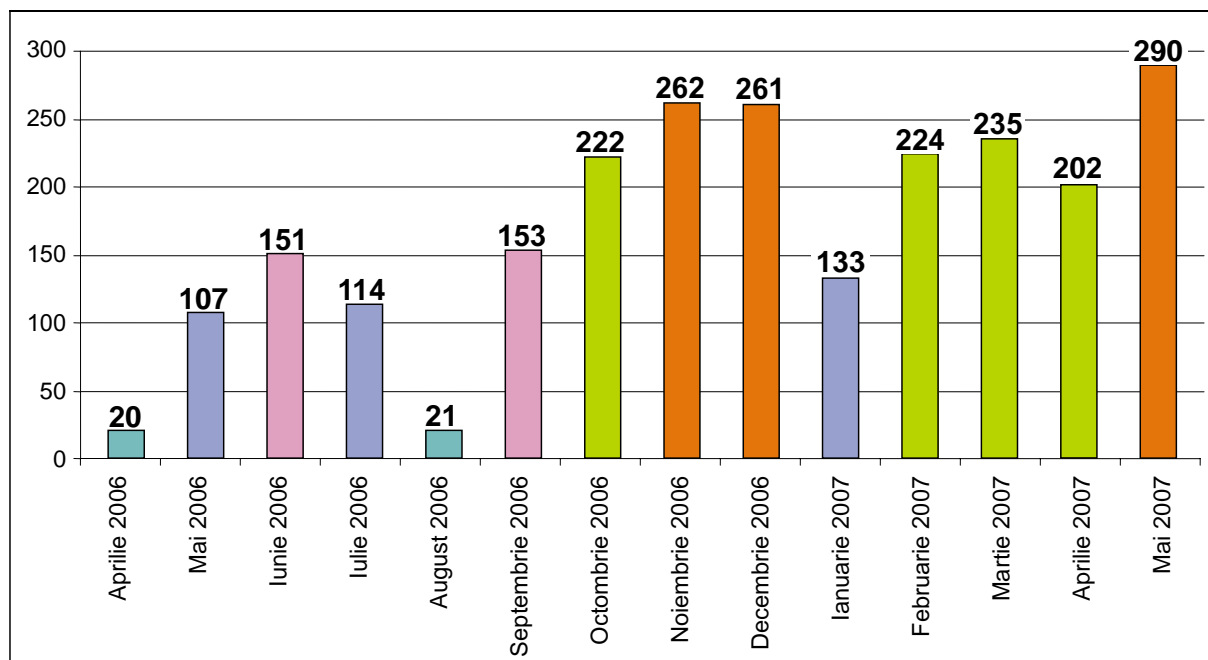

Diagrama 1 prezintă numărul de ședințe monitorizate de către Programul MPJ în fiecare lună începînd cu aprilie 2006 pînă în mai 2007.

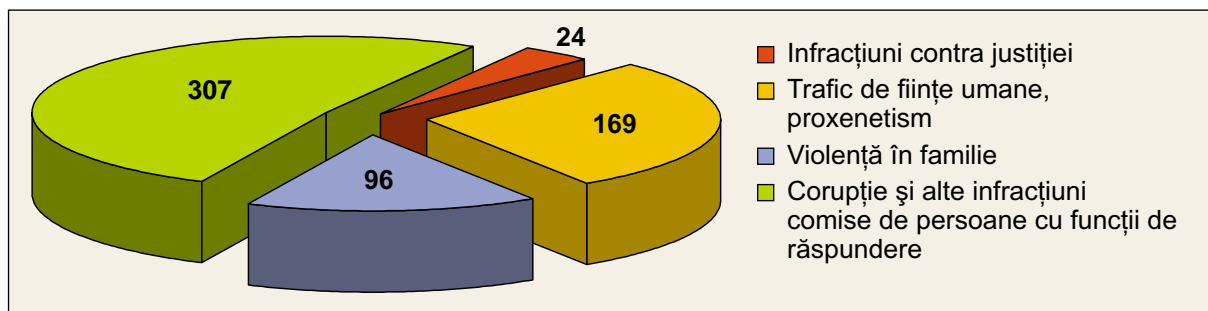
Numărul ședințelor de judecată nu corespunde numărului de cauze penale din simplul motiv că procesul judiciar al fiecărei cauze penale, de obicei, implică multiple ședințe. Categoriile cauzelor monitorizate au inclus: 169 cazuri de trafic de ființe umane, trafic de arme și proxenetism, 96 cazuri de violență în familie, 24 cazuri de infracțiuni contra înfăptuirii justiției și 307 cazuri de corupție și alte infracțiuni comise de funcționari publici (Tabelul 2 și Diagrama 2).

Tabelul 2: Categoriile de infracțiuni monitorizate și articolele corespunzătoare ale Codului Penal al Republicii Moldova

Categoriile de infracțiuni	Articolele Codului Penal
Trafic de ființe umane; proxenetism	Art. 165. Traficul de ființe umane Art. 206. Traficul de copii Art. 207. Scoaterea ilegală a copiilor din țară Art. 220. Proxenetismul
Trafic de armament și muniții	Art. 248 (alin. 3). Contrabanda cu armament, dispozitive explozive, muniții
Violență în familie	Art. 150. Determinarea la sinucidere Art. 151. Vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății Art. 152. Vătămarea intenționată medie a integrității corporale sau a sănătății Art. 153. Vătămarea intenționată ușoară a integrității corporale sau a sănătății Art. 154. Maltratarea intenționată sau alte acte de violență Art. 155. Amenințarea cu omor ori cu vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății Art. 156. Vătămarea gravă ori medie a integrității corporale sau a sănătății în stare de afect

Categoriile de infracțiuni	Articolele Codului Penal
	Art. 157. Vătămarea gravă ori medie a integrității corporale sau a sănătății cauzată din imprudență
Infrațiuni contra justiției	Art. 303. Amestecul în înfăptuirea justiției și în urmărirea penală Art. 306. Tragerea cu bună știință la răspundere penală a unei persoane nevinovate Art. 307. Pronunțarea unei sentințe, decizii, încheieri sau hotărâri contrare legii Art. 308. Reținerea sau arestarea ilegală Art. 309. Constrângerea de a face declarații Art. 310. Falsificarea probelor Art. 312. Declarația mincinoasă, concluzia falsă sau traducerea incorectă Art. 313. Refuzul sau eschivarea martorului ori a părții vătămate de a face declarații Art. 314. Constrângerea de a face declarații mincinoase, concluzii false sau traduceri incorecte ori de a se eschiva de la aceste obligații Art. 315. Divulgarea datelor urmăririi penale Art. 316. Divulgarea datelor privind măsurile de securitate aplicate față de judecător și participanții la procesul penal Art. 318. Înlesnirea evadării Art. 320. Neexecutarea intenționată a hotărârii instanței de judecată Art. 323. Favorizarea infracțiunii
Corupție și alte infracțiuni comise de persoane cu funcții de răspundere	Art. 324. Corupere pasivă Art. 325. Coruperea activă Art. 326. Traficul de influență Art. 327. Abuzul de putere sau abuzul de serviciu Art. 328. Excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu Art. 329. Neglijența în serviciu Art. 330. Primirea de către un funcționar a recompensei ilicite Art. 330/1. Încălcarea regulilor privind declararea veniturilor și a proprietății de către demnitarii de stat, judecători, procurori, funcționarii publici și unele persoane cu funcție de conducere Art. 331. Refuzul de a îndeplini legea Art. 332. Falsul în acte publice Art. 243. Spălarea banilor Art. 333. Luarea de mită Art. 334. Darea de mită Art. 335. Abuzul de serviciu Art. 336. Depășirea atribuțiilor de serviciu

Diagrama 2: Numărul cauzelor penale monitorizate pe categorii de infracțiuni

Întrucît *Raportul Analitic Semestrial* al Programului MPJ era bazat pe fapte și structurat conform unei analize a prestației participanților la proces, *Prezentul Raport* intenționează să prezinte o analiză juridică a respectării și/sau încălcării standardelor unui proces echitabil și a drepturilor corespunzătoare ale părților în timpul desfășurării procesului judiciar. Cu alte cuvinte, în timp ce *Raportul Analitic Semestrial* reflectă „experiența” în incinta instanțelor de judecată din Moldova, *Prezentul Raport* ține cont de această experiență, completînd-o ocazional cu episoade noi, din ultimele 6 luni, pentru a face o analiză a standardelor unui proces echitabil și a drepturilor ce derivă din acestea. Analiza juridică este prezentată din perspectiva Convenției Europene a Drepturilor Omului (Convenția Europeană), dată fiind atît calitatea, cît și amploarea jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului (Curtea Europeană) cu privire la dreptul la un proces echitabil și relevanța directă a acesteia pentru Republica Moldova. *Prezentul Raport* este format din două capitole principale: primul descrie standardele și drepturile la un proces echitabil, după cum sunt garantate de articolul 6 al Convenției Europene, axîndu-se pe drepturile inculpatului; cel de al doilea capitol prezintă drepturile victimelor și ale martorilor, precum și standardele internaționale relevante cu privire la tratamentul acestora în instanța de judecată.

Unele drepturi și standarde privind dreptul la un proces echitabil nu sunt abordate în cadrul *Prezentului Raport*, motivul fiind aria de aplicabilitate limitată a Programului MPJ în Republica Moldova. După cum se știe, dreptul la un proces echitabil nu se referă doar la ședința de judecată *stricto sensu*; mai degrabă el presupune garanții relevante atît înainte de judecarea cauzei⁴, cît și după, adică la etapa de executare⁵. Aria de aplicabilitate a Programului MPJ, totuși, este strict limitată la etapa examinării cauzei în instanța de judecată și, de aceea, analiza din *Prezentul Raport* trebuie să fie și ea limitată, cu preponderență, la acele drepturi și standarde ce țin de dreptul la un proces echitabil, respectarea cărora poate fi monitorizată în timpul desfășurării ședinței de judecată. Faptul că unele drepturi și standarde privind dreptul la un la un proces echitabil nu sunt comentate nu se datorează omisiunii sau neglijenței, ci mai degrabă faptului că Programul MPJ refuză să facă presupuneri sau să speculeze asupra chestiunilor care nu au fost direct observate în cadrul monitorizării ședințelor de judecată.

Programul MPJ este implementat într-o perioadă de reformare a sistemului judiciar din Republica Moldova. Criticile curente demonstrează că, în ciuda multiplelor reforme pozitive, în sistemul judiciar mai persistă încă anumite probleme sistemice.⁶

⁴ A se vedea *Imbrioscia vs. Elveția*, Hotărîrea CEDO din 24 noiembrie 1993, par. 36.

⁵ A se vedea *Hornsby vs. Grecia*, Hotărîrea CEDO din 19 martie 1997, par. 40.

⁶ A se vedea în acest sens observațiile Comisiei Europene, conform cărora reformele judiciare sunt un capitol la care Moldova mai are reșanșe, menționînd că „sunt necesare reforme ulterioare ale sistemului judiciar, în special pentru asigurarea independenței acestuia”. [...] [Deși au fost înregistrate unele progrese,] reformele suplimentare ale sistemului judiciar rămîn a fi o prioritate” (Raportul de Progres al Republicii Moldova în cadrul PEV al Comisiei Europene {COM (2006) 726 final}, pagina 3, 4 – http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1506-2_en.pdf). Consolidarea sistemului judiciar mai este încă unul din obiectivele primordiale ale politicii din Republica Moldova pentru anii 2007–2013 (Agenda Europeană de Vecinătate și Parteneriat, Republica Moldova, Strategia de Țară 2007–2013, paginile 4 și 33, a se vedea la adresa http://www.delmda.ec.europa.eu/eu_and_moldova/pdf/enpi_csp_moldova_en.pdf). A se mai vedea evaluarea, efectuată de Freedom House, unde se afirmă că “reformarea sistemului judiciar pînă acum nu a reușit să soluționeze o serie de probleme, inclusiv supraîncărcarea sistemului judiciar, lipsa unui număr suficient de birouri spațioase și a personalului calificat, salariile mici, resurse financiare insuficiente alocate de la bugetul de stat, calitatea nesatisfăcătoare a hotărîrilor judecătorești, implementarea nesatisfăcătoare a hotărîrilor, independența nesatisfăcătoare a sistemului judiciar (pagina 5), starea precară a sistemului judiciar; încrederea scăzută din partea publicului; numărul insuficient de judecători și personal auxiliar (paginile 19-20)” (Raportul Freedom House “Națiunile în tranziție 2007 – Moldova”, http://www.freedomhouse.hu/images/fdh_galleries/NIT2007/nt-moldova-proof-ii.pdf). Sau a se vedea îngrijorările Comitetului ONU împotriva Torturii și Comisiei ONU pentru Drepturile Omului cu privire la “afirmațiile privind sistemul de justiție penală nefuncțional, cauzate în parte de lipsa independenței sistemului judiciar și a procurorilor. Comitetul ONU împotriva Torturii a solicitat Moldovei să ia măsuri eficace de asigurare a unui sistem judiciar (și servicii de investigație) total independent în conformitate cu Principiile de bază ale ONU cu

Sperăm că informația colectată și prezentată în *Prezentul Raport* va informa autoritățile naționale și comunitatea internațională, precum și societatea civilă și publicul larg despre funcționarea *de facto* a sistemului judiciar și, în general, va contribui la o mai bună înfăptuire a justiției și respectare a standardelor unui proces echitabil și a drepturilor omului în Republica Moldova.

privire la independența justiției.” (Strategia de Țară UE 2004-2006, Programul Indicativ Național 2005-2006 Moldova, pag. 15 – http://ec.europa.eu/comm/external_relations/moldova/csp/csp04_06_nip05_06.pdf)” A se mai vedea Indicele reformei judiciare al Asociației Avocaților Americani/ Inițiativa pentru Supremația Legii în Moldova, care compară constatările privind 30 de factori aferenți justiției în perioada anilor 2002 – 2006, remarcînd că puțin mai mult de jumătate din ei au primit corelații neutre, în timp ce 12 factori au fost cotați negativ și doar 2 din ei – pozitiv (Indicele reformei judiciare al Asociației Avocaților Americani/ Inițiativa pentru Supremația Legii în Moldova, 2007, vol. II, la adresa http://www.abanet.org/rol/publications/moldova_judicial_reform_index_01_2007_en.pdf).

I. PROCESUL ECHITABIL ȘI DREPTURILE CORESPUNZĂTOARE ALE INCULPATULUI

A. Notă introductivă

Acest capitol se concentrează asupra standardelor unui proces echitabil și a drepturilor corespunzătoare ale inculpatului, care sunt inerente conceptului de proces echitabil. Analiza juridică se bazează pe evenimente reale, constatate direct prin monitorizarea proceselor de judecată, care sunt comentate din perspectiva articolului 6 al Convenției Europene⁷ și a dreptului procesual penal al Republicii Moldova.⁸

Din perspectiva drepturilor omului, dreptul la un proces echitabil poate fi considerat ca fiind un drept al oricărei persoane acuzate de săvârșirea unei infracțiuni de a se respecta anumite proceduri în cadrul procesului penal intentat de către stat împotriva sa. Dreptul la un proces echitabil joacă un rol important în asigurarea protecției drepturilor omului, servind ca garanție a faptului că oricare persoană căreia i-au fost încălcate drepturile poate obține un remediu legal prin intermediul instanței de judecată. Dintr-o perspectivă mai generală, socială, dreptul la un proces echitabil este un mijloc de asigurare că toți infractorii sunt sancționați și că, totodată, nici o persoană nevinovată nu este condamnată în mod eronat de săvârșirea unei infracțiuni. La un nivel mai teoretic și abstract, conceptul echității procesului judiciar, ca element de bază al supremației legii, corelează și cu principul fundamental al separării puterilor în stat, fiindcă cere ca sistemul judiciar să își exercite atribuțiile sale în mod independent, fără imixtiune din partea altor puteri în stat.

În practica sa judiciară, Curtea Europeană a accentuat în nenumărate rânduri importanța articolului 6, susținând că „într-o societate democratică prin prisma Convenției, dreptul la o aplicare echitabilă a justiției ocupă un loc atât de important, încât o interpretare restrictivă a articolului 6 paragraful 1 nu va corespunde cu scopul și obiectivul acestei prevederi”.⁹ După cum explică în continuare Trechsel, „garantarea unui proces echitabil este „doar” o garanție procesuală, menită să asigure mai degrabă „justiția procesuală”, decît „justiția orientată spre rezultate”, adică o decizie sau o hotărîre bazată pe fapte adevărate și pe aplicarea corectă a legii”.¹⁰ Dreptul la un proces echitabil este „în centrul atît al drepturilor la apărare, cît și al garanției supremației legii”.¹¹

Dreptul la un proces echitabil este un element-cheie al conceptului de supremație a legii și de protecție a drepturilor omului în general. Convenția Europeană garantează oricărei persoane dreptul la un proces echitabil conform articolului 6. Acest articol a fost interpretat pe larg de către Curtea Europeană și, pe parcursul anilor, a fost una din prevederile care a evoluat cel mai dinamic. Potrivit standardelor Organizației Națiunilor Unite¹² și ale Consiliului

⁷ Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Roma, 4 noiembrie 1950, ratificată de către Republica Moldova la 12 septembrie 1997.

⁸ Garanții relevante asigurate de Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 2004, Codul de procedură penală, adoptat prin Legea nr. 122-XV din 14 martie 2003, intrat în vigoare la 12 iunie 2003, și alte legi organice ce țin de procesele penale.

⁹ A se vedea *Delcourt vs. Belgium*, Hotărîrea din 17 ianuarie 1979, par. 25.

¹⁰ Stefan Trechsel, *Drepturile omului în procesele penale*, editura Universității Oxford, 2005, p. 83.

¹¹ Stefan Trechsel, *Drepturile omului în procesele penale*, editura Universității Oxford, 2005, p. 84, în baza analizei Curții Europene în *Golder versus Marea Britanie*, Hotărîrea din 21 februarie 1975.

¹² Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (PIDCP), art. 14, G.A. Res. 2200A (XXI) din 16 decembrie 1966, intrat în vigoare la 23 martie 1976, la care Republica Moldova a aderat la 26 aprilie 1993.

Europei¹³, precum și în baza Angajamentelor politice asumate sub auspiciile OSCE¹⁴ și conform Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est, orice persoană are dreptul la un proces echitabil, atât în cadrul procesului civil, cât și al celui penal.

În legislația Republicii Moldova, prevederile care asigură dreptul persoanei la un proces echitabil pot fi găsite în Constituție,¹⁵ Codul de procedură penală¹⁶ și alte legi. Dacă există vreo contradicție între dreptul procesual penal național și acordurile internaționale privind drepturile omului, la care Republica Moldova este parte, prevalează reglementările internaționale¹⁷. Convenția Europeană, în special, funcționează ca o parte integrantă a sistemului de drept național și se aplică direct. Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului are forță juridică obligatorie pentru instanțele judecătorești din Moldova¹⁸ și deține prioritatea asupra prevederilor legislației naționale incompatibile.¹⁹

Dreptul la un proces echitabil este deseori definit în două dimensiuni: principiul egalității armelor, o trăsătură a unui concept mai larg de proces echitabil, și dreptul fundamental care prevede ca procedura penală trebuie să fie bazată pe principiul contradictorialității.²⁰ Statele au obligația pozitivă de a crea și a asigura funcționarea unui sistem judiciar independent și imparțial, abilitat cu competență deplină de revizuire și de adoptare a unor hotărâri definitive în cauze civile și penale. Instanțele judecătorești trebuie să asigure respectarea tuturor procedurilor prescrise de standardele procesuale, stipulate de instrumentele-cheie ale dreptului internațional în materia drepturilor omului, suplimentar la cele stipulate de dreptul național. La deciderea faptului dacă în procedurile sau acțiunile procesuale față de care au fost depuse plângeri au fost respectate standardele de echitate prevăzute de articolul 6, Curtea Europeană abordează „procesul național în totalitatea sa”. Din această cauză componentele dreptului la un proces echitabil vizează procesul penal în întregime și nu doar nemijlocit examinarea cauzei în instanță, ci de la faza urmăririi penale la nivelurile de apel și de casare ale jurisdicției.²¹

Înainte de a iniția o analiză a diferitelor drepturi și standarde privind dreptul la un proces echitabil, trebuie accentuat faptul că *Prezentul Raport* nu oferă o analiză atotcuprinzătoare și completă a tuturor drepturilor și garanțiilor procesuale ce țin de dreptul la un proces echitabil, prevăzute de articolul 6 din Convenția Europeană și de legislația națională relevantă. Aceasta nu ține de domeniul de aplicabilitate a Programului MPJ. *Prezentul Raport* mai degrabă analizează drepturile principale prevăzute de articolul 6 prin intermediul monitorizării unui șir de ședințe de judecată în instanță pe parcursul unei perioade de timp, fără intenția de a urmări desfășurarea

¹³ Convenția Europeană, articolul 6.

¹⁴ Documentul final al Reuniunii de la Viena (1989), paragraful 13.9.

¹⁵ A se vedea, în special, articolele 20, 21, 26, 117, 118 și 119.

¹⁶ A se vedea, în special, titlul I, capitolul II și partea specială din Codul de procedură penală.

¹⁷ A se vedea articolul 4 alin. (1) și (2) din Constituție; a se vedea, de asemenea, articolul 8 din Constituție. (re: Respectarea dreptului internațional și a tratatelor internaționale); Hotărîrea Curții Constituționale nr. 55 (14 octombrie 1999) privind interpretarea unor prevederi ale articolului 4 din Constituția Republicii Moldova, paragrafele 6, 8, 11, nr.6 (principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional, tratatele internaționale ratificate și cele la care Republica Moldova a aderat sunt parte componentă a cadrului legal al Republicii Moldova și devin norme ale dreptului ei intern; dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele internaționale privind drepturile fundamentale ale omului și legile interne ale Republicii Moldova, organele de drept sunt obligate să aplice reglementările internaționale). A se vedea, de asemenea, articolele 2 și 7 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova.

¹⁸ Moldova a aderat la Convenția Europeană la 12 septembrie 1997.

¹⁹ A se vedea Hotărîrea Curții Supreme de Justiție nr. 17 din 19 iunie 2000 privind aplicarea în practica judiciară de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției privind Protecția Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, par. 2 și 3 (în care se stipulează că CEDO constituie o parte integrantă a sistemului legal intern, se aplică în mod direct și are prioritate față de restul legilor interne care îi contravin).

²⁰ A se vedea *Belziuk vs. Polonia*, Hotărîrea CEDO din 25 martie 1998, par. 37.

²¹ A se vedea *Granger vs. Marea Britanie*, Hotărîrea CEDO din 28 martie 1990, par. 44; *Imbrioscia vs. Elveția*, Hotărîrea din 24 noiembrie 1993, par. 38.

anumitor cauze de la început pînă la sfîrșit. De asemenea, trebuie accentuat faptul că monitorii în instanțe nu au avut sarcina de a evalua esența aplicării legii. Mai degrabă, sarcina lor a fost de a observa și de a raporta respectarea regulilor procesuale și aspectul în care „este făcută dreptatea”.

Astfel, *Prezentul Raport* se axează pe următoarele drepturi ale inculpatului în cadrul unui proces echitabil:

- Dreptul la audiere publică,
- Dreptul la judecare echitabilă,
- Dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil,
- Dreptul de a fi judecat de o instanță independentă și imparțială,
- Dreptul la prezumția de nevinovăție,
- Dreptul la timp și înlesniri necesare pregătirii apărării,
- Dreptul la asistență juridică, și
- Dreptul la interpret.

În acest sens, trebuie făcută o remarcă generală privind faptul că statul are obligația pozitivă de a realiza toți pașii necesari pentru a asigura respectarea tuturor drepturilor prevăzute în textul Convenției Europene, atât din punct de vedere teoretic, cît și practic. În contextul dreptului la un proces echitabil, aceasta include punerea resurselor financiare suficiente la dispoziția sistemelor, pentru a asigura aplicarea echitabilă și efectivă a justiției.²²

²² N. Mole, C. Harby, *Dreptul la un proces echitabil. Ghid pentru implementarea articolului 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, ediția a doua, august 2006, p. 7.

B. Dreptul la audiere publică

Dreptul la audiere publică este un component unic al dreptului la un proces echitabil. În timp ce toate celelalte drepturi servesc în exclusivitate inculpaților, dreptul la un proces public are și o dimensiune mai generală, socială. Din punctul de vedere al inculpaților în cauzele penale sau al părților în cauzele civile, caracterul public al procesului judiciar “protejează părțile litigiului de înfăptuirea justiției în secret, fără a fi supusă unei examinări publice minuțioase”²³ și, astfel, protejează părțile de exercitarea arbitrară a puterii de stat. Dreptul la un proces public este indispensabil pentru asigurarea încrederii publicului în sistemul judiciar și servește drept “o modalitate, prin care poate fi menținută încrederea în instanțele de judecată superioare și inferioare”.²⁴ Alte argumente în susținerea proceselor publice sunt educarea publicului, valoarea terapeutică pentru comunitate, faptul că prezența publicului poate servi ca un factor de control asupra puterii judiciare, precum și faptul că publicitatea procesului poate contribui la precizarea circumstanțelor cazului prin comunicarea de noi probe și prin convingerea celor care fac declarații să fie mai sinceri, în comparație cu declarațiile date în secret.²⁵

Articolul 6 paragraful 1 din Convenția Europeană stipulează că:

“Orice persoană are dreptul la judecarea... în mod public... fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărîrea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci cînd interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță atunci cînd, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției.”

Astfel, textului Convenției sugerează faptul că dreptul la audiere publică este un component unic al dreptului la un proces echitabil. Astfel, el este definit ca un drept nelimitat, care nu permite nici o derogare, dar, totodată, poate fi limitat în mod justificat cu referire la alte valori. Acest caracter special al componentului „publicitate” se explică prin faptul că, după cum s-a menționat mai sus, acesta servește nu doar interesele inculpatului, dar și interesele generale ale societății în întregime, iar dacă apar contradicții între aceste interese, prioritate se oferă intereselor persoanei.

Avînd obligația de a asigura publicitatea procesului de judecată, autoritățile competente trebuie să ofere publicului informații cu privire la data și locul ședinței de judecată. Acest lucru este important, în special, în cazul în care o ședință de judecată nu se desfășoară într-o sală de judecată echipată ca atare. Dacă ședința nu se desfășoară într-o astfel de sală de judecată, autoritățile competente trebuie să ia măsuri suplimentare pentru a facilita participarea publicului și a mijloacelor de informare în masă.²⁶

În afară de articolul 6 al Convenției Europene, principiul publicității proceselor judiciare este garantat și de Constituția Republicii Moldova și de alte acte legislative.²⁷ Codul de procedură penală stabilește cîteva excepții de la regula generală de desfășurare publică a tuturor ședințelor

²³ Pretto și alții vs. Italia, Hotărîrea CEDO din 8 decembrie 1983, Seria A, nr. 71, la 21-22. A se vedea și Axen vs. Republica Federală Germania, Hotărîrea CEDO din 8 decembrie 1983, par. 25.

²⁴ A se vedea Axen vs. Republica Federală Germania, Hotărîrea CEDO din 8 decembrie 1983, par. 25.

²⁵ Judith Resnick, Procesul echitabil: dimensiunea publică, 39 Univ. Florida L. Rev. 405, 419 (1987).

²⁶ A se vedea Riepan vs. Austria, Hotărîrea CEDO din 14 februarie 2001, par. 29.

²⁷ A se vedea, în special, articolul 117 din Constituție; articolul 18 alin. (1) din Codul de procedură penală; articolul 10 din Legea cu privire la organizarea judecătorească, Legea nr. 514-XIII din 6 iulie 1995, intrată în vigoare la 19 octombrie 1995.

de judecată – similare celor prevăzute în articolul 6 paragraful 1 din Convenția Europeană – când accesul în sala de ședință poate fi interzis presei sau publicului, prin încheiere motivată, pe parcursul întregului proces sau al unei părți din proces, în interesul respectării moralității, ordinii publice sau securității naționale, când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților în proces o cer, sau în măsura considerată strict necesară de către instanță când, datorită unor împrejurări speciale, publicitatea ar putea să prejudicieze interesele justiției.²⁸

Monitorizarea a relevat faptul că, în general, dreptul la audiere publică este bine respectat în municipiul Chișinău. Monitorii și membrii publicului general au avut acces liber la majoritatea ședințelor de judecată. Totuși, în numeroase cazuri monitorilor li s-a refuzat sau limitat accesul, ori acesta a fost condiționat într-un fel sau altul, demonstrând prin aceasta că anumiți judecători și procurori nu înțeleg în deplină măsură principiile publicității și transparenței proceselor judiciare.

De exemplu, a fost un caz în care un judecător dintr-o judecătorie de sector i-a alungat pe monitori din birou, spunând: „*Vă rog, eliberați biroul, noi nu facem ședința în sala de ședințe*”, sugerînd că publicul are acces liber numai la procesele de judecată ce se desfășoară în sala de judecată. În unele cazuri izolate, accesul publicului a fost refuzat invocîndu-se motive inadecvate, cum ar fi “pentru a proteja reputația inculpatului” sau “pentru că aceasta este o ședință preliminară și toate ședințele preliminare sunt închise pentru public”. Judecătorii, declarînd ședința preliminară închisă pentru public, încalcă prevederile articolului 345 al Codului de procedură penală, care stabilește că ședința preliminară se ține cu respectarea condițiilor generale de judecare a cauzei, prevăzute la Capitolul I Titlul II, Partea specială a Codului de procedură penală, ceea ce presupune că ședințele preliminare la fel trebuie să fi publice. Cîteva procese au fost declarate închise pentru public în momentul cînd monitorii au venit să asiste la procesul de judecată, fără ca judecătorul să emită o încheiere motivată în acest sens. O asemenea practică încalcă articolele 18 alin. (3) și 316 din Codul de procedură penală, care cere expres ca judecătorul să ofere o argumentare întemeiată pentru orice decizie de desfășurare a unei ședințe închise. Au existat cîteva cazuri cînd judecătorul a declarat ședința închisă pentru a „proteja viața privată a victimei”. Cu toate că este o motivație legitimă, monitorii au observat că, de obicei, judecătorii nu întreabă victimele dacă ele preferă o ședință închisă, în timp ce multe dintre victime, de fapt, preferă prezența monitorilor.

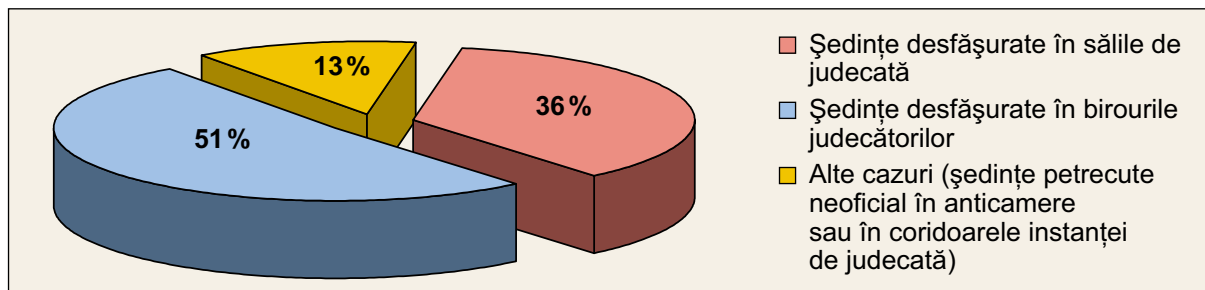
În unele cazuri publicitatea unei ședințe de judecată nu a putut fi asigurată din cauza împrejurărilor neimputabile judecătorilor. Aceasta se referă în primul rînd și cel mai mult la starea în care se află clădirile și încăperile judecătoriilor. După cum a fost menționat în *Raportul Analitic Semestrial*, unele judecătoria din Moldova nu sunt amplasate în clădiri adecvate din cauza finanțării insuficiente cronice și a infrastructurii slabe. Dat fiind faptul că unele clădiri ocupate de judecătoriile de sector nu au fost inițial destinate pentru a fi utilizate de instanțele de judecată, ele constau preponderent din camere mici, ce servesc acum ca birouri ale judecătorilor, cu doar cîteva săli destul de spațioase unde sunt organizate ședințele de judecată și unde este loc atît pentru ambele părți, cît și pentru public.²⁹ Au existat mai multe situații cînd monitorii, împreună cu reprezentanții publicului larg, nu au avut posibilitatea de a asista la procese din simplul motiv că biroul judecătorului unde se desfășura ședința era prea mic chiar și pentru a permite prezența părților implicate în proces.

²⁸ Articolul 18 alin. (2) Cod de Procedură penală.

²⁹ Informații adăugătoare despre încăperile și clădirile judecătoriilor din mun. Chișinău, inclusiv raportul dintre numărul de judecători și sălile de judecată și procentajul aproximativ al ședințelor de judecată organizate în birourile judecătorilor și cele desfășurate în sala de judecată, sunt prezentate în Raportul Analitic Semestrial.

Din 2.395 ședințe de judecată monitorizate de Programul MPJ, procesul s-a fost desfășurat în sala de judecată în 36% (860 ședințe), în biroul judecătorului în 51% (1.227 ședințe), iar restul 13% (308 ședințe) include ședințele pentru amânarea cauzei, petrecute neoficial în anti-camere și coridoare, uneori chiar fără participarea judecătorului (Diagrama 3).

Diagrama 3: Încăperile unde au fost desfășurate ședințele de judecată
(Procentajul mediu pentru toate instanțele din mun. Chișinău)

Excluderea efectivă a publicului de la procese în multe cazuri, deși argumentată în mod discutabil de art. 316 alin. (4) din Codul de procedură penală al Republicii Moldova, poate fi considerată contradictorie în raport cu obligația generală de a organiza procese publice (în lipsa circumstanțelor ce ar justifica desfășurarea unui proces închis) conform art. 6 al Convenției Europene. Este evident că judecătorii nu sunt responsabili pentru lipsa a unui număr suficient de săli de judecată, ce ar fi potrivite pentru desfășurarea proceselor publice. E relevant faptul că aceasta este, mai degrabă, o obligație absolută a statului de a întreprinde toate măsurile necesare pentru a asigura garantarea dreptului la un proces echitabil, inclusiv a oferi resurse suficiente sistemelor judiciare pentru înfăptuirea echitabilă a justiției.

Monitorizarea a arătat că uneori judecătorii preferă să desfășoare ședințele în birourile lor, chiar și atunci când sunt disponibile săli de judecată, care ar putea fi mai potrivite pentru ședința de judecată și toți participanții la ea. Spre exemplu, în unul din cazurile monitorizate la o judecătorie de sector, inițial s-a convenit ca procesul să aibă loc în sala de judecată, care era liberă; totuși, în final, toți participanții la proces au fost nevoiți să se îmbulzească în biroul judecătorului, deoarece grefiera nu a dorit să meargă în sala de judecată, motivînd că sala de judecată este expusă curentului și ei îi este frig. Ședințele ulterioare pe marginea acestui caz au fost și ele organizate în biroul judecătorului, în care abia de încăpeau toți participanții la proces. Monitorizarea a arătat că anumiți judecători nu doresc să utilizeze sălile de judecată disponibile și preferă să organizeze ședințele în birourile lor mici, în ciuda faptului că publicul nu poate fi fizic prezent la ședință.

Astfel de practici contravin standardelor stabilite de Curtea Europeană, care stipulează că „un proces respectă cerința publicității doar dacă publicul poate obține informații despre data și locul desfășurării acestuia și dacă acest loc este ușor accesibil publicului. În multe cazuri aceste condiții pot fi respectate prin simpla organizare a ședinței într-o sală de judecată obișnuită, destul de spațioasă pentru a permite participarea tuturor spectatorilor... [În cazurile în care procesul nu este organizat în sala obișnuită de judecată] statul are obligația de a lua măsuri compensatorii, pentru a asigura informarea adecvată a publicului și presei despre locul desfășurării ședinței și permiterea accesului efectiv al acestora la ședință”.³⁰ Lipsa publicității în instanța de primul nivel nu poate fi remediată de o ședință publică într-o instanță de apel, dacă instanța de apel nu este echipată pentru examinarea completă a faptelor și aspectelor juridice ale cauzei.³¹

³⁰ A se vedea Riepan vs. Austria, Hotărîrea CEDO din 14 februarie 2001, paragraful 29.

³¹ A se vedea Riepan vs. Austria, Hotărîrea CEDO din 14 februarie 2001, par. 40.

Desfășurarea unui proces în biroul strîmt al judecătorului mai poate afecta ordinea generală și solemnitatea procesului. În asemenea cazuri, ședințele sunt des întrerupte de apeluri telefonice, diferite persoane, care deschid ușa și întreabă ceva, și chiar participanții la proces au tendința de a se comporta mai puțin profesional, de exemplu: se adresează instanței fără a se ridica în picioare și fără a utiliza expresiile stabilite legal sau, pur și simplu, își concentrează atenția nu asupra procesului ce are loc, ci asupra oricărui alt lucru. Aranjamentele de amplasare în biroul strîmt al judecătorului pot afecta principiul contradictorialității în procesul judiciar, pot crea dificultăți apărătorului în a-și consulta clientul în mod confidențial și pot situa victimele și martorii într-o proximitate neconfortabilă cu inculpații.³² Cînd procesul implică inculpați care prezintă simptome de tuberculoză, desfășurarea procesului într-un birou strîmt poate pune în pericol sănătatea tuturor participanților la proces; într-un caz monitorizat, în care era implicat un astfel de inculpat, judecătorul de fiecare dată căuta o sală de judecată disponibilă pentru desfășurarea procesului sau, în lipsa acesteia, îl plasa pe inculpat într-un colț al biroului său, avertizîndu-i pe toți participanții la proces să păstreze o distanță sigură față de el.

Un alt element ce trebuie luat în considerație este necesitatea de a oferi informații suficiente despre data, ora și locul desfășurării proceselor programate, astfel încît părțile implicate în caz, precum și alte persoane interesate să fie informate despre ședințele ulterioare și să poată asista la ele. În mod obișnuit, acest lucru este asigurat prin afișarea listelor ședințelor de judecată, cu informația despre procesele viitoare, într-un loc public al sălii de judecată, de obicei pe un panou special destinat pentru aceasta. Deși cerința de a afișa public orarul proceselor este stipulată expres în legislația procesual penală a Republicii Moldova³³ nici pe departe toți judecătorii respectă această cerință, astfel limitînd posibilitatea publicului larg de a afla despre aceste procese și de a asista la ele (Tabelul 3). La etapele timpurii de implementare a Programului MPJ, într-o judecătorie din Chișinău nici măcar nu exista un panou unde judecătorii și-ar fi putut afișa orarul proceselor, totuși această situație a fost remediată în vara anului 2007.

Tabelul 3: Lista cauzelor fixate pentru judecare afișată la un loc public în instanțe
(Procentajul mediu pe instanțe în parte din mun. Chișinău)

Instanțele din mun. Chișinău	Lista cauzelor fixate pentru judecare afișată la un loc public		Numărul ședințelor de judecată monitorizate
	DA	NU	
Curtea Supremă de Justiție	100%	–	88
Curtea de Apel Chișinău	98%	2%	338
Judecătoria sectorului Centru	38%	62%	646
Judecătoria sectorului Ciocana	78%	22%	198
Judecătoria sectorului Rișcani	3%	97%	444
Judecătoria sectorului Botanica	43%	57%	305
Judecătoria sectorului Buiucani	83%	17%	376
Numărul total de ședințe monitorizate			2.395

Cu toate acestea, informația afișată pe aceste panouri adeseori este incompletă (poate lipsi numărul cazului sau, pur și simplu, se spune „cauza penală” fără a se indica articolul exact al

³² Pentru mai multe detalii și exemple de probleme asociate cu utilizarea birourilor judecătorilor ca locuri de desfășurare a proceselor, consultați Raportul Analitic Semestrial.

³³ Art. 353 din Codul de procedură penală.

infracțiunii incriminate, ori nu este indicată sala de judecată sau biroul judecătorului unde va fi examinată cauza) și insuficientă pentru ca o persoană să se informeze complet despre procesele ce se apropie, în timp ce judecătorii și personalul auxiliar nu sunt întotdeauna suficient de disponibili sau politicoși pentru a oferi informații elementare despre viitoarele procese, deși ei de la început ar fi trebuit să facă această informație publică (Episodul 1).

Episodul 1

Într-un caz, când o persoană a întrebat despre data și ora stabilită pentru ședință, concretizînd că informația nu este afișată pe panoul unde se amplasează orarul ședințelor de judecată conform cerințelor, judecătorul i-a răspuns „Și ce dacă nu este afișată pe panou data, poate nu mai este loc pe panou?”, deși în realitate pe panou era destul spațiu liber.

Într-un alt caz impresionant, când monitorii au dorit să verifice corectitudinea informației afișate pe panou, fiind întrebat, grefierul le-a răspuns autoritar, „Da' cine v-a spus că ședința a fost fixată pentru azi?...De pe panou? Da' nu vă uitați voi pe panou, noi punem acolo niște liste așa, ca să fie. Care dosar? A, dosarul acela s-a finisat încă în ianuarie, noi îl scriem acolo doar așa...”

În ce privește pronunțarea sentinței în public, monitorii au remarcat că acest lucru, de obicei, este respectat de judecători. Doar în cîteva cazuri, când biroul era prea mic, accesul la pronunțarea sentinței a fost limitat obiectiv. De multe ori, grefierul sau judecătorul, când anunță că ședința va fi una închisă, menționează că monitorii sunt invitați la pronunțarea sentinței. Totuși, accesul la etapa de pronunțare a sentinței nu compensează lipsa publicității pe parcursul procesului și nici nu contribuie la asigurarea accesului public la informația ce ține de proces, dat fiind faptul că hotărârile judecătorești nu sunt publicate sau puse la dispoziția publicului prin alte mijloace.

C. Dreptul la o judecare echitabilă a cauzei

Articolul 6 paragraful 1 din Convenția Europeană garantează tuturor dreptul la „...judecarea în mod echitabil...” a cauzei. În jurisprudența sa, Curtea Europeană a dezvoltat considerabil această noțiune, astfel încât astăzi ea include o serie de standarde prioritare pentru un proces echitabil, care nu sunt incluse expres în textul Convenției. Aceste componente ale principiului „procesului echitabil”, deseori examinate de Curtea Europeană împreună cu alte drepturi prevăzute de articolul 6 par. 3, includ următoarele:

- dreptul de acces la instanța judecătorească;
- dreptul de a fi prezent la propriul proces;
- dreptul de a nu mărturisi împotriva sa;
- principiul egalității armelor;
- dreptul la o procedură bazată pe contradictorialitate; și
- dreptul la o hotărâre judecătorească întemeiată.

Dreptul de acces la instanță presupune că orice persoană trebuie să aibă dreptul de a înainta în instanță orice reclamație cu privire la drepturile și obligațiile sale...; mai mult, el include și dreptul la o soluționare finală a litigiului.³⁴

Dreptul de a fi prezent la propriul proces judiciar implică faptul că inculpatul trebuie să fie prezent la toate ședințele de judecată,³⁵ ceea ce, la rândul său, înseamnă că absența inculpatului duce în mod normal la o amânare, cu excepția cazurilor când autoritățile au acționat cu diligență, dar nu au fost capabile să-l anunțe pe inculpat despre ședință,³⁶ sau în interesele înfăptuirii justiției în unele cazuri de boală.³⁷ Prin urmare, practica de judecare a cauzei în lipsa inculpatului nu este complet incompatibilă cu prevederile Convenției Europene, însă este extrem de nedorită și necesită respectarea strictă a unor condiții, așa ca cele menționate mai sus, pe care Curtea Europeană le-ar examina în fiecare caz în parte. Legislația internă trebuie să prevadă reguli detaliate privind judecarea cauzelor în lipsa inculpatului, aceasta fiind posibil numai în situația când organul de urmărire penală și instanțele de judecată au dat dovadă de o sîrguință deosebită în căutarea inculpatului, dar nu au reușit să-l găsească. De asemenea, inculpatul poate fi îndepărtat din sala de judecată dacă deranjează lucrul instanței, însă aceste cazuri trebuie să fie de natură excepțională. Ședințele mai pot avea loc *in camera*,³⁸ fără prezența inculpatului, dacă aceasta este necesar pentru protejarea victimei.³⁹

Dreptul de a nu mărturisi împotriva sa este „dreptul oricărui învinuit de o crimă [...] să tacă și să nu depună declarații împotriva sa”,⁴⁰ și are scopul de a proteja acuzatul de „constrângere inadecvată din partea autorităților, astfel contribuind la evitarea greșelilor judiciare și la îndeplinirea scopurilor articolului 6...”⁴¹

³⁴ A se vedea *Burdov vs. Rusia*, Hotărîrea CEDO din 7 mai 2002, par. 34. A se vedea de asemenea *Jasiuniene vs. Lituania*, Hotărîrea din 2 martie 2003, par. 27.

³⁵ A se vedea *Ekbatani vs. Suedia*, Hotărîrea CEDO din 26 mai 1988, par. 25.

³⁶ A se vedea *Colozza vs. Italia*, Hotărîrea CEDO din 22 ianuarie 1985, par. 28.

³⁷ A se vedea *Ensslin și alții vs. Republicii Federale Germane*, 14 DR 64.

³⁸ Ședințele „in camera” se referă la ședințele la care o parte nu este prezentă, folosit în acest raport, în special, cu privire la cazurile când inculpatul poate fi îndepărtat din sala de ședințe pentru a fi protejate interesele victimei sau ale martorilor, precum și cu privire la ședințele închise, când accesul publicului este interzis în circumstanțele permise de lege.

³⁹ A se vedea articolul 15 din Recomandare R (85), Comitetul Miniștrilor, Consiliul Europei, 28 iunie 1985.

⁴⁰ A se vedea *Funke v. Franța*, Hotărîrea CEDO din 25 februarie 1993, par. 44.

⁴¹ A se vedea *Saunders vs. Regatul Unit*, Hotărîrea CEDO din 17 decembrie 1996, par. 68-69.

Principiul egalității armelor presupune că fiecare parte la proces are oportunitatea rezonabilă de a-și prezenta cazul în instanță în astfel de condiții care să nu-i creeze un dezavantaj substanțial în comparație cu oponentul, astfel ca între părți să existe un echilibru echitabil.⁴² Principiul egalității armelor semnifică tratarea egală a părților pe toată durata desfășurării procesului și se aplică atât în procesele civile, cât și în cele penale. Acest principiu privește numai modul în care urmează a fi tratate părțile de către instanță, el nu se referă la raportul dintre părți și instanță. Aceasta îi permite instanței să aprecieze dacă a fost menținut „echilibrul” necesar desfășurării unui proces echitabil, în special în ce privește comunicarea între părți a tuturor pieselor dosarului.⁴³ Astfel, situația în care ambelor părți li s-a interzis de a aduce anumite probe sau li s-a limitat accesul la acestea, chiar dacă ar fi fost utile, Curtea Europeană nu o va considera drept violare a principiului egalității armelor.⁴⁴

Acest principiu este în legătură strânsă cu dreptul la o procedură bazată pe contradictorialitate, care cere ca ambele părți ale procesului penal sau civil să aibă oportunitatea de a cunoaște și de a face comentarii asupra tuturor probelor prezentate sau observațiilor înregistrate.⁴⁵ Principiul contradictorialității implică posibilitatea pentru părțile la proces de a lua cunoștință de toate probele prezentate judecătorului de natură să-i influențeze decizia, chiar și de cele prezentate de un magistrat independent. Curtea Europeană a decis că legislația națională poate să realizeze această exigență în diferite moduri. O condiție indispensabilă este ca „partea adversă” să fie înștiințată despre depunerea probelor și să aibă posibilitatea de a le comenta.⁴⁶ Este inherent unei „proceduri echitabile” ca inculpatului să i se ofere oportunitatea de a comenta probele obținute cu privire la faptele discutate, chiar dacă faptele se referă mai degrabă la aspecte de ordin pur procedural, decât la însăși încălcarea incriminată.⁴⁷

Curtea Europeană distinge aplicarea principiilor „egalității armelor” și contradictorialității în funcție de modul în care au fost comunicate materialele dosarului. Astfel, dacă unei părți nu i s-a adus la cunoștință un material concret, în timp ce cealaltă parte poseda informație despre acesta, Curtea examinează situația creată prin prisma principiului egalității armelor. Dacă ambele părți au fost private în aceeași măsură de posibilitatea de a lua cunoștință de conținutul unei informații utile, prezentată judecătorului, fără a avea șansa de a o discuta și comenta, această situație ar fi examinată prin prisma principiului contradictorialității.⁴⁸

În fine, dreptul la o hotărâre judecătorească întemeiată presupune că instanțele de judecată trebuie să-și justifice hotărârile, deși aceasta nu implică necesitatea de a oferi răspunsuri detaliate pentru fiecare argument.⁴⁹ Măsura de aplicare a obligației de justificare poate varia în funcție de natura hotărârii și trebuie determinată în contextul circumstanțelor cauzei analizate.⁵⁰ Toate argumentele fundamentale pentru rezolvarea cauzei trebuie abordate în hotărâre în mod special.

⁴² A se vedea *De Haes și Gijssels vs. Belgia*, Hotărârea CEDO din 24 februarie 1997, par. 53.

⁴³ C. Bîrsan, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentarii pe articole*, București, Editura ALL PECK, 2005, p. 507.

⁴⁴ *Vezi Jasper vs. Marii Britanii*, Hotărârea CEDO din 16 februarie 2000, par. 57, unde Curtea Europeană menționează că principiul egalității armelor nu a fost încălcat deoarece „atât acuzării, cât și apărării li s-a interzis să aducă probe care ar sugera că autoritățile statului au interceptat convorbirile telefonice”.

⁴⁵ A se vedea *Ruiz-Mateos vs. Spania*, Hotărârea CEDO din 23 iunie 1993, par. 63.

⁴⁶ C. Bîrsan, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentarii pe articole*, București, Editura ALL PECK, 2005, p. 512-513.

⁴⁷ A se vedea *Kamasinski vs. Austria*, Judecata CEDO din 19 decembrie 1989, par. 102.

⁴⁸ C. Bîrsan, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentarii pe articole*, București, Editura ALL PECK, 2005, p. 513.

⁴⁹ A se vedea *Van de Hurk vs. Olanda*, Hotărârea CEDO din 19 aprilie 1994, par. 19.

⁵⁰ *Hiro Balani vs. Spania*, Hotărârea CEDO din 9 decembrie 1994, par. 27. A se vedea de asemenea *Ruiz Torija vs. Spania*, Hotărârea CEDO din 9 decembrie 1994, par. 29.

Aceste standarde privind dreptul la un proces echitabil într-o anumită măsură sunt prevăzute și în legislația Republicii Moldova. Astfel, accesul liber la justiție/instanța judecătorească este garantat de către Constituție⁵¹ și Codul de procedură penală.⁵² Codul prevede dreptul inculpatului de a fi prezent la judecarea cauzei sale în instanță⁵³ și menționează că judecarea cauzei în lipsa inculpatului poate avea loc doar în anumite cazuri excepționale, enumerate exhaustiv.⁵⁴ Codul interzice expres impunerea de a da declarații și prevede că nimeni nu poate fi obligat să mărturisească împotriva sa ori împotriva rudelor apropiate, a soțului, soției, logodnicului sau logodnicei.⁵⁵ În continuare, Codul garantează drepturi egale părților la judecarea cauzei și principiul contradictorialității în procesul penal⁵⁶ și cere ca sentința instanței de judecată să fie legală, întemeiată și motivată.⁵⁷

Programul MPJ, dat fiind domeniul limitat de aplicabilitate, nu a putut monitoriza respectarea tuturor aspectelor ale dreptului la un proces echitabil aplicat în practică. De exemplu, **dreptul de acces la instanța judecătorească** nu este inclus în aria de aplicabilitate a monitorizării, fiindcă programul MPJ se ocupă *stricto sensu* doar de cauzele care deja au ajuns în instanță și sunt examinate de aceasta și, ca atare, nu poate fi evaluată în practică respectarea unei astfel de cerințe procesuale.

În ce privește **dreptul de a fi prezent la propriul proces**, pe parcursul monitorizării nu au fost înregistrate încălcări semnificative ale acestei cerințe. Judecătorii în mod consecvent au asigurat dreptul inculpatului de a fi prezent la propriul proces și au amânat ședința de fiecare dată când inculpatul era absent. Ținem să menționăm faptul că, în unele cazuri, absența repetată a inculpatului a dus la amânări exagerate, care, la rîndul lor, au prelungit mult procesul; totuși, acest fapt nu poate fi considerat drept încălcare a principiului garantării unui termen rezonabil, deoarece toate întârzierile de acest gen erau atribuite comportamentului inculpatului. Însă, au existat și cazuri când inculpații arestați nu puteau fi prezenți la propriile procese, deoarece, după cum le-au explicat judecătorii celor prezenți, poliția nu a avut suficientă motorină/benzină pentru a-i aduce de la penitenciare la instanța judecătorească în acea zi. Astfel de incidente, în special dacă au loc în mod sistematic, ar putea fi considerate drept încălcare a dreptului inculpatului de a fi prezent la propriul proces; iar dacă duc la amânări repetate, ele ar putea încălca și principiul garantării unui termen rezonabil.

Monitorizarea nu a descoperit încălcări semnificative ale dreptului **de a nu mărturisi împotriva sa**. Totuși, astfel de încălcări sunt depistate cu dificultate în cadrul programului MPJ, fiindcă ele au loc, de obicei, în faza urmăririi penale, programul MPJ fiind limitat doar la supravegherea proceselor judiciare. În unele cazuri, când inculpații au declarat în instanță că au fost forțați să-și recunoască vina și să facă declarații împotriva sa, judecătorii au luat măsurile corespunzătoare pentru a investiga dacă ei au fost cu adevărat constrînși. Totuși, în unele cazuri judecătorii au

⁵¹ Articolul 20 din Constituție.

⁵² Articolul 19 din Codul de procedură penală.

⁵³ Articolul 66 alin. (2) p.23) din Codul de procedură penală.

⁵⁴ Articolul 321 din Codul de procedură penală.

⁵⁵ Articolul 21 alin. (1) din Codul de procedură penală.

⁵⁶ Articolele 24, 314 și 315 din Codul de procedură penală. Cu toate acestea, egalitatea armelor este oarecum limitată la faza urmăririi penale, deoarece apărarea poate administra probe doar prin intermediul părții opuse. Astfel, spre exemplu articolul 100 alin. (2) din Codul de Procedură Penală prevede că apărarea are dreptul să poarte convorbiri cu persoane fizice dacă acestea sunt de acord să fie audiate în modul stabilit de lege. Această formulare presupune și dreptul persoanei de a refuza. Din contra, dacă organul de urmărire penală consideră că e necesară audierea unei persoane, ultima nu doar că nu poate refuza, dar poartă și răspundere penală pentru un eventual refuz. Analiza detaliată a legislației nu ține de obiectul prezentului raport, de aceea se include doar o scurtă notă. Pentru o analiza mai detaliată a aplicării principiului egalității armelor în Republica Moldova a se vedea Igor Dolea, „Principiul egalității armelor și dreptul apărării de a administra probe în procesul penal”, *Analele Științifice ale USM*, 2004, p. 371.

⁵⁷ Articolul 384 alin. (3) din Codul de procedură penală.

demonstrat o atitudine arogantă și lipsită de tact față de declarațiile de maltratare, spunând, de exemplu, „bine, procuror’ va căuta tabureta, să vedem dacă chiar te-au bătut...”. Potrivit articolului 218 al Codului de procedură penală, dacă instanța de judecată constată în procesul de judecată fapte de încălcare a legalității și a drepturilor omului, odată cu adoptarea hotărârii, emite și o încheiere interlocutorie prin care aceste fapte se aduc la cunoștința organelor respective, persoanelor cu funcție de răspundere și procurorului. Exemplul de mai sus a fost unul din aceste cazuri. Mai mult ca atât, potrivit jurisprudenței Curții Europene cu referire la articolul 3 din Convenție, sarcina de a proba afirmațiile de existență sau inexistență a acțiunilor de tortură ține de atribuția autorităților de stat.

Dreptul de a nu mărturisi împotriva sa include conform legii Republicii Moldova și dreptul de a nu face declarații împotriva rudelor apropiate.⁵⁸ Monitorizarea a identificat un singur caz când, într-o cauză de violență în familie, un martor, care era fiica inculpatului, nu a fost informată despre dreptul de a refuza să facă declarații împotriva tatălui său, ba chiar instanța judecătorească i-a ordonat să facă declarații împotriva lui. Cu toate că, potrivit articolului 105 alin. (6) din Codul de procedură penală, persoana care efectuează acțiunea procesuală este obligată de a explica martorului drepturile lui, iar potrivit alin. (7), în mod obligatoriu, fiecare martor urmează a fi întrebat dacă este rudă apropiată cu inculpatul și, în cazul în care există o asemenea relație de rudenie, martorului i se explică dreptul său de a tăcea. Mai mult, potrivit articolului 371 alin (3), dacă martorul care este eliberat, prin lege, de a face declarații nu a acceptat să facă declarații în ședința de judecată, declarațiile lui făcute în cursul urmăririi penale nu pot fi citite în ședința de judecată.

În ce privește principiul **egalității armelor**, legislația prevede prerogative egale atât pentru partea acuzării, cât și pentru cea a apărării, cu rezervele indicate mai sus. În practică apărarea este uneori împiedicată în exercitarea unora din drepturile sale prevăzute de lege. Apărătorii s-au plîns că petițiile și cererile lor nu sunt tratate cu același respect ca cele ale procurorilor, în special atunci când este vorba de prezentarea probelor în instanță. De exemplu, avocații susțin faptul că adesea cererile lor privind efectuarea unei expertize nu sunt tratate în același mod ca și cererile procurorilor sau că, atunci când avocații îi solicită instanței judecătorești să dispună la Moldtelecom descifrarea unor anumite convorbiri telefonice, instanța judecătorească deseori spune că acest lucru nu este necesar, fiindcă aceasta doar va prelungi inutil procesul și nu va aduce probe suplimentare.

Monitorizarea a constatat că judecătorii nu întotdeauna tratează cu respectul corespunzător obiecțiile avocaților, chiar dacă ele par justificate la prima vedere. De exemplu, atunci când, pe parcursul judecării unei cauze de corupție, au fost prezentate CD-uri ce conțineau înregistrări ale convorbirilor telefonice, apărarea a înaintat o obiecție cu privire la faptul că CD-urile nu erau sigilate și de aceea puteau fi contrafăcute. Judecătorul a respins obiecția, spunând că CD-urile au fost despachetate în oficiul grefierului pentru „ca să vadă dacă nu-i mîță-n sac”. Altă dată, în timpul judecării unei alte cauze, când iarăși a fost prezentată o înregistrare într-un plic fără sigiliu și apărarea a protestat, spunând că probele trebuie declarate inadmisibile. Judecătorii pur și simplu au respins protestul apărătorului, fără a prezenta vreun argument. În alt caz monitorizat, avocatul a făcut obiecție la cererea procurorului de a prezenta câteva imagini martorului, argumentînd că prezentarea spre recunoaștere trebuie realizată în conformitate cu procedura prevăzută de lege. Avocatul a rugat judecătorul să noteze această cerere în procesul verbal al ședinței de judecată. Judecătorul a respins cererea, declarînd că „aici eu hotărăsc ce trebuie consemnat în procesul verbal! Asta nu va fi consemnat”.

⁵⁸ Articolele 21 alin.(1) și 90 alin (2) din Codul de procedură penală.

În linii generale, deși majoritatea judecătorilor au tratat cu respect egal atât partea acuzării, cât și cea a apărării, în unele cazuri s-a creat impresia că anumiți judecători favorizează o parte sau alta, de obicei cea a acuzării. De exemplu, unii judecători, în special când procesul este prezidat de către un complet de judecători, în timpul pledoariei apărătorului se pot ocupa de lucruri banale, cum ar fi aranjarea unor dosare sau schimbarea programelor TV, sau chiar pot părăsi pentru un timp sala de judecată, însă rareori își permit un astfel de comportament când vorbește procurorul. De asemenea, este evident faptul că unii judecători atrag mai multă atenție procurorului, aparent atribuind mai multă valoare argumentelor lor. Monitorii au observat multe cazuri când judecătorii întrerupeau avocații în timp ce ultimii adresau întrebări sau își prezentau pledoaria, practică remarcată mai rar în cazul procurorilor.

O atitudine evident preferențială și diferențiată a judecătorilor față de avocați și procurori poate fi dedusă și din reacția judecătorilor în situațiile când avocații și/sau procurorii întârzieau sau lipseau de la o anumită ședință de judecată programată. Când procurorii lipsesc de la ședință fără a anunța în prealabil, judecătorii, de obicei, amână ședința, pe când în cazurile când avocații nu reușesc să vină, judecătorii, deseori, încearcă să-l înlocuiască pe avocat, numind imediat pe altcineva, de obicei un avocat din oficiu. Acest fapt sugerează ideea că judecătorii nu atrag multă atenție reprezentării continue a clientului de către același avocat sau ignoră un avocat anume. Monitorii au remarcat că judecătorii mai des îi penalizează pe avocați pentru întârziere sau lipsă de la o anumită ședință, pe când pentru întârzieri sau lipsuri similare ale procurorilor, judecătorii, de regulă, expediază la Procuratura Generală o notă informativă, deși, potrivit articolului 201 alin. (4) pct. 3) din Codul de procedură penală, atât apărătorul, cât și procurorul pot fi supuși amenzii judiciare în caz de neprezentare nejustificată la instanță și neinformare despre imposibilitatea prezentării.

Principiul **contradictorialității în procesul judiciar** este în strânsă legătură cu cel al egalității armelor, astfel încât încălcarea unuia implică și nerespectarea celuilalt. După cum s-a menționat mai sus, un proces este bazat pe contradictorialitate dacă ambele părți cunosc și pot oferi comentarii asupra tuturor probelor prezentate sau observațiilor înregistrate⁵⁹. În principiu, incidente descrise mai sus pun sub semnul întrebării nu doar principiul egalității armelor, dar și cel al contradictorialității în procesul judiciar, dat fiind faptul că apărarea, fără acces la probele incriminatoare și cunoștințe complete despre acestea, este evident dezavantajată în încercările sale de a aduce argumente împotriva lor sau cel puțin de a le comenta.

Trebuie de menționat că principiul contradictorialității în procesul penal a fost ocazional afectat de pregătirea aparent insuficientă a părților pentru examinarea cauzei. În unele cazuri monitorizate, procurorii și/sau avocații erau evident nepregătiți și nu erau în stare să prezinte probe într-un mod coerent, astfel că judecătorii au fost nevoiți să intervină. După admonestarea procurorului sau avocatului pentru lipsa de pregătire, ei înșiși se implicau activ în interogarea părților pentru a obține toate informațiile și explicațiile necesare. Uneori chiar și grefierii preluau rolul procurorului (Episodul 2).

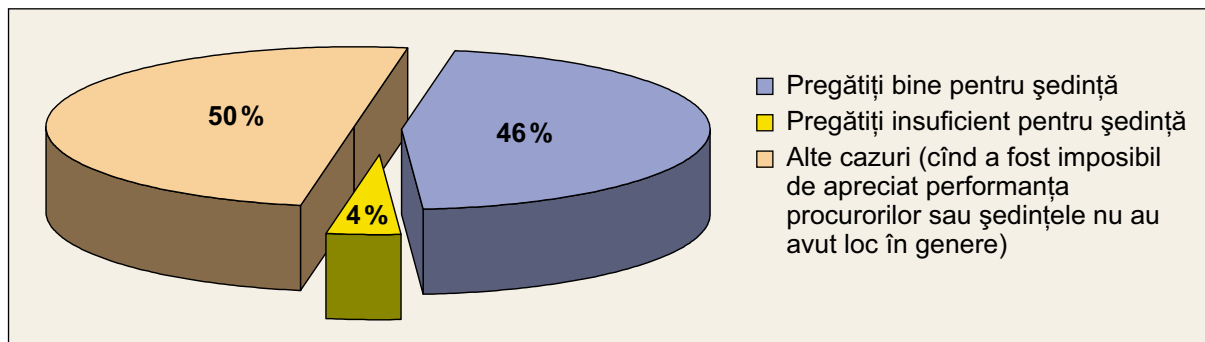
Episodul 2

Într-un proces pe o cauză de abuz de putere, doi martori au dat consecutiv declarații. Procurorul era foarte pasiv, astfel încât grefiera însăși a preluat atribuțiile acestuia și a început să adreseze întrebări pertinente. Această situație a durat un timp, astfel încât apărătorul la un anumit moment a întrebat retoric: “Tipa și, s-o schimbat rolurile?”

⁵⁹ A se vedea Ruiz-Mateos vs. Spania, Hotărîrea CEDO din 23 iunie 1993, par. 63.

Au existat cazuri în care judecătorii preluau rolul procurorului și interogau activ, uneori chiar agresiv, inculpatul, chiar dacă procurorul părea a fi bine pregătit. Prestația procurorilor poate fi văzută în Diagrama 4 și Tabelul 4 de mai jos. (Informația cu privire la prestația avocaților este prezentată în Diagrama 6 și Tabelul 8 al *Prezentului Raport*).

Diagrama 4: Prestația procurorilor în timpul ședințelor de judecată
(Procentajul mediu pentru toate instanțele din mun. Chișinău)

În Diagrama 4 procentajul a fost calculat din numărul total al ședințelor monitorizate – 2 395.

Tabelul 4: Prestația procurorilor în timpul ședințelor de judecată
(Procentajul mediu pe instanțe în parte din mun. Chișinău)

Prestația procurorilor	Instanțele de judecată din mun. Chișinău						
	Curtea Supremă de Justiție	Curtea de Apel Chișinău	Judecătoria sectorului Centru	Judecătoria sectorului Ciocana	Judecătoria sectorului Rîșcani	Judecătoria sectorului Botanica	Judecătoria sectorului Buiucani
Pregătiți bine pentru ședință	82%	97%	91%	96%	93%	85%	88%
Pregătiți insuficient pentru ședință	18%	3%	9%	4%	7%	15%	12%
Numărul de ședințe monitorizate	57	172	309	118	214	154	173

În Tabelul 4 procentajul a fost calculat din numărul de ședințe care au avut loc și în timpul cărora a fost posibil de apreciat prestația procurorilor.

În contextul egalității armelor și contradictorialității în procesul judiciar, Curtea Europeană atribuie o importanță deosebită „aparențelor și sensibilității înalte a publicului față de înfăptuirea echitabilă a justiției”.⁶⁰ Există câteva practici destul de răspândite în instanțele moldovenești, care ar putea genera dubii întemeiate referitor la aplicarea principiului contradictorialității în unele procese judiciare. Spre exemplu, pe parcursul monitorizării, au fost remarcate destul de multe cazuri în care ședințele, practic, puteau fi amânate nu doar de judecător, după cum prevede legea, dar și de către apărător sau procuror, care vin la instanța judecătorească, intră în oficiul judecătorului, petrec acolo ceva timp între patru ochi cu judecătorul, apoi ies și anunță tuturor părților pentru ce dată a fost amînată ședința. Astfel de consultații unilaterale între judecător și

⁶⁰ Vezi *Borgers vs. Belgia*, Hotărîrea CEDO din 30 octombrie 1991, par. 24; a se vedea de asemenea, *mutatis mutandis*, *Piersack vs. Belgia*, Hotărîrea CEDO din 1 octombrie 1982, par. 30.

o singură parte pun sub semnul întrebării nu doar respectarea principiilor egalității armelor și al contradictorialității în procesul judiciar, dar și a imparțialității judecătorului.

Monitorizarea a relevat că contradictorialitatea în proces poate fi afectată ocazional și de spațiul redus al birourilor judecătorești. Într-o sală de judecată, părțile adverse, în mod normal, trebuie să stea vizavi una de alta; pe când în biroul aglomerat al judecătorului se poate întâmpla ca procurorul, apărătorul și interpretul să stea într-o parte a oficiului, iar celelalte persoane să stea în cealaltă parte, fără o separare clară între părțile adverse din cauza aglomerării sau amplasării inadecvate a locurilor de șezut. Participanții profesioniști la proces tind să neglijeze detaliile de procedură în atmosfera mai intimă a biroului judecătorului, afectând contradictorialitatea procesului. În unele cazuri, pe parcursul ședințelor de judecată, s-a observat că relațiile dintre procurori, apărători și judecători depășeau caracterul pur profesional. (Episodul 3).

Episodul 3

Într-o cauză de proxenetism, examinată la o judecătorie de sector, procurorul și apărătorul au discutat mult timp atât înainte, cât și după ședința de judecată. La proces, procurorul a înaintat o cerere pentru încetarea procesului din motiv că acțiunile inculpatului cad sub incidența Legii privind amnistia și inculpatul nu are antecedente penale. Apărătorul a declarat că este de acord cu procurorul și a adăugat că clientul lui și-a recunoscut vina. Atunci, judecătorul, după o scurtă deliberare, a dispus încetarea procesului. După pronunțarea sentinței, atât apărătorul, cât și procurorul s-au apropiat de judecător și au dat mîna cu dînsul (de parcă au încheiat o afacere!) și apoi au plecat împreună.

Desigur, nu este nimic rău în faptul că participanții profesioniști la proces sunt în relații bune unii cu alții. Totuși, trebuie de ținut cont de impresia pe care o poate crea publicului o astfel de demonstrare, fără rezerve, a sentimentelor de afecțiune. După cum a indicat Curtea Europeană în jurisprudența sa, aparențele au o importanță deosebită atunci când este vorba de înfăptuirea echitabilă a justiției și, de aceea, solemnitatea și ordinea trebuie respectate mereu de către toate persoanele, în special de către participanții profesioniști la proces, dacă se dorește a se menține încrederea publicului în sistemul judiciar (Episodul 4).

Episodul 4

Dialog între apărător și procuror în coridorul instanței judecătorești înainte de începerea ședinței:

Apărătorul: „Domnule procuror, e un om de treabă (despre inculpat)... poate facem cumva sentința? Eu iaca am făcut o “variantă”...”

Procurorul a reacționat pozitiv și l-a chemat pe apărător într-o parte, părănd că vrea să ajungă la un acord. Când a început ședința și monitorii au fost rugați de judecător să se prezinte, apărătorul și procurorul au devenit nervoși.

În mai multe cazuri judecătorii au acceptat cererea procurorilor de a citi în instanță declarațiile martorilor, în pofida protestelor apărătorilor, care spuneau că nu au fost prezentate probe pentru a dovedi că este imposibilă invitarea și audierea martorului direct în instanță, în loc ca, pur și simplu, să fie citite declarațiile făcute anterior. Astfel de practici pot constitui o încălcare a: 1. dreptului persoanei la egalitatea armelor și la un proces bazat pe contradictorialitate, care sunt inerente conceptului de proces echitabil conform articolului 6 par.1 din Convenția Europeană și 2. dreptului la prezența și interogarea martorilor conform articolului 6 par.3 (d) din Convenția

Europeană. În principiu, toate probele pe care se bazează partea acuzării trebuie oferite instanței în prezența inculpatului în ședință publică, în vederea unei argumentări contradictorii⁶¹.

În fine, au existat cazuri când principiul contradictorialității în procesul judiciar a fost afectat de așa chestiuni puțin importante ca lipsa echipamentului tehnic adecvat la instanța judecătorească. La un proces, partea acuzării a adus o înregistrare video cu probe decisive, dar din cauza că instanța judecătorească nu avea nici un videocasetofon, ea nu a putut fi prezentată în instanță în modul corespunzător. În schimb, caseta a fost privită pe ecranul mic al camerei video doar de judecător și fără sunet. Deși apărarea nu a făcut o obiecție, o astfel de prezentare a probelor poate afecta evident egalitatea armelor, principiul contradictorialității în proces și capacitatea apărării de a combate eficient sau, cel puțin, de a comenta probele prezentate într-un astfel de mod.

Încălcarea **dreptului la o hotărîre judecătorească întemeiată**, ar poate fi atestată în documentele instanței judecătorești, la care monitorii ce lucrează în cadrul programului MPJ nu au acces. Totuși monitorizarea a remarcat faptul că unii judecători își motivează insuficient hotărîrile adoptate în cadrul procesului judiciar. Astfel de practici afectează negativ dreptul inculpatului, în special când acesta vrea să-și exercite dreptul de apel. De exemplu, într-o cauză de corupție în care era implicat un politician, apărarea a depus cerere privind recuzarea completului de judecători din motivul lipsei de imparțialitate. Cererea respectivă a fost respinsă după o scurtă deliberare și, respingînd-o, instanța judecătorească doar a citit prevederile articolului 35 din Codul de procedură penală⁶², fără a prezenta argumente pentru a face legătură dintre acele prevederi ale legii și circumstanțele cauzei. Sau, la o ședință la Curtea de Apel Chișinău, apărătorul a depus cerere solicitînd instanței judecătorești să asculte un martor care a fost ignorat de prima instanță. Curtea de Apel a respins cererea fără a-și justifica hotărîrea și ședința a fost amînată pentru a fi pregătită pronunțarea deciziei.

⁶¹ A se vedea Barbera Messegue și Jabardo vs. Spania, Hotărîrea CEDO din 6 decembrie 1988, par. 78.

⁶² Articolul 35 din Codul de procedură penală prevede procedura de soluționare a cererilor de recuz și abținere.

D. Dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil

Jurisprudența Curții Europene privitor la judecarea cauzei într-un termen rezonabil este deosebit de bogată. Conform unor estimări, mai multe hotărâri ale Curții Europene au vizat garantarea termenului rezonabil decât orice alt aspect⁶³, și anume aproximativ o treime din toate hotărârile pronunțate începând cu anul 1968.⁶⁴

Dreptului la soluționarea cauzei în termen rezonabil i se acordă o importanță atât de mare din mai multe motive. O explicație deseori întâlnită este truismul precum că justiția întârziată reprezintă o justiție negată. Din perspectiva inculpatului, nu este echitabil să ai un proces care durează exagerat de mult, din cauza insecurității psihologice generate în mod inevitabil de procesul penal. Dintr-o perspectivă mai generală a siguranței juridice, garantarea unui termen rezonabil se bazează pe principiul fundamental al unui proces echitabil, care afirmă că un proces care durează exagerat de mult este infectat de injustiție și, în general, subminează înfăptuirea justiției. La rîndul său, Curtea Europeană a explicat că scopul garantării unui termen rezonabil este de a proteja „toate părțile procesului [...] de întârzieri procedurale excesive”⁶⁵ și de a garanta „în-făptuirea justiției fără întârzieri, care ar putea pune în pericol eficacitatea și credibilitatea ei”.⁶⁶

În jurisprudența sa bogată, Curtea Europeană a dezvoltat progresiv semnificația garantării unui termen rezonabil. În prezent, jurisprudența prevede că evaluarea faptului dacă durata procesului este sau nu rezonabilă trebuie să se bazeze pe următoarele criterii: complexitatea aspectelor juridice sau factice implicate în cauza judecată; comportamentul reclamantului; comportamentul autorităților judecătorești și administrative de stat și ce este pus în joc pentru reclamant.⁶⁷

Legislația Republicii Moldova include expres principiul de încadrare a procesului penal (urmărirea penală și judecata) într-un termen rezonabil.⁶⁸ Criteriile folosite pentru a evalua caracterul rezonabil al duratei procesului sunt similare celor elaborate de Curtea Europeană. Conform legislației Republicii Moldova, obligația de a asigura respectarea garantării unui termen rezonabil este atribuită procurorului pentru etapa urmăririi penale și instanței de judecată – pentru procesul judiciar.⁶⁹

Monitorizarea a relevat că întârzierile și amînările ședințelor de judecată sunt mai degrabă o regulă, decât o excepție în instanțele de judecată din municipiul Chișinău, iar faptul de a se asigura că un proces nu durează nejustificat de mult nu întotdeauna este o prioritate pentru participanții profesioniști la proces.

Aproximativ 12% din toate ședințele monitorizate au început cu o întârziere de 30 de minute sau mai mult. Asemenea întârzieri pot rezulta în amînarea ședințelor ulterioare deoarece judecătorii, procurorii și apărătorii au agende de lucru foarte ocupate și nu pot întotdeauna să se acomodeze re-programărilor neplanificate ale ședințelor de judecată.

⁶³ N. Mole, C. Harby, *Dreptul la un proces echitabil. Ghid pentru implementarea articolului 6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului*, ediția a 2-a, august 2006, p.24.

⁶⁴ Frederic Edel, *Durata proceselor civile și penale în practica judiciară a Curții Europene a Drepturilor Omului* (Dosarele din domeniul drepturilor omului nr. 16), 10 iulie 2007.

⁶⁵ A se vedea *Stogmuller vs. Austria*, Hotărîrea CEDO din 10 noiembrie 1969, par. 5.

⁶⁶ A se vedea *H vs. Franța*, Hotărîrea CEDO din 24 octombrie 1989, par. 58.

⁶⁷ A se vedea *Zimmerman și Steiner vs. Elveția*, Hotărîrea CEDO din 13 iulie 1983, par. 24; a se vedea, de asemenea, *Buchholz vs. Germania*, Hotărîrea CEDO din 6 mai 1981, par. 49.

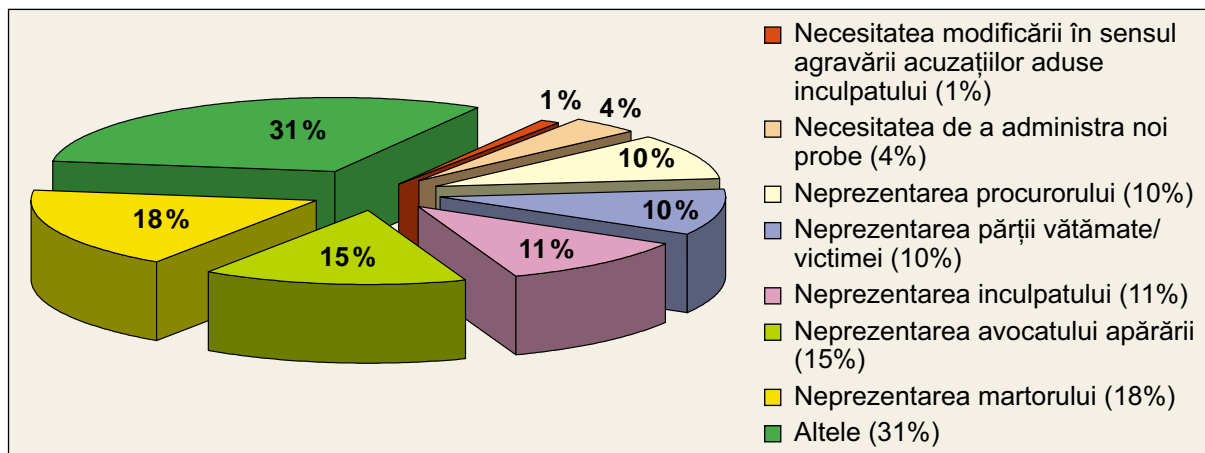
⁶⁸ A se vedea articolul 20 din Codul de procedură penală.

⁶⁹ A se vedea articolul 20 alin.(4) din Codul de procedură penală.

Rezultatele primului an de monitorizare a proceselor judiciare, în ceea ce privește amînările, sunt prezentate în Diagrama 5.

Diagrama 5: Motivele amînărilor

(Procentajul mediu pentru toate instanțele din mun. Chișinău)

În Diagrama 5 categoria "Altele" include cazurile cînd nu au fost invocate careva motive ale amînărilor sau cînd nu au fost prezenți alți participanți la proces (judecătorul, grefierul, interpretul etc.), sau, de asemenea, include ședințele care au avut loc, dar au fost amînate pentru a continua examinarea cazului.

Motivele amînărilor variază considerabil, dar în majoritatea cazurilor acestea țin de absența unui participant important la proces (inculpat, procuror, avocat, victimă sau martor principal). Monitorizarea a relevat că ocazional ședințele de judecată încep cu întîrziere sau sunt amînate din motive precum absența judecătorului însuși sau lipsa neanunțată a grefierului, astfel încît judecătorul care prezidează procesul trebuie să umble prin coridoarele instanței de judecată și să roage alți grefieri să-și înlocuiască colegul absent. Unele ședințe au fost amînate din cauza că nu era disponibil nici un traducător și judecătorul, după ce a întrebat monitorii dacă ei ar putea traduce, nu avea altă opțiune decît să amîne procesul.

De multe ori a fost remarcată absența procurorului și a avocatului, ședințele fiind amînate în 10% din cazuri datorită absenței procurorului și în 15% – datorită absenței avocatului. Monitorii au observat că procurorii și avocații lipsesc nu doar ocazional, dar chiar și de cîteva ori pe parcursul judecării unei cauze. De exemplu, pe o cauză monitorizată ședința de judecată a fost amînată de 6 ori din cauza absenței procurorului. Monitorii au relevat și cazuri cînd avocații nu veneau pentru a treia și a patra oară în aceeași cauză. Martorii și victimele care demonstrează punctualitate la primele ședințe în instanță, după cîteva amînări, datorită absenței procurorului sau a avocatului, ei adoptă o atitudine similară față de instanța judecătorească. Monitorii au notat că în multe cazuri, chiar dacă ei înșiși sunt prezenți, procurorii nu reușesc să asigure prezența martorilor acuzării și/sau a victimelor, un alt motiv răspîndit pentru amînări în instanțele de judecată.

La unele procese, ședințele păreau să dureze excesiv de mult nu din cauza complexității lor, ci din cauza organizării nesatisfăcătoare a procesului de către judecătorul/judecătoria care îl prezidează. Spre exemplu, într-o cauză ce implica un politician important, examinarea cauzei a fost amînată deodată pentru aproximativ jumătate de an, deoarece mai întîi procurorul, apoi fiecare judecător din completul de judecată aveau planificate concedii, acestea fiind programate într-un mod consecutiv, practic fără a se suprapune, creîndu-se impresia că a fost o încercare de a prelungi amînarea cît mai mult posibil. În alt caz, procesul a fost finalizat, dar însăși

pronunțarea sentinței a fost amînată în repetate rînduri pentru mai mult de 2 luni din cauza că judecătorul era bolnav, absent sau indisponibil, în pofida protestelor din partea apărătorului. Amînări similare au loc chiar și atunci cînd inculpatul este arestat. Spre exemplu, într-o cauză de trafic, în timp ce patru inculpați erau ținuți în stare de arest preventiv, ședințele de judecată au fost amînate de două ori, de fiecare dată pentru o perioadă de o lună. Prima dată ședința a fost amînată pentru o lună din cauza că judecătorul era bolnav și a doua oară – din cauza că avocatul „va fi la sanatoriu și nu va fi în oraș”. Arestul preventiv a fost prelungit cu 90 de zile, cu toate că, potrivit articolului 20 alin. (3) din Codul de procedură penală, urmărirea penală și judecarea cauzelor penale în care sunt bănuți, învinuiți, inculpați arestați preventiv, precum și minori, se fac de urgență și în mod preferențial.

Într-o altă cauză, instanța de judecată a avut nevoie de mai multe luni pentru a chema toți martorii și a audia mărturiile lor, pe cînd totul putea fi făcut în cîteva zile, deoarece martorii erau de acord să vină și să facă declarații. O astfel de examinare prelungită a declarațiilor martorilor ar putea nu doar să tergiverseze nejustificat procesul, dar ar mai putea afecta direct calitatea declarațiilor martorilor, deoarece capacitatea lor de memorare a faptelor tinde să se diminueze cu timpul (Episodul 5).

Episodul 5

Acest exemplu ilustrează cum o cauză judecată în primă instanță este tergiversată luni de zile, din cauza comportamentului judecătorului, procurorului și părții apărării:

21.09.2006 (data primei ședințe monitorizate): Ședința nu a avut loc. Monitorii au aflat de la grefier că cauza a fost transferată unui alt judecător.

03.10.2006: Grefierul a menționat că judecătorul nou este în concediu și data următoarei ședințe va fi posibil de aflat abia după 10 octombrie. Nu este clar de ce această cauză a fost transmisă altui judecător, din moment ce și el este în concediu.

18.10.2006: Ședința a avut loc.

02.11.2006: Ședința a avut loc cu toate că biroul judecătorului nu era suficient de mare pentru toți participanții.

23.11.2006: Ședința nu a avut loc. Grefierul a amînat ședința și a remarcat cu neîncredere că judecătorul este la o altă ședință de judecată.

08.12.2006: Ședința a fost amînată din cauza lipsei martorului apărării. Partea apărării a promis că martorii vor fi prezenți la următoarea ședință.

11.12.2006: Ședința nu a avut loc. Participanții au așteptat judecătorul 40 minute, dar el n-a venit. Grefierul a anunțat că judecătorul este bolnav. Ședința a fost amînată din cauza că judecătorul este în concediu de boală.

12.12.2006: Grefierul a amînat ședința pentru că judecătorul este în concediu de boală.

20.12.2006: Ședința nu a început la timp fiindcă judecătorul a întârziat cu 45 minute. Ea a fost amînată în scopul pregătirii pentru dezbaterile judiciare.

22.12.2006: Ședința a fost amînată fiindcă procurorul este în concediu.

08.02.2007: Ședința nu a avut loc. Judecătorul a întârziat cu 40 minute și apărătorul a plecat la altă ședință. Procurorul nu era prezent.

02.03.2007: Ședința a fost amînată fiindcă procurorul este în concediu.

30.03.2007: Ședința nu a avut loc. Apărătorul a depus o cerere, rugînd instanța judecătorească să amîne ședința.

02.04.2007: Ședința a avut loc (dezbaterile judiciare, ultimul cuvînt și pronunțarea sentinței).

După cum s-a menționat deja anterior, monitorizarea a constatat cazuri cînd amînarea ședinței a fost cauzată de faptul că inculpatul nu a fost adus de la penitenciar din cauza că polițiștii din escortă nu aveau benzină pentru automobil. Altă dată, inculpatul arestat nu a putut fi adus la

instanța judecătorească deoarece nu era disponibilă nici o mașină a poliției pentru a-l aduce. Au mai existat și incidente izolate în care inculpații nu au fost aduși la judecătorie din cauza coordonării proaste a ofițerilor din poliția de escortă. Judecătorii erau supărați vizibil în astfel de situații, dar cu excepția muștrării ofițerilor de poliție, ei nu puteau face nimic altceva decât să amâne ședința pentru altă dată. După câteva incidente de acest fel, un judecător a oftat odată: „Poate cel puțin acești monitori vor scrie vreo notă către CEDO sau altceva...”

Durata amînărilor variază considerabil de la caz la caz, monitorizarea înregistrînd ședințe amînate pentru un termen de la o zi pînă la câteva luni, dar majoritatea cauzelor au fost amînate pe termen de pînă la o lună (Tabelul 5).

Tabelul 5: Durata amînărilor ședințelor de judecată
(Procentajul mediu pentru toate instanțele din mun. Chișinău)

Durata amînărilor ședințelor de judecată				
o zi	pînă la o săptămînă	pînă la o lună	pînă la două luni	mai mult de trei luni
8%	14%	65%	9%	4%

În unele cazuri s-a observat că, după câteva amînări, unii judecătorii pot accelera cursul procesului pentru a finisa examinarea cauzei înainte ca aceasta să devină nejustificat de lungă sau, pur și simplu, înainte de a ieși în concediul de vară ori în vacanța de Crăciun. Monitorii au remarcat ocazional o grabă și o superficialitate în examinarea unor dosare. La unele procese dosarul nu era citit, ci pur și simplu era răsfoit, pentru a trece rapid textul cu vederea (Episodul 6). O altă cauză a fost examinată în doar 9 minute (!) – aceasta a inclus următoarele etape ale unui proces de judecată: dezbaterile judiciare, deliberarea și sentința.

Episodul 6

Într-o cauză de corupție, 4 volume au fost examinate în 4 minute. În timp ce procurorul întorcea foaie cu foaie dosarul, judecătorul i-a spus „Nu așa, mai repede!” Cercetarea materialelor din dosar s-a transformat într-o răsfoire a paginilor.

Monitorii au observat că procurorii cu greu fac față volumului de muncă la finele anului, deoarece toate ședințele sunt programate în mare grabă, pentru a se asigura că nici o cauză nefinisată nu trece în anul următor. Potrivit discuțiilor dintre unii procurori, în asemenea cazuri activitatea lor ar fi apreciată drept „nesatisfăcătoare”.

Garantarea unui termen rezonabil de examinare a cauzei nu poate fi efectuată în detrimentul cursului adecvat al procesului de judecată.

E. Dreptul de a fi judecat de o instanță independentă și imparțială

Articolul 6, par. 1 al Convenției Europene prevede că: „Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, **de către o instanță independentă și imparțială**, instituită de lege”. Alte documente internaționale, de exemplu articolul 14 al PIDCR, par. 5.16 al Declarației OSCE de la Copenhaga, de asemenea solicită ca instanța să fie competentă, în afară de fi independentă și imparțială.

Dreptul de a fi judecat de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, este considerat „cu siguranță cea mai importantă garanție inclusă în articolul 6”, care stabilește temelia supremației legii.⁷⁰ Cerințele de independență și imparțialitate sunt de asemenea considerate de mare importanță printre alte garanții prevăzute în articolul 6, astfel că încălcarea lor în prima instanță nu poate fi remediată în instanța de apel (pe când, de exemplu, încălcarea componentei de publicitate în prima instanță poate fi redresată în instanța de apel, astfel evitându-se încălcarea articolului 6). Dacă Curtea Europeană consideră că instanța națională nu a respectat cerințele de independență și imparțialitate, prevăzute în articolul 6, ea, de obicei, nu va examina alte circumstanțe de procedură constatând imediat o încălcare a echității procesului.

Evaluînd **independența** unei instanțe, Curtea Europeană atrage atenție la:

- modul de numire a membrilor;
- durata termenului de exercitare a funcției (garantarea inamovibilității);
- existența garanțiilor contra presiunii din exterior; și
- existența aparenței de independență.⁷¹

Instanța trebuie să fie independentă atît de executiv, cît și de părți.⁷²

Conceptul de **imparțialitate** este înțeles de Curtea Europeană prin „absența prejudecăților sau preferințelor. [...] În acest context poate fi observată o diferență între o abordare subiectivă, care tinde să stabilească convingerile personale ale unui anumit judecător pe o anumită cauză și o abordare obiectivă, care determină dacă el a oferit suficiente garanții pentru a exclude orice dubiu legitim în acest sens”.⁷³

Cerințele de independență și imparțialitate sunt strîns legate una de alta, uneori este dificil de a le separa⁷⁴ și Curtea Europeană deseori le analizează împreună.

Constituția Republicii Moldova prevede, în capitolul IX „Autoritatea Judecătorească”, articolul 116, alineatul (1), că judecătorii instanțelor judecătorești sunt independenți, imparțiali și inamovibili, potrivit legii. Codul de procedură penală în articolele 25 și 26 prevede în continuare dreptul de acces la o instanță independentă și imparțială, instituită de lege. Legile care reglementează funcționarea sistemului judiciar, și anume Legea cu privire la statutul judecătorului⁷⁵ și Legea privind organizarea judecătorească,⁷⁶ la fel prevăd și prezintă detaliat cerința de independență și imparțialitate judiciară.

⁷⁰ Stefan Trechsel, Drepturile omului în procesele penale, editura Universității Oxford, 2005, p. 47.

⁷¹ A se vedea Campbell și Fell vs. Regatul Unit, Hotărîrea CEDO din 28 iunie 1984, par. 78.

⁷² A se vedea Ringeisen vs. Austria, Hotărîrea CEDO din 16 iulie 1971, par. 95.

⁷³ A se vedea Piersack vs. Belgia, Hotărîrea CEDO din 1 octombrie 1982, par. 30.

⁷⁴ A se vedea Langborger vs. Suedia, Hotărîrea CEDO din 22 iunie 1989, par. 32.

⁷⁵ Legea cu privire la statutul judecătorului, nr. 544-XIII adoptată la 20.07.95, în vigoare din 16.10.1995.

⁷⁶ Legea privind organizarea judecătorească, nr. 514-XIII adoptată la 06.07.1995, în vigoare din 19.10.1995.

Majoritatea garanțiilor de independență și imparțialitate se referă la cadrul instituțional al sistemului judiciar⁷⁷ și de aceea nu sunt incluse în aria de aplicabilitate a Programului MPJ, care analizează doar aspectele de procedură. Totuși, programul a făcut unele constatări cu privire la aparența de existență a independenței și a chestiunii privind prezentarea de către judecători a unor garanții suficiente în vederea excluderii oricărui dubiu legitim cu privire la imparțialitatea lor. Spre exemplu, judecătorii manifestau relații de prietenie apropiată cu procurorul/apărătorul, discutau separat cu o singură parte, primeau procurorul/apărătorul în oficiul său înainte de începerea ședinței de judecată și nu explicau celelalte părți despre ce a fost discuția (Episodul 7).

Episodul 7

Înainte de a începe ședința, judecătorul a invitat procurorul în biroul său. Peste câteva minute procurorul a revenit și apărătorul l-a întrebat: „Să înaintăm oare o cerere de recuzare a judecătorului, fiindcă acesta a discutat cu procurorul în particular?” Procurorul a menționat că și grefierul era prezent în birou. Judecătorul a spus: „Nu are importanță. Deci, va fi pronunțată sentința? Finisăm astăzi sau nu?” Toate persoanele prezente în sală au zîmbit.

Aparența de părtinire rezultată din modul în care mulți judecători se comportă cu participanții (Tabelul 6). Modul în care ei adresează întrebări și reacționează la intervenția părților este un alt factor de apreciere a aparenței de imparțialitate. În câteva cazuri judecătorul a limitat dreptul inculpatului de a face declarații, cerându-i „să vorbească mai repede și la temă”, sau „ultimul cuvânt este scurt de obicei”, sau chiar limitau dreptul apărătorului de a prezenta argumente în favoarea clientului.

Tabelul 6. Judecătorii au părut imparțiali, nepărtinitori și fără prejudecăți
(Procentajul mediu pe instanțe în parte din mun. Chișinău)

Judecătorii au părut imparțiali, nepărtinitori și fără prejudecăți	Instanțele de judecată din mun. Chișinău						
	Curtea Supremă de Justiție	Curtea de Apel Chișinău	Judecătoria sectorului Centru	Judecătoria sectorului Ciocana	Judecătoria sectorului Rișcani	Judecătoria sectorului Botanica	Judecătoria sectorului Buiucani
DA	100%	90%	98%	97%	94%	92%	96%
NU	0%	10%	2%	3%	6%	8%	4%
Numărul de ședințe monitorizate	82	326	479	164	289	241	277

În Tabelul 6 procentajul a fost calculat din numărul de ședințe pe parcursul cărora a fost posibil de apreciat aparența de imparțialitate a judecătorilor.

Au fost relevate cazuri când judecătorii au interogat în mod activ inculpatul, uneori chiar agresiv, deși însuși procurorul părea să fie bine pregătit. Într-un caz chiar procurorul a făcut o observație că judecătorul era prea activ în interogarea martorilor. Un astfel de comportament afectează aparența de imparțialitate a judecătorului, în special când acesta manifestă o atitudine de învinuire

⁷⁷ Cadrul instituțional al sistemului judiciar se referă la înființarea legală a instanțelor judecătorești, componenței instanțelor și modului de numire a judecătorilor, durata termenului de exercitare a funcției, existența garanțiilor împotriva presiunilor din exterior, și anume din partea ramurii executive și legislative a puterii de stat și a părților participante la proces, precum și regulile cu privire la participarea unui anumit judecător în judecarea aceleiași cauze în diferite roluri și retragerea judecătorilor în cazurile când există motive legitime de a bănuși lipsa de imparțialitate.

(Episodul 8 și Tabelul 7). Probabil situațiile de acest gen sunt determinate și de delimitarea nu prea clară în legislația națională între rolul neutru al judecătorului și posibilitatea acestuia de a pune întrebări inculpatului și martorului și nu doar întrebări cu caracter de concretizare (n.a.), conform articolului 367 alin. (2) și articolului 370 alin. (3) al Codului de procedură penală.

Episodul 8

Judecătorul a preluat rolul procurorului, care era foarte pasiv. Judecătorul a avut un comportament deosebit de nefavorabil față de martori, făcând glume în timp ce-i asculta. Apărătorul a făcut câteva obiecții cu privire la niște întrebări cu subînțeles, adresate de către judecător, care sugerau răspunsul, dar judecătorul nu le-a considerat „serioase” și a ignorat obiecțiile apărătorului. Apărătorul a declarat că „aceasta nu este o ședință de judecată, ci un interogatoriu (întrebări-răspunsuri)”.

Tabelul 7: Judecătorii s-au implicat activ în audierea părților
(Procentajul mediu pe instanțe în parte din mun. Chișinău)

Judecătorii s-au implicat activ în audierea părților	Instanțele de judecată din mun. Chișinău						
	Curtea Supremă de Justiție	Curtea de Apel Chișinău	Judecătoria sectorului Centru	Judecătoria sectorului Ciocana	Judecătoria sectorului Rișcani	Judecătoria sectorului Botanica	Judecătoria sectorului Buiucani
DA	44%	38%	15%	14%	16%	25%	8%
NU	56%	62%	85%	86%	84%	75%	92%
Numărul de ședințe monitorizate	50	157	228	96	163	127	130

În Tabelul 7 procentajul a fost calculat din numărul de ședințe care au avut loc și numai în cazurile când au fost audiate părțile.

Uneori judecătorii menționează lucruri care ar putea justifica dubiile cu privire la independența și imparțialitatea lor (Episodul 9).

Episodul 9

Acest dialog a avut loc între judecătorii unui complet de judecată la Curtea de Apel Chișinău:

Judecătorul 1 (despre o hîrtie de pe masă): „Ce-i cu sentința asta?”

Judecătorul 2: „Este aceea de care erai atît de interesat!”

Judecătorul 1: „De ce strigi atît de tare?”

Judecătorul 2 (chiar mai tare): „Hei, asta e sentința care...”

Judecătorul 3: „Dragi colegi, de ce să nu mergem noi în altă sală să deliberăm.”

Astfel de practici creează o puternică impresie negativă publicului. “În acest sens chiar și aparențele pot avea o mare importanță. Aceasta ține de încrederea pe care trebuie să o inspire publicului instanțele de judecată dintr-o societate democratică”.⁷⁸

⁷⁸ A se vedea Fey vs..Austria, Hotărîrea CEDO din 24 februarie 1993, par. 30.

În general, monitorii au remarcat faptul că judecătorii se comportă în mod profesionist și creează impresia de independență și neutralitate. Totuși, au fost observate multe cazuri în care s-a creat impresia unei lipse de independență față de presiunile din exterior, spre exemplu când judecătorul a vorbit la telefon, chiar de câteva ori pe parcursul unei ședințe, sau când intrau în sală diferiți oameni pe parcursul ședinței. Este uimitor faptul că într-un caz însuși judecătorul a admis că se afla sub presiune (Episodul 10).

Episodul 10

Un judecător a spus deschis, astfel încât monitorii să poată auzi: „Dacă sincer, eu m-am săturat deja de toți care mă sună pentru dosarul ăsta, mă sună și de la MAI, toți mă presează și mă handicapează de-amu...”

F. Dreptul la prezumția nevinovăției

Articolul 6, par. 2 al Convenției Europene prevede că: „Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată pînă ce vinovăția sa va fi legal dovedită”. După cum a stabilit Curtea Europeană, prezumția nevinovăției prevăzută în par. 2 și diferite drepturi, lista incompletă a cărora este prezentată în par. 3, reprezintă elemente constitutive, printre altele, ale noțiunii de proces echitabil în procedura penală.⁷⁹ Acest drept cere ca „membrii instanței judecătorești, atunci cînd își îndeplinesc obligațiile, să nu pornească de la ideea preconcepută că învinuitul a comis infracțiunea de care este acuzat; obligația de a găsi probe aparține părții acuzării și orice dubiu trebuie interpretat în favoarea învinuitului.”⁸⁰ Prin urmare, judecătorul și alte autorități publice⁸¹ trebuie să aibă o atitudine imparțială față de inculpat și să se abțină să facă sau să spună ceva ce ar sugera că inculpatul este vinovat. Examinînd probele prezentate de procuror, judecătorul trebuie să interpreteze orice dubiu în favoarea inculpatului. Curtea Europeană a abordat dreptul la prezumția de nevinovăție din diferite aspecte, cum ar fi: evaluarea probelor, prezumții legale și faptice, decizii de achitare a cheltuielilor de judecată etc., care nu pot fi evaluate în cadrul programului de monitorizare. Această secțiune se va referi doar la observațiile cu privire la atitudinea judecătorului și a altor participanți la proces față de inculpat.

Prezumția nevinovăției oricărei persoane învinuite este garantată de articolul 21 al Constituției Republicii Moldova. Mai mult, articolul 8 al Codului de procedură penală expune detaliile acestui drept, declarînd că:

- (1) Persoana acuzată de săvîrșirea unei infracțiuni este prezumată nevinovată atîta timp cît vinovăția sa nu-i va fi dovedită, în modul prevăzut de prezentul cod, într-un proces judiciar public, în cadrul căruia îi vor fi asigurate toate garanțiile necesare apărării sale, și nu va fi constatată printr-o hotărîre judecătorească de condamnare definitivă.
- (2) Nimeni nu este obligat să dovedească nevinovăția sa.
- (3) Concluziile despre vinovăția persoanei de săvîrșirea infracțiunii nu pot fi întemeiate pe presupuneri. Toate dubiile în probarea învinuirii care nu pot fi înlăturate, în condițiile prezentului cod, se interpretează în favoarea bănuțului, învinuitului, inculpatului.

Monitorizarea a constatat că, din perspectiva atitudinii judecătorilor față de inculpați, acest drept este în general respectat. Monitorii au evidențiat cîteva cazuri cînd judecătorii au făcut niște remarci inadecvate, care învinuiau anticipat inculpatul (Episodul 11).

Episodul 11

Judecătorul, examinînd dosarul, se adresează inculpatului: „Ai văzut biografia ta care e expusă aici? Băiete, viața ta e stricată”.

Deciziile și explicațiile judecătorilor au surprins uneori monitorii (Episoadele 12 și 13):

⁷⁹ A se vedea *Deweere vs. Belgia*, Hotărîrea CEDO din 27 februarie 1980, par. 56

⁸⁰ A se vedea *Barbera Messegue și Jabardo vs. Spania*, Hotărîrea CEDO din 6 decembrie 1988, par. 77.

⁸¹ A se vedea, de exemplu, *Allanet de Ribemont vs. Franța*, Hotărîrea CEDO din 10 februarie 1995, par. 36 și 37, unde Curtea a ajuns la concluzia că remarcile, făcute de doi ofițeri superiori de poliție la o conferință de presă, organizată în timpul urmăririi penale și susținută de Ministerul de Interne, a încălcat dreptul la prezumția de nevinovăție, acestea reprezentînd „o declarație clară a vinovăției reclamantului, care în primul rînd a încurajat publicul să-l considere vinovat și în al doilea rînd, a prejudiciat evaluarea faptelor de către autoritatea judecătorească competentă”.

Episodul 12

După pronunțarea sentinței judecătorul a menționat: „Aceasta este o cauză 50/50. Este între achitare și proxenetism”... nu am achitat deoarece „el a stat în arest preventiv... și amu dacă-l achitam, trebuia reabilitat...hmm...da noi o să mai vedem... Poate avocatul va ataca sentința sau poate chiar procurorul...”

Acest comentariu provoacă îngrijorare. Deși judecătorul a recunoscut că vina inculpatului nu a fost demonstrată fără anumite dubii rezonabile (numind-o o „cauză 50/50”), el a condamnat inculpatul aparent doar din motivul că s-a aplicat arestul preventiv și din teamă că inculpatul ar putea cere compensare pentru privarea nejustificată de libertate.

Episodul 13

Într-un caz, în care se cunoștea că inculpata a găsit cartușele pe malul lacului, instanța a pronunțat sentința de condamnare. Când inculpata a rugat judecătorul în ultimul cuvânt să o amendeze, judecătorul a menționat sarcastic: „Dar veți plăti amenda? ... sau doar dacă mai găsiți ceva pe malul lacului...”.

Monitorii au mai evidențiat câteva cazuri în care judecătorul era în mod evident dezinteresat de cauză, părînd să fi luat deja decizia. Spre exemplu, într-un caz a întrerupt inculpatul în timpul ultimului cuvânt și i-a spus „*Totul este clar, dar de fapt ultimul cuvânt trebuie declarat pe scurt*”.

Deși judecătorul trebuie să adreseze doar întrebări de clarificare și spusele sale nu trebuie să dezvăluie în nici un caz atitudinea sa față de vinovăția persoanei, pînă cînd aceasta nu este dovedită fără dubii rezonabile, monitorii au remarcat în repetate rînduri că întrebările dezvăluiau concluzia judecătorului privind acuzarea chiar la începutul procesului. Un judecător s-a adresat inculpatului „*Tu ai luat banii și acum susții că nu știi cum au nimerit ei în buzunarul tău*”.

Deseori, judecătorii, prin comentariile pe care le fac, dau dovadă de părtinire față de o parte sau alta. La o ședință, apărătorul a înaintat o cerere prin care ruga instanța să schimbe măsura preventivă existentă „arest la domiciliu” cu „obligația de a nu părăsi localitatea”, motivînd că inculpatul are nevoie de tratament. Judecătorul a limitat declarațiile apărătorului, spunîndu-i: „*noi deja știm că nu aveți un certificat medical care ar confirma cele menționate... nu faceți cereri formale și haideți să nu mai jucăm teatru*”. La altă ședință judecătorul a declarat: „*Ca niciodată îs de acord cu procuroru’... Caroci o să vedem*”. În câteva cazuri monitorii au remarcat o revizuire foarte rapidă, mai curînd superficială, a materialelor dosarului de către judecător, care încerca astfel să urgenteze procesul de judecare a cauzei. O astfel de grabă, poate fi în interesul respectării cerinței cu privire la un termen rezonabil, dar generează dubii din perspectiva dreptului la prezumția de nevinovăție, fiindcă se pune la îndoială faptul dacă judecătorul și-a format opinia în baza examinării meticuloase a probelor prezentate în instanță.

Monitorii au fixat și comportamentul celorlalți participanți la proces din perspectiva dreptului la prezumția de nevinovăție și au observat câteva cazuri cînd procurorii au utilizat cuvinte ca „criminalul”, referindu-se la inculpat, sau adresîndu-se brutal inculpaților. Chiar și apărătorii uneori își încurajau clienții să recunoască vina „...*deoarece oricum e clar că tu ai făcut asta*”.

Gradul în care este respectată prezumția de nevinovăție poate fi dedus și din modul în care inculpații sunt aduși și deținuți pe parcursul proceselor. Standardele internaționale care se referă la un proces echitabil solicită ca „pe parcursul procesului învinuiții să nu poarte nici un atribut

al vinei, care ar putea influența prezumția nevinovăției lor. Astfel de atribute ar putea include: deținerea învinutului într-o celulă în sala de ședințe, cerându-se ca învinutul să poarte cătușe, lanțuri sau uniformă de penitenciar în sala de ședințe, sau aducerea învinutului la proces cu capul ras, dacă deținuții condamnați au capurile rase”.⁸² În acest sens, trebuie menționată practica din Republica Moldova de a ține inculpații încătușați sau în cuști de metal pe parcursul procesului. Aceste practici trebuie, totuși, raportate la necesitatea de a asigura ordinea publică și securitatea în instanțe, avînd în vedere, mai ales, numărul insuficient de ofițeri de poliție judiciară și faptul că au existat deja cazuri (nu și pe parcursul monitorizării), în care persoane înarmate au intrat în sălile de ședință și i-au amenințat pe judecători. Trebuie de luat în considerație, de asemenea, și faptul că astfel de practici, pe lângă generarea unor dubii în ceea ce privește respectarea dreptului la prezumția nevinovăției, pot constitui în anumite circumstanțe chiar și tratament degradant al inculpatului.⁸³

⁸² A se vedea Manualul cu privire la procesele echitabile al Organizației „Amnesty International”, capitolul referitor la prezumția nevinovăției, disponibil la http://www.amnestyusa.org/Fair_Trials_Manual/151_The_presumption_of_innocence/page.do?id=1104715&n1=3&n2=35&n3=843, accesat ultima dată la 20 decembrie 2007.

⁸³ A se vedea Sarban v Moldova, Hotărîrea CEDO din 4 octombrie 2005, par. 90.

G. Dreptul la timp și înlesniri necesare pregătirii apărării

Articolul 6 par. 3 (b) al Convenției Europene prevede că „[la hotărîrea asupra drepturilor și obligațiilor sale civile sau a oricărei acuzații în materie penală împotriva sa, oricine are dreptul] să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale”. Din textul convenției rezultă că acest drept are două dimensiuni: garantarea timpului necesar și a înlesnirilor necesare. Jurisprudența Curții Europene cu privire la acest drept se împarte, mai mult sau mai puțin, în aceste două categorii. Cu toate acestea, ținem să evidențiem faptul că jurisprudența nu face o diferență clară între garanțiile prevăzute în par. 3 (b). Deseori plîngerile cu privire la caracterul adecvat al timpului și/sau înlesnirilor pentru pregătirea apărării sunt examinate în cadrul sau în legătură cu par. 3 (c), care garantează dreptul la o apărare reală și eficientă, sau par. 3 (a) care garantează dreptul de a fi informat în termenul cel mai scurt asupra acuzației. Uneori plîngerile față de înlesnirile pentru apărare sunt de asemenea examinate în conformitate cu articolul 8, în cadrul dreptului la comunicare confidențială cu avocatul. De aceea nu ar trebui să ne surprindă faptul că multe din observațiile monitorizării cu privire la timpul și facilitățile necesare sunt similare cu observațiile menționate în secțiunea cu privire la dreptul la asistență juridică.

Un element fundamental al unui proces echitabil este faptul că apărătorul trebuie să aibă suficient timp pentru a asigura o pregătire adecvată.⁸⁴ Caracterul adecvat al timpului nu este definit clar în jurisprudența Curții Europene. Acest fapt ce se datorează relativității noțiunii de „caracter adecvat” și naturii funcției apărării. Caracterul adecvat al timpului depinde de complexitatea cauzei și etapa la care a ajuns procesul.⁸⁵ Curtea de obicei analizează fiecare cauză și formulează concluzii despre faptul dacă apărării i-a fost oferit suficient timp pentru a se pregăti și înainta argumentele.⁸⁶

Caracterul adecvat al înlesnirilor se referă de obicei la accesul oportun și complet la dosar și echitatea procesului. De la autoritățile acuzării se cere să informeze partea apărării cu privire la toate probele materiale în favoarea și împotriva învinutului,⁸⁷ cu excepția cazurilor cînd poate fi necesar de a ascunde anumite probe de partea apărării pentru a respecta drepturile fundamentale ale altui individ sau pentru a proteja un interes public important. Măsurile de limitare a drepturilor apărării sunt permise doar dacă sunt strict necesare și dacă judecătorul⁸⁸ are acces complet la probe și poate decide pe marginea dezvăluirii informației.⁸⁹ Caracterul adecvat al înlesnirilor se referă de asemenea la accesul complet la materialele judiciare, la copia textului unei decizii întemeiate, accesul la examinarea medicală,⁹⁰ accesul oportun și fără restricții la avocat, dacă sunt examinate împreună cu plîngerile ce țin de par. 3 (c).⁹¹

⁸⁴ N. Mole, C. Harby, op.cit. p.60.

⁸⁵ A se vedea *Albert și Le Compete vs. Belgia*, 10 februarie 1983, par. 41; a se vedea de asemenea *X vs. Belgia*, 9 DR 169.

⁸⁶ De exemplu, pe cauza *Ocalan vs. Turcia*, Hotărîrea CEDO din 12 mai 2005, par. 145-148, 2 săptămîni pentru a citi un dosar de 17.000 de pagini, accesul la care a fost obținut la o etapă tîrzie a procesului, au fost apreciate ca „limitînd drepturile apărării, astfel încît principiul unui proces echitabil, după cum este prevăzut în articolul 6, a fost încălcat”.

⁸⁷ A se vedea *Edwards vs. Regatul Unit*, Hotărîrea CEDO din 16 decembrie 1992, alineatul 36.

⁸⁸ Sau altă autoritate neutră, a se vedea pentru o discuție la această temă în Stefan Trechsel, *Drepturile omului în procesele penale*, editura Universității Oxford, 2005, p. 227.

⁸⁹ A se vedea *Rowe și Davis vs. Regatul Unit*, Hotărîrea CEDO din 16 februarie 2000, par. 61-67.

⁹⁰ A se vedea pentru detalii și exemple din practica judiciară Stefan Trechsel, *Drepturile omului în procesele penale*, editura Universității Oxford, 2005, p. 236-241.

⁹¹ A se vedea *Ocalan vs. Turcia*, Hotărîrea CEDO din 12 mai 2005, par. 131-137, unde Curtea a considerat că limitarea numărului și duratei înfîlînirilor reclamantului cu avocații săi a fost unul din factorii care a împiedicat pregătirea eficace a apărării sale.

Legislația Republicii Moldova garantează dreptul la timpul și înlesnirile necesare, prevăzând în articolul 17 al Codului de procedură penală obligația organului de urmărire penală și a instanței judecătorești de a asigura participanților la procesul penal deplina exercitare a drepturilor lor. Codul prevede în articolul 293 detaliile cu privire la procedura pentru apărător și inculpat de a lua cunoștință cu cauza înainte de a fi transmisă instanței de judecată. Timpul pentru a face cunoștință cu cauza nu este limitat, dar procurorul poate stabili o limită de timp, dacă apărătorul sau inculpatul abuzează de acest drept. Deși nu este prevăzut expres, în cazul în care inculpatul sau apărătorul simt că procurorul îi limitează în timp, este logic că ei pot înainta o plîngere către instanța judecătorească. Judecătorul de instrucție, la cererea procurorului, poate limita dreptul de a face cunoștință cu anumite materiale sau date personale ale celor menționați în dosar, pentru a proteja un secret de stat, comercial sau un alt secret protejat de lege, precum și pentru apărarea vieții, integrității corporale și libertății unui martor sau altor persoane.

Deși judecătorul este principala autoritate în asigurarea dreptului la timp și înlesniri necesare, ofițerii de urmărire penală, procurorii și autoritățile penitenciare joacă un rol important în această privință, în special la etapa urmăririi penale. Apărătorul și inculpatul trebuie, de asemenea, să poarte o anumită responsabilitate, deoarece garanția nu este absolută prin natura sa și o încălcare este acceptată doar dacă este demonstrat un anumit grad de prejudicii. Sarcina principală a judecătorului în asigurarea dreptului la timpul și înlesnirile necesare pentru pregătirea apărării este de a realiza un echilibru potrivit între această cerință și obligația ca procesele să fie încheiate într-un termen rezonabil.

Monitorizarea a descoperit că dreptul la timpul și înlesnirile necesare în instanța de judecată, în măsura în care a putut fi observat pe parcursul programului, este respectat. Monitorii au remarcat cîteva cazuri cînd judecătorii ofereau apărării timp suplimentar pentru a se pregăti, acceptînd cererea avocatului de a amîna ședința pentru a aduce probe suplimentare, sau pentru pregătirea pledoariei apărătorului, sau pentru consultarea cu inculpatul. Totuși, programul a scos la iveală și cîteva încălcări ale acestui drept, care ar putea duce la încălcarea echității întregului proces, dacă nu sunt lichidate la o etapă ulterioară.

În mod special provoacă îngrijorare practica, extrem de răspîndită la Curtea de Apel Chișinău, de a numi apărătorii doar cu 5-10 minute înainte de începerea ședinței. Din perspectiva unui monitor, chiar și o cauză ordinară necesită mai mult de 5 minute de pregătire, de aceea ar putea apărea presupuneri întemeiate cu privire la calitatea proastă a apărării în astfel de cazuri.

În cazurile în care este clar că avocatul, care reprezintă învinuitul, nu a avut timp și înlesniri suficiente pentru a se pregăti în mod corespunzător, judecătorul care prezidează procesul este dator să ia măsuri eficiente pentru a asigura îndeplinirea adecvată a obligațiilor apărătorului față de inculpat; în astfel de circumstanțe de obicei este necesară o amîinare.⁹²

Monitorii au remarcat cazuri cînd inculpații, care cereau acordarea unui timp suplimentar pentru a-și pregăti declarațiile, au fost refuzați (Episodul 14).

⁹² A se vedea Goddi vs. Italia, Hotărîrea CEDO din 9 aprilie 1984, par. 31.

Episodul 14

Părțile au convenit anterior referitor la modul desfășurării cercetării judecătorești: mai întâi vor fi audiați martorii, apoi inculpatul. Judecătorul ce prezida procesul a hotărât însă să înceapă cu interviuarea inculpatului.

Inculpatul: „Eu nu am fost informat că voi fi audiat acum de instanță”.

Judecătorul: „Atunci dați în scris careva lămurire că nu vreți să dați declarații”.

D: „Eu nu refuz, dar astăzi nu sunt pregătit”.

J: (devenind furios): „Scrieți odată”.

D: „Cum puteți face așa ceva?”

J: „Asta deja este treaba noastră, aici noi facem justiție. Dvs. la moment nu uitați că aveți calitatea de inculpat!”

Accelerarea proceselor de judecată nu poate fi făcută în detrimentul părții apărării, de aceea astfel de practici de accelerare a procesului prin înlocuirea avocatului contractat absent cu un avocat din oficiu disponibil, dar nepregătit, sau lipsirea inculpatului de posibilitatea de a se pregăti de pledoaria sa pot reprezenta încălcări ale dreptului la un proces echitabil.

Monitorizarea a mai descoperit cazuri în care accesul la materialele dosarului nu a fost asigurat complet pentru partea apărării, deși aceste încălcări se referă preponderent la etapa urmăririi penale, adică nu sunt incluse în aria de aplicabilitate a monitorizării (Episodul 15).

Episodul 15

La un proces pe o cauză de corupție, procurorul a adus un document nou la ședință și a rugat ca el să fie anexat la dosar. La cererea avocatului de a face o copie a acestuia, judecătoarea i-a spus că el are dreptul să ia cunoștință de acest act dar nu are dreptul să facă copii de pe el. Judecătorul a adăugat mai apoi că, dacă dorește, (apărătorul) va trebui să-l transcrie manual, după proces. Avocatul a protestat, menționând că părțile au dreptul să facă cunoștință cu materialele dosarului și să facă copii de pe ele*, însă judecătoarea a ignorat protestul.

**a se vedea, în special, articolul 68 alin. (1), pct. 10) și 13) ale Codului de procedură penală.*

Astfel de practici generează dubii nu doar cu privire la eficacitatea apărării, dar și cu privire la imparțialitatea judecătorului. La un proces pe o altă cauză, apărătorului i-a fost refuzată înregistrarea plîngerii în procesul verbal al ședinței (Episodul 16).

Episodul 16

Judecătorul se certa cu apărătorul cu privire la o obiecție care trebuia înregistrată în procesul verbal. Judecătorul a menționat că „aici eu decid dacă aceasta trebuie înregistrată în procesul verbal”. Astfel, întrebarea apărătorului nu a fost înregistrată. Apărătorul i-a cerut judecătorului să înregistreze în procesul verbal și faptul că instanța nu-i permite să vorbească. Judecătorul a amenințat apărătorul spunându-i: „dacă nu vă opriți, îmi voi aminti cum Dvs. întârziati la fiecare ședință”. Apărătorul a rugat instanța să-i acorde o pauză de 10 secunde ca să vorbească cu clientul său, dar judecătorul a afirmat: „Eu nu am timp să aștept”. Apărătorul a răspuns: „Eu am așteptat 2 ani cu acest dosar” și judecătorul a replicat: „Nu e nici o problemă dacă ați așteptat!”.

Prin refuzul de a înregistra o anumită plîngere sau cerere în procesul verbal, judecătorul încalcă regula care prevede că procesul verbal trebuie să fie exact și privează inculpatul de dreptul de a invoca acest argument la apelul următor, deoarece nu a fost adresat la timp.

H. Dreptul la asistență juridică

Articolul 6 par. 3 (c) al Convenției Europene prevede că „[la hotărîrea asupra drepturilor și obligațiilor sale civile sau a oricărei acuzații în materie penală împotriva sa, oricine are dreptul] să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci cînd interesele justiției o cer”.

Din contextul Convenției rezultă că inculpatul are dreptul de: (1) a se apăra personal, dacă aceasta e alegerea sa; (2) a beneficia de asistență juridică la alegerea sa; sau (3) a i se oferi asistență juridică gratuită, cînd nu are destule mijloace pentru a plăti asistența juridică și cînd interesele justiției o cer.

Dreptul de a se apăra personal nu este absolut. Statul are opțiunea de a numi un avocat împotriva dorinței inculpatului, dacă o astfel de numire este bine justificată în interesul justiției.⁹³ Dreptul de a beneficia de un apărător la alegerea sa nu este nici el un drept absolut, statul avînd posibilitatea de a impune unele restricții în ceea ce privește persoanele ce pot acționa în calitate de apărători, de exemplu, implicarea avocaților specializați pentru curțile supreme⁹⁴ sau cererea de a fi numit un avocat profesionist în locul unei persoane de rînd, pentru a asigura o apărare corespunzătoare⁹⁵.

Inculpatul are dreptul la asistență juridică gratuită, dacă acesta nu are mijloace suficiente și asta o cer interesele justiției. Inculpatul are sarcina de a dovedi lipsa mijloacelor pentru a plăti un avocat; cu toate că acest lucru nu trebuie să fie „în afară de orice îndoială”.⁹⁶ La deciderea faptului dacă interesele justiției cer numirea unui avocat pentru a oferi asistență juridică, autoritatea ce-l desemnează trebuie să ia în considerație una din următoarele împrejurări: gradul prejudiciabil al infracțiunii și severitatea potențialei sentințe sau „ce este pus în joc pentru acuzat”, complexitatea cazului și situația personală a inculpatului.⁹⁷ În continuare, Curtea Europeană susține că “dacă este un caz de privațiune de libertate, interesele justiției, în principiu, cer reprezentarea juridică”.⁹⁸

Asistența juridică trebuie să fie eficientă, deoarece Convenția are scopul de a garanta drepturi ce sunt practice și efective, nu teoretice sau iluzorii.⁹⁹ Cerința pentru „practic și eficace” a stat la baza unei examinări ulterioare de către Curtea Europeană a calității asistenței juridice oferite inculpaților, care mai este încă slab dezvoltată în jurisprudența Curții și supusă dezbaterilor la niveluri naționale. Cerințele Convenției Europene nu vor fi respectate prin simpla prezență sau desemnare a unui avocat. „[Simpla] desemnare nu asigură asistență eficace, fiindcă avocatul numit pentru oferirea asistenței juridice poate [...] să se eschiveze de la atribuțiile sale. Dacă sunt informate despre această situație, autoritățile trebuie să-l înlocuiască sau să-l facă să-și îndeplinească obligațiile”.¹⁰⁰ Autoritățile trebuie să ia „măsuri active” pentru a se asigura că inculpatul beneficiază de o apărare eficace și să ofere timp și înlesniri adecvate pentru o astfel de apărare.¹⁰¹ Autorităților naționale competente li se cere, în contextul art. 6 par. 3 (c), să intervină doar dacă observă că avocatul desemnat pentru oferirea asistenței juridice nu oferă o

⁹³ A se vedea *Crossant vs. Germania*, Hotărîrea CEDO din 25 septembrie 1992, par. 34.

⁹⁴ A se vedea *Mefah și alții vs. Franța*, Hotărîrea CEDO din 26 iulie 2002, par. 47.

⁹⁵ A se vedea *Mayzit v. Rusia*, Hotărîrea CEDO din 20 ianuarie 2006, par. 68.

⁹⁶ A se vedea *Pakelli vs. Germania*, Hotărîrea CEDO din 25 aprilie 1983, par. 34.

⁹⁷ A se vedea *Quaranta vs. Elveția*, Hotărîrea CEDO din 24 mai 1991, par. 33 – 35.

⁹⁸ A se vedea *Behnam vs. Regatul Unit*, Hotărîrea din 10 iunie 1996, par. 61.

⁹⁹ A se vedea *Artico vs. Italia*, Hotărîrea CEDO din 30 aprilie 1980, par. 33.

¹⁰⁰ A se vedea *Artico vs. Italia*, Hotărîrea CEDO din 30 aprilie 1980, par. 33.

¹⁰¹ A se vedea o secțiune separată la această temă.

reprezentare eficace sau dacă o astfel de informație este adusă suficient la cunoștința acestora prin alte mijloace.¹⁰²

Constituția Republicii Moldova garantează dreptul la apărare în art. 26, stipulînd în alin. (3) că pe tot parcursul procesului părțile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu. Codul de procedură penală reiterează garantarea generală a dreptului la apărare în art. 17, iar art. 69 oferă o listă detaliată și exhaustivă a circumstanțelor ce necesită participarea obligatorie a apărătorului.¹⁰³ Organul de urmărire penală și instanța judecătorească sunt responsabile de asigurarea participării unui avocat, cînd se cere prin lege. Deși participarea obligatorie a avocatului nu înseamnă neapărat asistență juridică gratuită, practica din țară de pînă acum ne arată că ori de cîte ori împrejurările necesită prezența obligatorie a unui avocat, în cazul în care persoana (bănuitul /învinuitul /inculpatul) nu și-a angajat un avocat, avocatul este numit din oficiu de către organul de urmărire penală sau instanța judecătorească pentru a reprezenta persoana gratis, fiind plătit de stat. Această practică este cunoscută sub numele de „reprezentanță din oficiu”, un termen utilizat în *Prezentul Raport*, ce înseamnă reprezentarea juridică oferită din contul statului pentru inculpații care nu-și angajează un avocat particular.

Reprezentarea din oficiu¹⁰⁴ este oferită de avocați, membri ai Baroului de avocați, înscriși în lista avocaților din oficiu, care se află la coordonatorii Birourilor de Avocați pentru fiecare raion al țării. Procedura de numire a unui avocat din oficiu este expusă detaliat în art. 6 din Legea cu privire la avocatură¹⁰⁵ și în Regulamentul Ministerului Justiției cu privire la tarifele și procedura de remunerare pentru reprezentarea juridică din oficiu la cererea organelor de urmărire penală sau a instanțelor judecătorești.¹⁰⁶

Dreptul la asistență juridică începe înaintea ajungerii cauzei în instanță și are sens pentru inculpat dacă asistența juridică este oferită la o etapă timpurie a cazului și într-o manieră nelimitată pe tot

¹⁰² A se vedea Kamasinski vs. Austria, Hotărîrea CEDO din 19 decembrie 1989, par. 65.

¹⁰³ (1) Participarea apărătorului la procesul penal este obligatorie în cazul în care:

- 1) aceasta o cere bănuitul, învinuitul, inculpatul;
- 2) bănuitul, învinuitul, inculpatul întâmpină dificultăți pentru a se apăra el însuși, fiind mut, surd, orb sau avînd alte dereglări esențiale ale vorbirii, auzului, vederii, precum și defecte fizice sau mintale;
- 3) bănuitul, învinuitul, inculpatul nu posedă sau posedă în măsură insuficientă limba în care se desfășoară procesul penal;
- 4) bănuitul, învinuitul, inculpatul este minor;
- 5) bănuitul, învinuitul, inculpatul este militar în termen;
- 6) bănuitul, învinuitul, inculpatul i se incriminează o infracțiune gravă, deosebit de gravă sau excepțional de gravă;
- 7) bănuitul, învinuitul, inculpatul este ținut în stare de arest ca măsură preventivă sau este trimis la expertiza judiciară psihiatrică în condiții de staționar;
- 8) interesele bănuiților, învinuiților, inculpaților sunt contradictorii și cel puțin unul din ei este asistat de apărător;
- 9) în cauza respectivă participă apărătorul părții vătămate sau al părții civile;
- 10) interesele justiției cer participarea lui în ședința de judecată în primă instanță, în apel și în recurs, precum și la judecarea cauzei pe cale extraordinară de atac;
- 11) procesul penal se desfășoară în privința unei persoane iresponsabile, căreia i se incriminează săvîrșirea unor fapte prejudiciabile sau în privința unei persoane care s-a îmbolnăvit mintal după săvîrșirea unor asemenea fapte;
- 12) procesul penal se desfășoară în privința reabilitării unei persoane decedate la momentul examinării cauzei.

¹⁰⁴ Termenul «asistență juridică din oficiu» este utilizat în raport deoarece la momentul elaborării raportului legislația în vigoare utilizează termenul respectiv. Ținem să menționăm însă că la 1 iulie 2008 intră în vigoare Legea cu privire la asistența juridică garantată de stat, adoptată la 26 iulie 2007, care va înlocui atît terminologia, cît și procedura acordării asistenței juridice din contul mijloacelor bugetare sau extrabugetare.

¹⁰⁵ Legea cu privire la avocatură nr.1260-XV, adoptată la 19 iulie 2002, în vigoare din 19 septembrie 2002.

¹⁰⁶ Regulamentul din 31 martie 2003, cu modificările din 30 ianuarie 2007. [notă: procedura și tarifele vor fi schimbate în 2008, din cauza intrării în vigoare a noii Legi cu privire la asistența juridică garantată de stat, adoptată la 26 iulie 2007]

parcursul procesului. Ținându-se cont de aria de aplicabilitate a Programului MPJ, observațiile și concluziile se referă doar la aspectele asistenței juridice oferite la etapa judecării cauzei, ce nu trebuie interpretate ca observații generale asupra modului în care asistența juridică este oferită în țară pe tot parcursul procesului judiciar.

Evaluarea efectuată în timpul monitorizării a elucidat faptul că în general dreptul la asistență juridică este bine respectat în ceea ce privește prezența unui apărător în instanță. De obicei judecătorii verifică dacă inculpatul are un avocat și în cazul când acesta nu are, ei numesc unul la moment. În foarte rare cazuri judecătorii continuă ședința de judecată dacă inculpatul nu are un avocat sau cel din urmă lipsește sau a întârziat foarte mult. De exemplu, într-un caz sentința a fost pronunțată în absența apărătorilor. Inculpații nu au înțeles sentința și l-au întrebat direct pe judecător „ce s-a hotărât?”. Monitorii au observat în multe cazuri că, dacă avocatul lipsește, judecătorul va numi la moment un alt avocat din oficiu, oferindu-i doar 5-10 minute pentru ca acesta să ia cunoștință de dosar și să se pregătească de proces, astfel apar întrebări referitor la eficacitatea unei astfel de apărări. Procedura de numire a avocaților din oficiu la Curtea de Apel Chișinău este îngrijorătoare în mod deosebit. În multe cazuri când inculpații nu aveau apărători, judecătorii numeau un avocat doar cu câteva minute înainte de începerea ședinței (Episodul 17). Convenția Europeană nu cere o simplă numire a unui avocat, ci o asistență practică și eficace, presupunând timp suficient pentru o bună pregătire.

Episodul 17

Aceste dialoguri au fost înregistrate la Curtea de Apel Chișinău.

Judecătorul încredințează un caz avocatului din oficiu, spunând: „Aaa, domn'..., luați dosarul ăsta”. Avocatul răspunde: „Oi, da eu de-amu am vreo patru!” Judecătorul: „Ei, mai luați unul și o să mai faceți o copeica înainte de Anul Nou!”

Sau, în aceeași instanță judecătorească:

Judecătorul, adresându-se avocaților din oficiu: „D-lor avocați mai luați încă unu?”

Avocatul: „De-amu' om fași o pomană...”

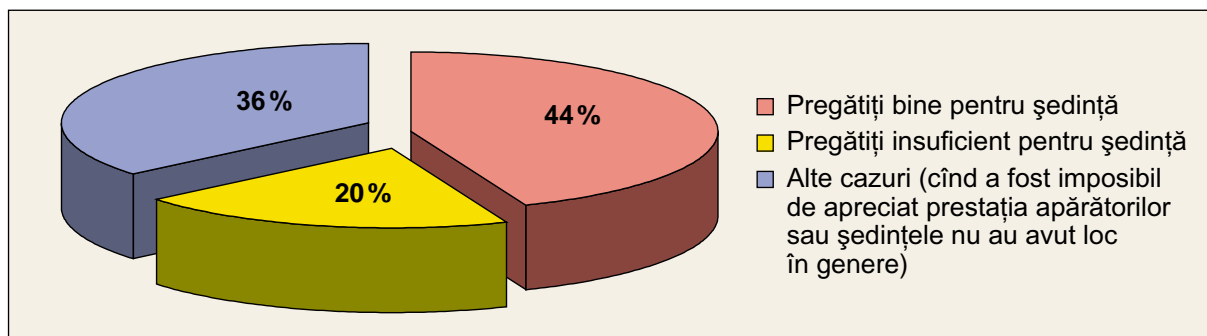
Monitorii au remarcat cazuri în care avocatul inculpatului nu s-a prezentat în instanță. Adeseori, în astfel de cazuri, în special dacă avocatul precedent este unul din oficiu, instanța mai degrabă numea un alt avocat din oficiu, decât să amâne ședința, motivând că acest lucru este necesar pentru a urgenta judecarea cauzei. Astfel de practici nu acordă timp suficient avocatului de a se pregăti de apărare și nu-i permit să se întâlnească cu clientul, urgentarea judecării cauzei fiind făcută în detrimentul apărării.

Monitorii au remarcat că în general avocații păreau a fi bine pregătiți de a-și apăra clienții (Diagrama 6 și Tabelul 8). Ei pun întrebări la subiect în mod activ, aduc probe suplimentare și prezintă argumente solide de încheiere. Cu toate acestea, au mai fost semnalate cazuri când avocații erau nepregătiți, neinteresați de caz și foarte pasivi. De exemplu, într-un caz în primă instanță judecătorul a menționat că apărătorul nici măcar nu a venit să ia cunoștință cu materialele dosarului, deși el a semnat un contract cu inculpatul. În alt caz, unde procurorul nu a reușit să aducă cu forța la cea de-a patra ședință martorii din partea acuzării, apărătorul nu a reacționat în nici un fel, făcând doar un comentariu nepotrivit: „*pentru mine nu are nici o importanță*”. Deosebit de îngrijorătoare este practica observată la Curtea Supremă de Justiție, unde același avocat / aceiași avocați figurează în câteva cauze și nu par a fi foarte familiarizați cu detaliile cazului.

Au mai existat momente când avocatul nu se comporta adecvat și inculpatul a fost nevoit să intervină. De exemplu, într-un caz apărătorul era puțin amețit, glumea cu părțile, astfel încât

inculpatul a fost nevoit să intervină de cîteva ori, rugîndu-l să vorbească mai încet și să se comporte mai serios.

Diagrama 6: Prestația apărătorilor în timpul ședințelor de judecată
(Procentajul mediu pentru toate instanțele din mun. Chișinău)

În Diagrama 6 procentajul a fost calculat în baza numărului total al apărătorilor (3390) care au participat la ședințele de judecată în cauzele monitorizate. Numărul total al avocaților nu corespunde cu numărul total al ședințelor (2395) din motiv că la multe din ședințele monitorizate erau prezenți mai mulți inculpați și fiecare avea unul sau mai mulți avocați.

Tabelul 8: Prestația apărătorilor în timpul ședințelor de judecată
(Procentajul mediu pe instanțe în parte din mun. Chișinău)

Prestația apărătorilor	Instanțele de judecată din mun. Chișinău						
	Curtea Supremă de Justiție	Curtea de Apel Chișinău	Judecătoria sectorului Centru	Judecătoria sectorului Ciocana	Judecătoria sectorului Rîșcani	Judecătoria sectorului Botanica	Judecătoria sectorului Buiucani
Apărători pregătiți bine	60%	58%	74%	80%	66%	73%	64%
Apărători pregătiți insuficient	40%	42%	26%	20%	34%	27%	36%
Numărul apărătorilor	97	306	585	207	365	289	325

În Tabelul 8 procentajul a fost calculat ținînd cont de numărul apărătorilor care au participat la ședințele ce au avut loc efectiv.

Monitorii au remarcat că unul și același avocat poate avea o prestație foarte diferită, în funcție de faptul dacă a fost contractat. Avocații contractați își pun în aplicare toate cunoștințele și experiența. Pe cînd cei numiți din oficiu abia dacă fac un efort pentru a-și apăra clientul. În aceste cazuri avocații, de obicei, sunt foarte pasivi, arată lipsă de interes față de materialele cauzei, adeseori discută la telefonul mobil în timpul ședințelor de judecată și uneori roagă instanța să le permită să plece la alt proces, pentru care au fost contractați.¹⁰⁷ Cînd sunt numiți din oficiu, atitudinea apărătorilor reiese vădit din remarcile făcute la adresa inculpatului, cum ar fi: „mai scurtîșor!”, „cui îi trebu’ tăt asta?”, „grăiești mai puțin!” (Episodul 18).

Episodul 18

O dată, cînd un inculpat a fost eliberat de sub arest și avea lacrimi de bucurie în ochi, apărătorul i-a spus: „Zato știi și-i tiurma...”

¹⁰⁷ Mai multe informații despre comportamentul avocaților numiți din oficiu sunt expuse în Raportul Analitic Semestrial al Programului MPJ.

Deși avocații numiți din oficiu nu pot accepta remunerație de la clienții lor conform legislației în vigoare,¹⁰⁸ acest principiu pare că nu întotdeauna este respectat (Episodul 19).

Episodul 19

Pe o cauză de violență în familie, examinată într-o judecătorie de sector, inculpatului i-a fost oferit un avocat din oficiu. Înainte de începutul ședinței, avocatul i-a spus inculpatului: „Uite, procurorul va cere 6-12 ani, poate încheiem contract?” Inculpatul: „Da ce poate face avocatul?” Avocatul: „Eu pot multe să fac. Dar dacă nu – vasăzică nu.”

Analiza cazurilor de amânare a ședințelor în perioada examinată aprilie 2006 – mai 2007, provoacă îngrijorări în ce privește prestației avocaților. În total 15% din amânări s-au datorat faptului că apărătorii nu au venit sau au întârziat, fapt care a rezultat în amânarea ședințelor. Unii avocați s-au plîns că acesta este rezultatul practicii stabilite, conform căreia ora ședințelor de judecată este numită de către judecător și procuror, fără să se consulta cu avocatul. O incidență înaltă a amânării ședințelor din cauza absenței avocaților este dăunătoare clienților, în special când aceștia din urmă sunt în detenție.

În conformitate cu jurisprudența Curții Europene, atunci când erorile de apărare sunt evidente sau autoritățile responsabile sunt informate suficient în privința lor, trebuie să fie luate măsuri pentru a asigura dreptul inculpatului la apărare eficientă, mai ales în cazurile prestării de asistență juridică.¹⁰⁹ Legea națională, și anume articolul 70 alin. (4) pct. 3) din Codul de procedură penală stabilește că organul de urmărire penală sau instanța cere de la biroul de avocați înlocuirea apărătorului numit dacă constată că acesta nu e în stare să asigure asistența juridică eficientă, inculpatului. Monitorii au reliefat foarte puține cazuri laudabile când judecătorii au făcut observație avocaților pentru prestație rea. De exemplu, într-un caz judecătorul a atras atenția avocatului asupra faptului că el nu a înregistrat apelul la timp și l-a avertizat că va trimite o scrisoare privind această problemă Consiliului Baroului. Monitorizarea a scos în evidență mult mai multe situații când avocații, în special cei din oficiu, erau foarte pasivi și în mod evident nu au asigurat o apărare semnificativă pentru clienții lor, însă judecătorii nu acordau atenție acestor lacune sau nu luau măsuri pentru a înlocui avocatul sau a-l obliga să-și respecte atribuțiile. Deseori judecătorii erau la curent cu faptul că avocații nu erau pregătiți pentru apărare și tolerau o astfel de apărare, fără a lua anumite măsuri pentru a asigura dreptul la o apărare eficientă (Episodul 20).

Episodul 20

La examinarea unui caz în care au fost implicați doi inculpați reprezentați de avocați din oficiu, la o ședință un alt avocat a venit în locul avocatului ce i-a reprezentat pe inculpați la ședințele anterioare. După ce ședința a început, judecătorul a rugat inculpații să iasă din sala de ședințe pentru câteva minute și l-a întrebat pe avocat: „Tu măcar ai studiat materialele dosarului?” Avocatul a recunoscut că nu le-a citit, deoarece unul dintre prietenii lui l-a rugat să vină la acest proces. Atunci judecătorul i-a dat dosarul pentru a citi „cîte ceva” și după puțin timp a spus: „Încheie cu clienții tăi acord de recunoaștere a vinovăției, pentru că oricum nu o să le dau închisoare”.

Avocatul a părăsit sala împreună cu procurorul pentru a încheia acordul de recunoaștere a vinovăției pentru clienții lui. Pe urmă judecătorul a întrebat inculpații dacă își recunosc vina, la care ei au răspuns că nu, deoarece ei nu au făcut declarații false (după cum li se incrimina). Atunci judecătorul a spus: „Recunoașteți vina, pentru că voi sunteți vinovați și nu o să mă puteți amăgi

¹⁰⁸ A se vedea art. 53 al Legii cu privire la avocatură, care prevede expres că statul acoperă cheltuielile avocatului pentru asistența juridică oferită din oficiu.

¹⁰⁹ A se vedea Czekalla vs. Portugalia, Hotărîrea CEDO din 10 octombrie 2002, par. 60-71.

pe mine!” Avocatul din oficiu le-a spus și el să-și recunoască vina, „că de-amu ați semnat”. Era clar că inculpații nu înțelegeau ce li se întâmplă. În final ei și-au recunoscut vina („ei, dacă trebuie...”). Judecătorul a întrebat inculpații ce sentință ar prefera – o amendă sau închisoarea, inculpații au răspuns că nu au bani să plătească amenda. Judecătorul i-a condamnat la 2 ani de închisoare cu 1 an de suspendare.

Astfel de situații provoacă îngrijorări în ceea ce privește respectarea dreptului inculpatului la prezumția de nevinovăție, la apărare eficientă și de a fi judecat de un judecător imparțial.

Apărătorii s-au plîns uneori că cererile lor nu sunt tratate cu aceeași considerație ca cele ale procurorilor. Monitorizarea a mai elucidat situații în care judecătorul ignora partea apărării sau limita posibilitatea avocatului de a-și apăra eficient clientul. De exemplu, în cadrul unor ședințe monitorizate observatorii au remarcat că judecătorii îi întrerupeau pe avocați, rîzînd sau vorbind între ei în timp ce avocații susțineau pledoaria, neacordîndu-le posibilitatea de a pune întrebări.

I. Dreptul la interpret

Articolul 6 par. 3 (e) din Convenția Europeană prevede că „[la hotărîrea asupra drepturilor și obligațiilor sale civile sau a oricărei acuzații în materie penală împotriva sa, oricine are dreptul] să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere”. Curtea Europeană a descris amănunțit acest drept în jurisprudența sa, declarînd că „art. 6 în întregime garantează dreptul învinutului la participarea efectivă într-un proces penal. În general, aceasta presupune, inter alia, nu numai dreptul acestuia de a fi prezent, dar și de a audia și urmări judecarea cauzei”.¹¹⁰ Aceasta înseamnă că inculpatul nu trebuie să aibă nici un impediment de audiere sau de limbaj în cadrul procesului.

Acest articol garantează dreptul la interpretare gratuită, ceea ce înseamnă „...pentru oricine care nu poate vorbi sau înțelege limba vorbită la audiere, dreptul de a fi asistat gratuit de un interpret, fără a putea pretinde la oricare etapă ulterioară a procesului plată de la el pentru costurile de traducere suportate în acest caz”.¹¹¹ În afara de aceasta „un învinuit, care nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere, are dreptul de a fi asistat gratuit de un interpret, pentru traducerea sau interpretarea tuturor documentelor și acuzațiilor aduse împotriva sa în instanță, pe care el trebuie să le înțeleagă pentru a beneficia de un proces echitabil”.¹¹² În continuare, Curtea Europeană declară că „dreptul de a fi asistat gratuit de un interpret se referă nu numai la declarațiile verbale făcute în timpul ședinței de judecată, ci și la documentele din cadrul urmăririi penale...” Totuși, par. 3 lit.(e) al art.6 nu merge atît de departe încît să prevadă traducerea scrisă a tuturor probelor scrise sau a documentelor oficiale aferente procesului. „Asistența oferită de interpret trebuie să fie de așa natură încît să permită inculpatului să înțeleagă acuzația adusă împotriva lui și să se poată apăra, mai ales pentru a putea prezenta instanței versiunea proprie a celor întîmplate”.¹¹³

Inculpatul trebuie să depună plîngere în cazul în care nu poate urmări judecarea cauzei sau dacă simte că interpretarea nu este adecvată, deși judecătorii, în calitatea lor de „apărători decisivi ai echității procesului judiciar”,¹¹⁴ sunt persoanele care poartă răspundere pentru verificarea faptului dacă inculpatul are nevoie de interpretare și asigurarea unei interpretări adecvate. Obligația autorităților competente nu se limitează la numirea unui interpret, ci, în cazul în care sunt puși la curent despre anumite împrejurări, pot realiza, într-o măsură oarecare, un control ulterior asupra caracterului adecvat al interpretării efectuate”.¹¹⁵ În ceea ce privește „limba folosită la audiere”, art. 6 par. 3 lit. (e) nu oferă inculpatului dreptul de a folosi o limbă anumită sau limba sa maternă, de aceea standardul va fi respectat dacă judecarea cauzei se va desfășura într-o limbă pe care inculpatul o cunoaște /o înțelege și o vorbește, în caz contrar va fi asigurată interpretarea într-o astfel de limbă.¹¹⁶

Articolul 118 din Constituția Republicii Moldova și articolul 16 din Codul de procedură penală garantează, oricărei persoane care nu cunoaște sau nu vorbește limba de stat, dreptul de a lua cunoștință de toate documentele și materialele cauzei, precum și de a lua cuvîntul în fața organelor de urmărire penală și instanței de judecată cu ajutorul unui interpret. Constituția și Codul mai prevăd dreptul la desfășurarea judecării cauzei sau a urmăririi penale în altă limbă acceptată de majoritatea persoanelor participante la proces, cu condiția de a emite toate

¹¹⁰ A se vedea *Standford vs. Regatul Unit*, Hotărîrea CEDO din 23 februarie 1994, par. 26.

¹¹¹ A se vedea *Luedicke, Belkacem și Koç vs. Germania*, Hotărîrea CEDO din 28 noiembrie 1978, par. 40 și 46.

¹¹² A se vedea *Luedicke, Belkacem și Koç vs. Germania*, Hotărîrea CEDO din 28 noiembrie 1978, par. 48.

¹¹³ A se vedea *Kamasinski vs. Austria*, Hotărîrea CEDO din 19 decembrie 1989, par. 74.

¹¹⁴ A se vedea *Cusani vs. Regatul Unit*, Hotărîrea CEDO din 24 decembrie 2002, par. 38-39.

¹¹⁵ A se vedea *Kamasinski vs. Austria*, Hotărîrea CEDO din 19 decembrie 1989, par. 74.

¹¹⁶ Pentru o analiză detaliată, a se vedea jurisprudența Curții la acest subiect, *Stefan Trechsel, Drepturile omului în procesele penale*, editura Universității Oxford, 2005, pag. 330.

hotărârile procesuale și în limba de stat. În felul acesta, legile Republicii Moldova corespund garanțiilor din art. 6 al Convenției Europene aferente dreptului la interpretare gratuită.

În conformitate cu scopul Programului MPJ, monitorii au avut posibilitatea doar să urmărească cum a avut loc interpretarea în timpul ședințelor de judecată. Ei au remarcat multe situații în care dreptul la un interpret a fost încălcat fie prin faptul că nu exista un traducător pentru cazul dat, fie traducătorul era prezent la ședință fără a traduce de fapt, sau calitatea traducerii era foarte proastă. Concluziile sunt formulate în baza observațiilor asupra a 334 ședințe de judecată, în cadrul cărora traducătorii erau prezenți la ședințele monitorizate de către Programul MPJ în perioada lunilor aprilie 2006 – mai 2007.

Lipsa traducerii a fost remarcată atât de monitori cât și confirmată de câțiva judecători, care s-au plîns de lipsa traducătorilor și despre faptul că judecătorii au traducători doar de limba rusă, nu și pentru alte limbi, necesare în mod ocazional (limba găgăuză, turcă, engleză etc.). În unele cazuri, monitorii au semnalat prezența unui interpret în sala de ședințe, când nici una din părți nu avea nevoie de traducere. Sau, într-un caz, traducătorii erau prezenți – unul din partea instanței și unul invitat de inculpat, dar nici unul din ei nu traducea, deși inculpatul avea nevoie de interpretare. Monitorii nu au constatat vreo reacție din partea judecătorului la acest fapt. La ultima ședință pe aceeași cauză sentința a fost pronunțată în limba de stat, deși inculpații nu o vorbeau. Atunci când inculpații au părăsit sala de ședințe, ei au fost nevoiți să întrebe monitorii care a fost sentința și ce pedeapsă le-a fost aplicată. Problema traducătorilor la acea ședință nici nu s-a pus în discuție.

Monitorii au rămas cu impresia că în astfel de cazuri judecătorul a invitat interpretul doar pentru a consemna prezența acestuia în procesul-verbal al ședinței și pentru a respecta legea, fără a face ceva pentru a asigura o interpretare adecvată pentru inculpat (Episodul 21).

Episodul 21

Un caz: (Judecătorul) „Acesta este interpretul, el a mai fost la ședințele acestui proces”. (către interpret:) „Luați loc aici, așa, pentru procesul-verbal al ședinței”.

În alt caz, un martor depunea mărturie în limba rusă; judecătorul și procurorul i se adresau în rusă, grefierul traducea și înregistra întrebările și declarațiile fiecăruia în procesul-verbal al ședinței în limba de stat. Întru respectarea formalității prevăzute de lege, în procesul-verbal a fost înregistrat numele unui student practicant, prezent la proces, de parcă el ar fi fost interpretul, când de fapt, el a tăcut tot timpul.

Într-un caz examinat de Curtea de Apel Chișinău, doar la final, când condamnatul rostea ultimul cuvînt, a devenit clar că el nu cunoaște limba folosită în cadrul procesului. Unul dintre judecătorii din complet i-a făcut observație avocatului pentru acest fapt, dar cercetarea judecătorească nu a fost re-inițiată, completul de judecată pur și simplu i-a explicat condamnatului în cîteva propoziții ce s-a întîmplat pînă la acel moment. Monitorii au remarcat o serie de cazuri de acest gen, când dreptul la un interpret este încălcat, fie datorită lipsei unui interpret, fie din cauza unui interpret inactiv, prezent doar „pentru formalitate”.

În unele situații judecătorii reacționează la pasivitatea interpreților, obligîndu-i să traducă. Acesta este un comportament demn de un judecător, în calitatea sa de „apărător decisiv al echității procesului judiciar”. Într-un caz, judecătorul și-a manifestat indignarea față de un interpret, care era pasiv și nu făcea nimic, zicîndu-i: „Traduceți! Vreau să aud traducerea dvs., e clar?” În procesul judecării aceleiași cauze, judecătorul a mustrat interpretul pentru că nu traducea

inculpatului în timpul ședinței de judecată. Interpretul a răspuns: „*Eu așa văd lucrurile – dacă el nu înțelege ceva, să mă întrebe*”. După aceea interpretul traducea numai la solicitarea expresă a inculpatului. Abordarea dată nu este una corectă: nu interpretul este cel care trebuie să dicteze regulile privind ceea ce trebuie să traducă și cum să traducă, nici inculpatul nu trebuie să solicite traducerea anumitor expresii sau părți din ceea ce se afirmă, ci să beneficieze de o traducere completă a audierii, dar, în cele din urmă, e de datoria judecătorului să ceară cu fermitate și să asigure o transpunere adecvată de către interpret.

Lipsa traducătorilor nu este o problemă ce poate fi pusă doar pe seama judecătorilor. Aceasta pare a fi o problemă sistemică care necesită soluționare. Monitorii au relevat situații când judecătorii căutau interpreți pe coridoarele judecătoriei sau amîneau ședințele pentru a găsi un interpret (Episodul 22).

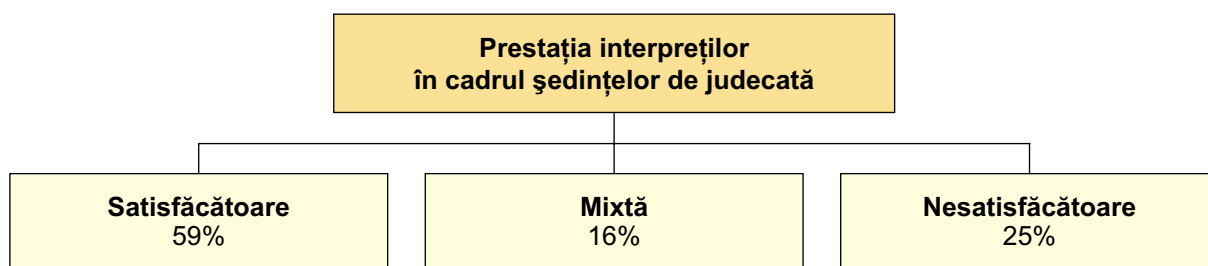
Episodul 22

O dată, în timp ce un monitor aștepta în coridorul judecătoriei să se înceapă ședința, de ea s-a apropiat un judecător și a întrebat-o, „Știi limba rusă?” Monitorul a răspuns afirmativ. Atunci judecătorul a spus: „Vino la ședința noastră să traduci”. Aceasta i-a explicat că are alte sarcini în calitate de monitor și așteaptă să se reînceapă o ședință. Judecătorul a plecat mai departe pe coridor căutînd pe cineva care ar putea traduce.

Pînă se va găsi o soluție, sistemul judiciar ar putea întreprinde unele măsuri pentru ameliorarea situației, prin stabilirea în prealabil a faptului dacă sunt părți în proces ce au nevoie de interpret și să programeze ședințele reieșind din aceasta.

Calitatea traducerii a fost, în general, adecvată, deși există un procentaj înalt de cazuri în care traducerea este de o calitate mixtă sau nesatisfăcătoare. Din 334 de ședințe în care au fost prezenți traducători, monitorii au remarcat că prestația lor a fost satisfăcătoare în 59%, mixtă (nici bună, nici rea sau uneori, rea și, uneori, bună) în 16% și de o calitate nesatisfăcătoare în 25% (Diagrama 7).

Diagrama 7: Prestația interpreților în timpul ședințelor de judecată
(Procentajul mediu pentru toate instanțele din mun. Chișinău)

Exemple de calitate „mixtă” sau „nesatisfăcătoare” a traducerii includ cazuri când interpretul nu cunoștea prea bine limba rusă și nu poseda terminologia juridică în rusă, astfel încît nu putea traduce așa cuvinte ca „inculpat” și altele. Un martor chiar a fost nevoit să-i atragă atenția interpretului să traducă corect. La o altă ședință de judecată, care a durat 2 ore și 30 de minute, traducătorul a confundat multe cuvinte și chiar a ieșit pentru 10 minute din sală. Într-un alt caz în care inculpatul vorbea limba rusă, interpretul traducea selectiv.

Monitorizarea a constatat că ședințele adeseori se desfășoară în două limbi – de stat și rusă – alternativ, fără a fi invitat un interpret. De obicei, în asemenea situații judecătorul cere grefierului „să treacă” la cealaltă limbă, adică să asculte declarațiile participanților în limba rusă, dar să le noteze în procesul-verbal în limba de stat sau chiar însuși judecătorul putea să traducă în limba de stat pentru ca grefierul să consemneze cele spuse în procesul-verbal.

Monitorii au mai remarcat că judecătorii adeseori nu respectă prevederile legii și nu avertizează traducătorii despre răspunderea penală pe care o poartă pentru exactitatea traducerii. Acest lucru a fost izbitor într-un caz în care judecătorul, după ce monitorii s-au prezentat, l-a avertizat pe traducător de răspunderea penală pe care o poartă pentru exactitatea traducerii, fapt de care acesta a fost foarte surprins.

II. PROCESUL ECHITABIL ȘI DREPTURILE CORESPUNZĂTOARE ALE VICTIMELOR ȘI MARTORILOR

A. Notă introductivă

Deși articolul 6 al Convenției Europene nu se referă direct la victime și martori, „principiile unui proces echitabil mai prevăd că în cazurile corespunzătoare interesele apărării sunt echivalate cu cele ale martorilor sau victimelor invitate să facă declarații”.¹¹⁷ Principiul proporționalității între necesitatea luptei cu criminalitatea (inclusiv asigurarea drepturilor victimei) și a interesului acuzatului persistă în întreaga jurisprudență a Curții Europene. Cu toate că anumite drepturi ale apărării incluse în paragrafele 2 și 3 ale articolului 6 nu se referă la victime și martori, pe lângă protecțiile prevăzute în articolul 6 par. 1, victimele beneficiază de o serie de garanții prevăzute de Convenția Europeană din perspectiva obligației generale a statului de a asigura garantarea drepturilor fundamentale pe teritoriul său, conform articolului 1. Alte documente internaționale prevăd garanții importante pentru victime și martori, cerând statelor să asigure accesul victimelor la justiție și tratament echitabil din partea autorităților sale, restituirea echitabilă de către inculpați sau părți terțe responsabile pentru comportamentul lor, compensare echitabilă de către statele unde restituirea nu este posibilă, accesul și oferirea asistenței materiale, medicale, psihologice și sociale necesare prin mijloace de stat, voluntare, comunitare și indigene.¹¹⁸

Consiliul Europei a recunoscut funcția fundamentală a sistemului de justiție penală de a satisface necesitățile și a proteja interesele victimelor, recomandând statelor membre o serie de măsuri.¹¹⁹ Uniunea Europeană cere statelor sale membre să „se asigure că victimele au un rol autentic și corespunzător în sistemul de justiție penală”,¹²⁰ prevăzând o serie de drepturi și garanții pentru victime în timpul proceselor penale.

Programul de monitorizare a proceselor de judecată s-a axat pe aplicarea protecției drepturilor omului pentru victime și martori, îndeosebi în cazurile de trafic de ființe umane și violență în familie. Multe din garanțiile prevăzute de standardele internaționale și legislația națională pentru victime și martori țin de faza urmăririi penale, astfel fiind excluse din aria de aplicabilitate a programului. Cu toate acestea, programul a descoperit mai multe cazuri care permit formularea unor concluzii cu privire la protecția drepturilor victimelor și a martorilor la etapa de judecare a cazului în instanță, în special referitoare la următoarele drepturi:

- Accesul la instanța de judecată,
- Dreptul la securitate fizică,
- Dreptul de a fi tratat cu respect,

¹¹⁷ A se vedea *Doorson vs. Olanda*, Cererea nr. 20524/92, 26 martie 1996, par. 70, unde Curtea Europeană a declarat că „este adevărat că articolul 6 nu cere în mod explicit luarea în considerație a intereselor martorilor, în general, și a celor ale victimelor invitate să depună mărturie, în special. Totuși, viața, libertatea sau securitatea lor poate fi în pericol, precum și interesele care cad, în linii mari, sub incidența articolului 8 al Convenției. Astfel de interese ale martorilor și victimelor sunt, în principiu, protejate de alte prevederi rezolutive ale Convenției, care prevăd că statele contractante trebuie să-și organizeze procesele penale astfel încât aceste interese să nu fie puse nejustificat în pericol. În acest context, principiile unui proces echitabil cer ca în cazurile corespunzătoare, interesele apărării să fie echivalate cu cele ale martorilor sau victimelor invitate să depună mărturie.”

¹¹⁸ Art. A (4), Declarația principiilor de bază ale justiției pentru victimele crimelor și abuzului de putere, Rezoluția Adunării Generale a Națiunilor Unite 40/34, 29 noiembrie 1985.

¹¹⁹ A se vedea Recomandarea nr. R (85) 11 a Comitetului Miniștrilor către statele membre cu privire la poziția victimei în cadrul legislației și procedurii penale, 28 iunie 1985.

¹²⁰ A se vedea decizia-cadru a Consiliului Europei cu privire la situația victimelor în procedurile penale, 15 martie 2001.

- Dreptul la inviolabilitatea vieții private,
- Dreptul la înlesniri adecvate de interpretare,
- Dreptul la asistență juridică,
- Dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil,
- Dreptul la compensarea cheltuielilor.

Legislația Republicii Moldova definește victima drept „orice persoană fizică sau juridică căreia, prin infracțiune, i-au fost aduse daune morale, fizice sau materiale”.¹²¹ Victima are dreptul de a se înregistra plîngerea de către organul de urmărire penală și din acel moment, de a fi informată cu privire la rezultatele investigării. Partea vătămată este „persoana fizică căreia i s-a cauzat prin infracțiune un prejudiciu moral, fizic sau material, recunoscută în această calitate, conform legii, cu acordul victimei”.¹²² Partea civilă este „persoana fizică sau juridică în privința căreia există suficiente temeiuri de a considera că în urma infracțiunii i-a fost cauzat un prejudiciu material sau moral, care a depus la organul de urmărire penală sau la instanța de judecată o cerere de chemare în judecată a bănuțului, învinuțului, inculpatului sau a persoanelor care poartă răspundere patrimonială pentru faptele acestuia. Acțiunea civilă se judecă de către instanță în cadrul procesului penal dacă volumul prejudiciului este incontestabil”.¹²³ Martorul este „persoana citată în această calitate de organul de urmărire penală sau de instanță, precum și persoana care face declarații, în modul prevăzut de prezentul cod, în calitate de martor. Ca martori pot fi citate persoane care posedă informații cu privire la vreo circumstanță care urmează să fie constatată în cauză.”¹²⁴ Este important de a defini statutul de victimă, parte vătămată, parte civilă și martor pentru fiecare cauză, deoarece legea prevede drepturi materiale și procedurale în funcție de acest statut. Pentru concizie, în acest raport se utilizează termenul de victimă pentru cele trei ipostaze procedurale de victimă, parte vătămată și parte civilă, cu excepția cazurilor cînd este necesar de a evidenția calitatea de parte vătămată sau parte civilă într-un anumit context.

B. Accesul la instanța de judecată

Victima are dreptul să i se înregistreze plîngerile de către organul de urmărire penală, să fie informată despre rezultatele examinării acestei plîngeri și să participe la ședințele de judecată.¹²⁵ Martorul este obligat să facă declarații, cu excepția cazurilor cînd acest lucru contravine intereselor sale sau ale rudelor apropiate, cînd inculpatul este o rudă apropiată de a sa sau cînd din alte motive nu poate fi audiat în calitate de martor.¹²⁶ Evaluarea măsurii în care victimele pot înregistra plîngerile liber și cu ușurință, și examinarea ulterioară a acestora de către instanța de judecată este în afara ariei de aplicabilitate a programului. Programul MPJ se limitează doar la monitorizarea frecvenței și modului în care victimele și martorii fac declarații, comportamentului

¹²¹ Articolul 58 alin (1) al Codului de procedură penală. De menționat că în comparație cu dreptul internațional, criteriile de definire din legislația Republicii Moldova sunt ceva mai restrictive prin faptul că nu recunosc expres în calitate de victime și persoanele care au legătură cu victima (a se vedea Secțiunea A (2), Declarația principiilor de bază ale justiției pentru victimele crimelor și abuzului de putere, Rez. AG 40/4, 29 noiembrie 1985, care declară că în calitate de victime mai pot fi „dacă este cazul, rudele apropiate sau persoanele întreținute de victima directă, precum și persoanele care au suferit mult datorită intervențiilor sale pentru evaluarea victimelor în pericol sau pentru prevenirea victimizării”). La momentul scrierii raportului este elaborat proiectul Legii cu privire la protecția martorilor și a altor participanți la procesul penal a cărei menire este să îmbunătățească cadrul legal național.

¹²² Articolul 59 alin (1) al Codului de procedură penală.

¹²³ Articolul 61 alin (1) al Codului de procedură penală.

¹²⁴ Articolul 90 alin (1) al Codului de procedură penală. Martorii sunt obligați să depună mărturii, cu excepția unei liste de persoane prevăzute în alin (3) art. 90 care sunt scutite de obligația de a depune mărturii în calitate de martori. Rudele apropiate, precum soțul, soția, logodnicul, logodnica inculpatului, nu sunt obligate să facă declarații împotriva acestuia. Organul de urmărire penală sau instanța este obligată să informeze despre aceasta persoanele respective sub semnătură.

¹²⁵ A se vedea articolele 58-62 ale Codului de procedură penală pentru o listă mai detaliată a drepturilor victimei, părții vătămate și părții civile.

¹²⁶ A se vedea articolul 90 al Codului de procedură penală pentru detalii.

participanților la proces, în special, al judecătorilor și al procurorilor în raport cu victimele și martorii, precum și la monitorizarea disponibilității ultimilor de a face declarații în instanță.

Monitorizarea a remarcat faptul că, în general, victimele participă la ședințele de judecată. Totuși, întârzierile și amînările frecvente ale ședințelor de judecată, precum și condițiile inadecvate, deseori duc la traumatizarea repetată și frustrarea victimelor din cauzele de trafic de ființe umane și violență în familie. După nenumărate amînări, victimele au declarat uneori că doresc să-și retragă plîngerea, deoarece au obosit să „facă același drum pînă la judecătore” și „să piardă timpul fără rost” sau „să fie umilite din nou”.

În ceea ce privește martorii, ei sunt chemați de obicei în instanță pentru a face declarații. Rareori judecătorii au citit declarațiile lor date în timpul urmăririi penale, în loc să permită martorului să dea singur declarații.

Depunerea declarațiilor în instanță este deseori emoționantă și înspăimîntătoare pentru victime sau martori. Deși martorii sunt obligați să facă declarații, ei nu trebuie să fie frustrați, deoarece aceasta ar putea periclita calitatea și corectitudinea declarațiilor lor și ar putea reduce din dorința lor de a colabora cu autoritățile de stat la identificarea persoanelor vinovate. Monitorii au observat cazuri cînd judecătorul insistă asupra întrebărilor adresate victimelor sau martorului, deși ei nu puteau da răspunsuri complete sau coerente, fiind evident faptul că le era dificil să ia parte în continuare la interogare (Episodul 23).

Episodul 23

În timpul ședinței, partea vătămată a depus o cerere, rugînd instanța să înceteze cazul, deoarece nu existau anumite documente în dosar și nu vroia ca inculpatul să fie tras la răspundere penală. Judecătorul a întrebant partea vătămată: „Tu ce ești, „mati Tereza”? Ce am făcut noi timp de o jumătate de an?” Partea vătămată a menționat că nu a fost influențată de nimeni pentru a scrie această cerere. În final, instanța a anexat această cerere la dosar.

În cîteva cazuri, declarațiile făcute de victimele traficului de ființe în timpul procesului de judecată contraziceau declarațiile lor anterioare, date la etapa urmăririi penale. De exemplu, în timpul procesului devine clar că victima a vrut să călătorească peste hotare, s-a apropiat singură de presupusul traficant și i-a cerut ajutorul pentru a pleca peste hotare – toate aceste elemente nefiind cunoscute anterior. În cîteva cazuri victimele au explicat că li s-a ordonat de către polițiști să scrie anumite declarații și mărturii (care ar consolida probele împotriva presupusului traficant), uneori acestea au spus că înșiși polițiștii scriau declarațiile și cereau victimelor doar să le semneze. De asemenea, alte victime s-au plîns de abuzuri din partea polițiștilor, tratament inadecvat în timpul arestului, efectuarea perchezițiilor neautorizate, cu confiscarea anumitor obiecte care mai apoi au dispărut, etc.

Victimele și martorii poartă răspundere penală pentru depunerea, în mod intenționat, a declarațiilor false. Judecătorii, de obicei, avertizează victimele și martorii despre această responsabilitate. Cu toate acestea modul în care sunt înregistrate și semnate declarațiile pot ridica unele semne de îngrijorare. De regulă, grefierii scriu de mînă ceea ce s-a spus în instanța de judecată, inclusiv declarațiile victimelor și ale martorilor. Astfel, în instanța de judecată toată lumea trebuie să vorbească rar. Aceasta ia mult timp și este deseori enervant pentru participanții la proces. În multe cazuri, judecătorul parafrazează spusele participanților și dictează grefierului ce să scrie. Din moment ce declarațiile au fost făcute, victima / martorul este invitat de grefier să semneze declarația scrisă. În cazuri foarte rare victima sau martorii încearcă cu adevărat să citească ce semnează, dar, de

obicei, datorită presiunii exercitate de lipsa de timp, ei pur și simplu semnează fără să verifice, în pofida răspunderii penale pe care o poartă victimele / martorii pentru declarații false.

C. Dreptul la securitatea fizică

„Respectînd drepturile apărării, în caz de necesitate, trebuie organizată protecția martorilor, rudelor și a altor persoane apropiate lor, inclusiv protecția vieții și securității lor personale înainte, în timpul și după proces”.¹²⁷

Codul de procedură penală prevede că „dacă există temeiuri suficiente de a considera că partea vătămată, martorul sau alte persoane participante la proces, precum și membrii familiei acestora ori rudele apropiate pot fi sau sînt amenințate cu moartea, cu aplicarea violenței, cu deteriorarea sau distrugerea bunurilor ori cu alte acte ilegale, organul de urmărire penală și instanța de judecată sînt obligate să ia măsurile prevăzute de legislație pentru ocrotirea vieții, sănătății, onoarei, demnității și bunurilor acestor persoane, precum și pentru identificarea vinovaților și tragerea lor la răspundere”.¹²⁸

În mod particular, legislația națională permite, printre altele, păstrarea confidențialității datelor despre persoana protejată, inclusiv prin schimbarea datelor despre aceasta în materialele dosarului, prezentarea pentru identificare a persoanei care urmează să fie recunoscută, fără vreun contact vizual cu cel care o identifică, efectuarea în aceleași condiții a confruntării, interogarea părții vătămate, a martorului în condiții care ar asigura securitatea și anonimatul acestora, posibilitatea de a face declarații în scris sau de a depune mărturie prin intermediul înregistrărilor video sau audio, fără a apărea personal în instanță.¹²⁹

Monitorizarea a relevat cîteva încălcări ale dreptului victimelor și martorilor la securitatea fizică, în mare parte datorită faptului că judecătorii sau procurorii de multe ori nu au reacționat la amenințările inculpaților și din cauza condițiilor inadecvate existente în instanța de judecată, care plasează victimele, martorii și inculpații aproape unul de altul, deseori, ei sunt nevoiți să aștepte ore întregi începutul ședinței de judecată.

Într-un caz de violență în familie, monitorii au văzut cum inculpatul s-a apropiat de victimă, instruind-o să spună că îl iartă. În procesul judecării aceleiași cauze, martorii din comunitatea în care trăia inculpatul și victima au declarat că inculpatul i-a amenințat și le-a spus că dacă vor face declarații împotriva lui, atunci el va avea grijă ca ei să sufere la fel ca și soția lui. Procurorul nu a reacționat și nu a cerut să fie aplicată nici o măsură de protecție a victimei sau să fie stabilită măsura preventivă – arestul în privința inculpatului. Și nici victima nu a cerut să fie luată vreo măsură de protecție. În judecarea altei cauze de trafic, judecătorul a adormit în timpul ședinței și inculpatul s-a folosit de ocazie pentru a amenința victima prin gesturi și verbal că îi va tăia gîtul; nu a urmat nici o reacție din partea judecătorului sau a procurorului. Într-un alt caz, inculpatul, condamnat la 3 ani și 6 luni de închisoare cu recuperarea daunelor morale pricinuite părții vătămate, a fugit din instanța de judecată în timp ce judecătorul se afla în deliberare. Victima nu s-a simțit în siguranță cînd a ieșit de la o astfel de ședință, știind că inculpatul ar putea să-și facă apariția în orice moment.

În timpul audierii unei cauze, martorul a menționat că inculpatul l-a sunat și a încercat să-i influențeze declarațiile pe care urma să le dea în instanță. Judecătorul nu a reacționat nici într-un

¹²⁷ A se vedea Recomandările nr. R (97) 13 cu privire la intimidarea martorilor și drepturile apărării, Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei, adoptat la 10 septembrie 1997.

¹²⁸ Articolul 215 alin (1) al Codului de procedură penală.

¹²⁹ A se vedea pentru detalii articolul 12 al Legii privind protecția de stat a părții vătămate, a martorilor și a altor persoane care acordă ajutor în procesul penal, nr. 1458-XIII, 28 ianuarie 1998.

fel la acest comentariu. Pe parcursul monitorizării au fost înregistrate multe cazuri similare, fără nici o reacție adecvată din partea judecătorilor sau a procurorilor, care, conform legii ar trebui să garanteze siguranța fizică a victimelor infracțiunilor cu aplicarea violenței sau a martorilor amenințați. Uneori, monitorii au remarcat preocupări ale judecătorilor pentru siguranța victimelor sau a martorilor, însă deseori această grijă părea mai degrabă formală sau manifestată într-un mod inadecvat (Episodul 24).

Episodul 24

Victima a rugat instanța să înceteze cazul, deoarece inculpatul nu era vinovat, el doar a ajutat-o cu bani. Judecătorul a menționat că aceasta este imposibil, deoarece instanța trebuie să stabilească dacă victima nu era amenințată de cineva ca să-și retragă cererea. Judecătorul a întrebat victima: “Ai întâlnit pe cineva cu „degetele în sus” și acum ai decis să-ți retragi cererea?” Modul în care judecătorul a întrebat victima mai degrabă a descurajat-o să admită în mod deschis că își retrage plîngerea de bună voie și nesilită de nimeni.

Monitorii au înregistrat cazuri cînd ședința a fost amînată, în timp ce victimele și martorii așteptau în coridor împreună cu inculpații și rudele lor. Faptul dat este unul problematic, în special în cazurile de violență în familie și trafic de ființe umane, și deseori traumatizant pentru victimele și martorii infracțiunilor de acest gen. Practicile de programare a tuturor ședințelor de judecată la ora 10:00 la Curtea de Apel Chișinău creează în mod special, probleme, deoarece participanții la ședință sunt deseori rugați să aștepte cîteva ore, uneori și o zi întreagă în prezența inculpatului.

Sălile în care se desfășoară ședințele sunt deseori inadecvate, în special birourile mici ale judecătorilor. De exemplu, 15 participanți au fost implicați în judecarea unei cauze, din care jumătate nu au avut scaune și au trebuit să urmărească lucrările ședinței stînd în picioare lîngă ușa biroului judecătorului. Astfel apare întrebarea dacă se simte victima în siguranță într-un asemenea mediu.

Monitorii nu au înregistrat nici un caz în care identitatea victimei sau a martorilor să nu fi fost dezvăluită pentru a garanta siguranța lor. Nu a existat nici o ședință în care inculpatul să fie rugat să părăsească sala de judecată în timpul audierii victimei sau martorilor pentru a proteja securitatea acestora.

D. Dreptul de a fi tratat cu respect

Judecătorul și organul de urmărire penală sunt obligați să asigure respectul pentru „demnitatea și onoarea” persoanelor implicate în procese penale și să ia măsurile necesare atunci cînd acestea sunt încălcate.¹³⁰ Referitor la etapa de judecare a cauzelor în instanță, acest drept implică obligația judecătorului de a se abține de la orice acțiune care ar compromite demnitatea și onoarea victimelor sau martorilor, precum și să reacționeze la orice acțiune de acest fel din partea altor participanți la proces.

Tratarea fără sensibilitate a victimelor violenței în familie și traficului de ființe umane nu este numai nedemnă și incorectă, dar, de asemenea, potențial neproductivă din punct de vedere al colectării probelor și obținerii declarațiilor, deoarece victimele sunt deseori singura sursă de informație. Monitorii au înregistrat mai multe cazuri cînd judecătorii au făcut comentarii inadecvate despre victime sau martori, intimidîndu-i (Episodul 25).

¹³⁰ A se vedea articolul 15 al Legii cu privire la statutul judecătorului, nr.544-XIII, 20 iulie 1995.

Episodul 25

Remarcile judecătorilor adresate victimelor traficului: „Și, și, ai fost „liubimaia jena”? „nașa kras-avița”, „Deci nu este clar cu ce părți ale corpului ai lucrat (Kakimi organami rabotali neizvestno) [în Turcia]”.

Un judecător de la Curtea de Apel Chișinău, referindu-se la victimele traficului de ființe umane, care nu s-au prezentat în instanța de judecată, a spus cu un zîmbet ironic: „Da părțile vătămate nu-s, ele cred ca-s la muncă...”

Acestea sunt doar cîteva comentarii înregistrate de observatori în timpul monitorizării pe parcursul unui an. Este o încălcare evidentă a drepturilor victimelor, care au suferit deja în rezultatul infracțiunii. Trebuind să treacă printr-o astfel de experiență în instanța de judecată, nu este surprinzător faptul că majoritatea victimelor renunță și își schimbă declarațiile în instanță sau nu mai apar la următoarele ședințe. De asemenea, monitorii au semnalat cîteva comentarii inadecvate pe care le-au făcut judecătorii în adresa martorilor, care pot afecta bunăvoința și sinceritatea lor în timpul depunerii declarațiilor (Episodul 26).

Episodul 26

Ședința nu a început la timp, deoarece procurorul a întârziat. În timpul audierii martorului, apărătorul rezolva integrale.

Martorul a menționat că în timpul urmăririi penale, un colaborator de la Centrul pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției l-a luat la orele 13:00 (la prînz) și l-a ținut aproximativ 3 ore pentru a semna declarațiile. Luînd în considerație faptul că avea dureri de stomac, el a semnat declarațiile fără să le citească. Judecătorul l-a întrebat „Nu ai leșinat de foame? Noi stăm aici de dimineață pînă la 19:00 seara și așteptăm pînă vei spune un cuvînt”. Martorul a explicat că are dureri de stomac specifice și, de aceea, prînzul este obligatoriu pentru el.

Acest caz ilustrează indiferența judecătorului față de încălcarea de care s-a plîns martorul, care a semnat declarația fără a o citi.

În alte cazuri, judecătorul se amuza și făcea glume pe seama martorului. Monitorii au înregistrat cîteva cazuri cînd alți participanți la proces au făcut comentarii care au intimidat victima sau martorul, iar judecătorul nu a reacționat în nici un fel (Episodul 27).

Episodul 27

Avocatul punea întrebări irelevante unui martor, fără ca judecătorul să intervină în vreun fel: „Ați văzut-o goală?” „Ați făcut baie împreună?”

Deși majoritatea judecătorilor tratează respectuos victimele și martorii și încearcă să-i ajute să-și depășească emoțiile cînd întâmpină dificultăți la depunerea mărturiilor, impresia generală este că prea mulți judecători nu fac acest lucru.

E. Dreptul la inviolabilitatea vieții private

Referitor la interesele victimelor și ale martorilor pe durata proceselor penale, Curtea Europeană a stipulat că „viața, libertatea sau securitatea persoanei poate fi pusă în pericol, precum pot fi puse în pericol și interesele, în conformitate cu articolul 8 al Convenției. Asemenea interese ale

martorilor și victimelor sunt, în principiu, protejate de alte prevederi fundamentale ale Convenției, care prevăd că statele contractante trebuie să-și organizeze procesele penale astfel încât acele interese să nu fie puse în pericol nejustificat.”¹³¹

În cazurile de trafic de ființe umane și violență în familie, protecția vieții private și intime este de o importanță deosebită pentru victime, precum și pentru martori. Atât standardele internaționale¹³², cât și legislația națională¹³³ cere statelor să protejeze viața privată și identitatea victimei prin diferite mijloace, inclusiv prin intermediul ședințelor închise și/sau fără a dezvălui identitatea, și/sau schimbarea numelui, pe lângă alte măsuri de protecție asigurate de stat (Episodul 28).

Episodul 28

În alte câteva cazuri, judecătorii nu au manifestat nici un respect pentru protejarea vieții private și intime a victimei, și puneau nu numai întrebări irelevante pentru caz, dar și înjositoare. Un judecător a întrebat o victimă a traficului de ființe umane: „Spune-mi, tu chiar ai făcut aceasta din necesitate sau plăcere pură?” Sau, în alt caz, de asemenea de trafic, judecătorul a întrebat victima despre numărul clienților cu care a lucrat zilnic.

Monitorii au înregistrat câteva cazuri când judecătorii au decis să desfășoare ședințe închise, motivând acest lucru prin necesitatea de a proteja interesele victimei. Impresia generală a monitorizării este aceea că judecătorii iau, într-adevăr, măsuri pentru protecția vieții private a victimei din punct de vedere al limitării accesului publicului la ședința de judecată, cu toate că acest lucru se întâmplă, deseori, fără a consulta victimele, care, dimpotrivă, în unele împrejurări speciale ar fi putut să se simtă mult mai protejate, dacă ședința ar fi fost deschisă publicului.

F. Dreptul la condiții adecvate de interpretare

Victimele și martorii au dreptul să facă declarații în limba lor maternă sau într-o altă limbă vorbită și să ia cunoștință de declarațiile lor scrise sau înregistrate.¹³⁴ Garantarea unei interpretări adecvate pentru victimă și martor este esențială pentru asigurarea comunicării între judecător și victimă / martor.

Monitorizarea a relevat faptul că asigurarea victimelor și a martorilor cu o traducere adecvată este o problemă pentru judecătorii din Republica Moldova. Unii judecători s-au plîns de lipsa traducătorilor în instanțele de judecată. Monitorii au evidențiat multe cazuri când judecătorii nici măcar nu au căutat un traducător, probabil din cauza unei impresii generale că nu au traducători suficienți. Monitorii au remarcat cazuri când procesele s-au desfășurat simultan în două limbi: de stat și rusă. Acesta pare a fi, mai degrabă, un obicei decît o excepție în cazurile în care anumiți participanți vorbesc doar una dintre aceste limbi. Această practică provoacă îngrijorări privind exactitatea declarațiilor înregistrate de grefier în procesul verbal. Astfel de situații impun grefierul să traducă simultan, ceea ce îi reduce viteza și corectitudinea de înregistrare a proceselor-verbale. De multe ori judecătorii înșiși fac traduceri. În asemenea cazuri este discutabil faptul dacă judecătorul se poate concentra totalmente și dedica toată atenția asupra declarațiilor făcute de respectivul martor sau victimă. De asemenea, monitorii au înregistrat câteva cazuri când victimei sau martorului nu i s-a oferit nici un translator, deși ei au cerut unul.

¹³¹ A se vedea Doorson vs. Olanda, Cererea nr. 20524/92, 26 martie 1996, par. 70,

¹³² A se vedea, spre exemplu, articolul 11 al Convenției Consiliului Europei cu privire la lupta împotriva traficului de ființe umane, 16 mai 2005

¹³³ A se vedea articolul 12 al Legii privind protecția de stat a părții vătămate, a martorilor și a altor persoane care acordă ajutor în procesul penal, nr. 1458-XIII, 28 ianuarie 1998.

¹³⁴ A se vedea articolul 16, 90 alin (12) pct. 8) al Codului de procedură penală.

De asemenea, monitorii au înregistrat cîteva cazuri în care traducătorul era prezent la şedinţă, atunci cînd, de fapt, nici un participant nu avea nevoie de el sau cînd traducătorul era pur şi simplu prezent la şedinţă, iar judecătorul traducea.

Monitorizarea a relevat faptul că victimele şi martorii deseori întâmpinau dificultăţi de comunicare cu instanţa de judecată din cauza lipsei de traducători sau calităţii slabe a traducerii oferite. Uneori judecătorul, apărătorul sau procurorul intervineau pentru a face corectări sau chiar preluau iniţiativa şi continuau traducerea.

G. Dreptul la asistenţă juridică

O victimă poate fi reprezentată de către un avocat ales de ea sau poate fi asistată de un avocat din oficiu în cazul unor infracţiuni deosebit de grave sau excepţional de grave, dacă nu dispune de mijloace băneşti pentru a plăti avocatul.¹³⁵ De asemenea, un martor poate să-şi aleagă un avocat care să-l reprezinte în timpul proceselor penale.¹³⁶ Monitorizarea a demonstrat că unele victime, în special cele recunoscute ca părţi civile şi unii martori într-adevăr utilizează aceste drepturi, dacă au mijloace financiare pentru a angaja un avocat şi din acest punct de vedere nu a fost înregistrată nici o încălcare deosebită. De asemenea, monitorii au remarcat cazuri în care victimele au fost reprezentate de avocaţi din ONG specializate, ce au oferit servicii de înaltă calitate.

În ceea ce priveşte dreptul victimei de a avea, în cazuri deosebit de grave şi excepţional de grave, avocaţi din oficiu, impresia generală este că acest drept are mai mult o natură declarativă, deoarece observatorii nu au sesizat astfel de numiri în cauzele monitorizate.

H. Dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil

Deşi un procentaj mare de amînări a fost cauzat de absenţa victimelor/martorilor, în multe cazuri, victimele şi martorii sunt cele mai punctuale persoane. Cel puţin la începutul procesului de judecată, ei se prezintă în instanţă întotdeauna la timpul programat şi sunt pregătiţi pentru audiere, pe cînd procurorul, apărătorul şi uneori judecătorul nu sunt întotdeauna disponibili. După cîteva întîrzieri şi amînări, victimele şi martorii devin mai puţin disciplinaţi şi spre sfîrşitul procesului de judecare a cauzei, asigurarea participării victimei sau a martorului poate deveni o mare problemă (Episodul 29).

Episodul 29

Şedinţa a fost amînată din cauza absenţei inculpatului. Apărătorul a menţionat faptul că clientul său este internat în spital. Martorii au fost foarte furioşi din cauza acestui fapt, deoarece ei au venit pentru a doua oară la şedinţă din suburbiile municipiului Chişinău şi au cheltuit timp şi bani în zadar. Mai mult ca atît, martorii au afirmat că dimineaţa l-au văzut pe inculpat în incinta judecătoriei.

Sau, într-un alt caz la Curtea de Apel Chişinău, un judecător a spus: „Îţi veni la 10, îţi aştepta olecuţică cap' să găsim sală şi la 14:00 începem.”

În cîteva cazuri de amînare, judecătorul nu a fost în stare să stabilească imediat data şedinţei următoare, lăsînd-o pentru mai tîrziu. Programarea şedinţei în acest mod, fără a informa imediat martorii sau victimele despre următoarea dată, va reduce probabilitatea ca ei să apară la

¹³⁵ A se vedea articolul 58 alin. (4) pct. 2) al Codului de procedură penală.

¹³⁶ A se vedea articolul 90 alin. (12) pct.10) al Codului de procedură penală.

următoarea ședință. Monitorii au subliniat faptul că judecătorii consultă, de obicei, procurorul și avocatul despre timpul potrivit pentru următoare ședință, dar nu a fost înregistrat nici un caz când ar fi fost consultate victimele sau martorii. Desigur că este imposibil de a consulta fiecare participant la ședința judecătorească despre timpul potrivit pentru ședință, cu toate că, mai ales în cazurile când victimele și martorii vin de la o distanță mare, din afara Chișinăului, astfel poate fi îmbunătățită prezența la următoarele ședințe.

Monitorii au remarcat, de asemenea, câteva cazuri în care toți martorii necesari au fost prezenți, pe când procurorul sau apărătorul lipseau, cu toate că lor le este mai ușor să se prezinte la timp (datorită distanței mai mici pînă la oficiile lor). În unele cazuri monitorii au remarcat absența judecătorului, acesta aflîndu-se la un presupus examen de calificare, la o ședință anumită a unei comisii, îndeplinind alte sarcini sau fiind în concediu. Astfel de cazuri provoacă supărări în rîndul martorilor și a victimelor, diminuînd dorința și disponibilitatea lor de a veni la următoarea ședință. În rezultat, începe un ciclu continuu de amînări. Acestea ar putea fi reduse într-o oarecare măsură, dacă instanțele de judecată ar putea anunța preventiv participanții la proces despre amînarea ședințelor, atunci când data stabilită este cunoscută din timp.

I. Dreptul la compensarea cheltuielilor

Dreptul la restituire și compensare a cheltuielilor pentru victime și martori nu intră în aria de aplicabilitate a acestui program, deoarece în mod practic este realizat prin proceduri ulterioare examinării cauzei în instanța de judecată. Totuși, au fost înregistrate câteva cazuri care sugerează că victimele și martorii s-ar putea confrunta cu dificultăți în ceea ce privește rambursarea cheltuielilor. Aceasta este valabil, în special, pentru cheltuielile ce țin de participarea la procesele penale, în calitate de posibile cauze suplimentare care determină victimele și martorii să ezite să participe la procese. În alte câteva cazuri monitorizate de Programul MPJ, martorii și victimele s-au plîns de faptul că își pierd în zadar nu doar timpul, dar și banii din cauza multiplelor amînări ale ședințelor de judecată (Episodul 30).

Episodul 30

Cînd ședința a fost amînată fiindcă partea vătămată nu s-a prezentat, un martor a spus că nu va veni la următoarea ședință, deoarece trebuie să-și lucreze lotul de pămînt. Atunci procurorul i-a spus că dacă nu vine, el va trimite poliția să-l aducă cu forța, cu mașina poliției. După o clipă de gîndire, martorul a răspuns: „Măcar nu o să plătesc 20 de lei pe drum dacă o să mă aducă polițiștii cu mașina. Lăsați-i să vină după mine să mă ia”.

CONCLUZII

Raportul Analitic „*Respectarea standardelor unui proces echitabil și a drepturilor corespunzătoare ale părților în cadrul proceselor judiciare*” este un raport intermediar al Programului de monitorizare a proceselor de judecată, care continuă în prezent. Concluziile curente reprezintă rezumatul unor observații esențiale făcute pînă la momentul actual, care vor fi consolidate și prezentate în raportul final al Programului de monitorizare a proceselor de judecată.

În baza constatărilor din primul an al Programului de monitorizare a proceselor de judecată, se pare că, deși Republica Moldova a făcut progrese semnificative în implementarea garanțiilor unui proces echitabil *de jure*, prin adoptarea Codului de procedură penală și a unor alte legi în spiritul drepturilor garantate de Convenția Europeană și alte instrumente internaționale la care a aderat, *de facto* există necesitatea depunerii unor eforturi mai mari pentru transpunerea totală în practică a acestor drepturi.

Echitatea proceselor reprezintă esența proceselor penale și este un element necesar pentru o societate democratică, bazată pe supremația legii. Asigurarea garanțiilor unui proces echitabil atît pentru inculpați, cît și pentru victime/martori este importantă nu numai pentru respectarea standardelor internaționale, dar și pentru crearea unei societăți democratice. Participanții profesioniști la înfăptuirea justiției penale trebuie să trateze cu respect ceilalți participanți la procese pentru a asigura încrederea lor în sistemul de justiție. La rîndul ei, aceasta este o condiție necesară pentru un sistem de justiție funcțional.

În general, dreptul inculpatului la un proces echitabil este bine respectat la etapa de judecare a cauzei în instanță de către majoritatea profesioniștilor, totuși mai există unele aspecte care necesită atenție în continuare. În special, monitorizarea a relevat faptul că audierea publică deocamdată nu este o regulă pentru judecarea cauzelor. Multe ședințe se desfășoară în birourile judecătorilor, o împrejurare care face imposibilă participarea publicului. În majoritatea cazurilor, desfășurarea ședințelor în birourile judecătorilor este justificată prin lipsa sălilor de ședință, însă deseori aceasta ține de preferința judecătorului. Unii judecători mai reacționează oarecum suspicios față prezența monitorilor la ședințele de judecată. Audierea publică prezintă o importanță majoră pentru asigurarea încrederii și transparenței proceselor de judecată și este la decizia judecătorilor să aprecieze însemnătatea ei și să o implementeze în practică.

Se pare că judecătorii înțeleg foarte bine rolul său într-un proces bazat pe contradictorialitate și, în general, respectă principiul egalității armelor și contradictorialității, totuși mai există cazuri în care judecătorii își asumă rolul de acuzator. Impresia generală este că deseori judecătorii nu tratează avocații în egală măsură cu procurorii.

Au fost observate încălcări semnificative ale dreptului la asistență juridică, în special datorate numirii avocatului în ultimul moment, pasivității sau pregătirii slabe a avocaților. O deosebită îngrijorare o provoacă activitatea avocaților din oficiu. Sperăm că mecanismul numirii acestora și posibilitățile de control al calității serviciilor lor, prevăzute de noua Lege cu privire la asistența juridică garantată de stat, vor îmbunătăți situația în acest domeniu.

Probleme semnificative s-au constatat în ce privește asigurarea dreptului la interpret atît pentru inculpați, cît și pentru victime/martori. Lipsa interpreților este o problemă recunoscută, care poate afecta semnificativ cursul justiției. O traducere adecvată este necesară nu doar pentru asigurarea respectării drepturilor participanților la proces, dar și pentru simpla înfăptuire a justiției, care nu este posibilă dacă judecătorul nu poate comunica cu participanții la proces.

Monitorizarea a elucidat o insuficiență semnificativă a interpreților în instanțele de judecată, precum și calitatea nesatisfăcătoare a prestației celor disponibili. Asigurarea unei interpretări adecvate este o problemă, a cărei soluționare necesită o abordare comprehensivă.

Republica Moldova a semnat numeroase documente internaționale importante și multe din aceste prevederi le-a transpus în legislația națională privind protecția victimelor și a martorilor. Mulți judecători activează profesionist și manifestă o atitudine umană și înțelegătoare față de victime și martori, ajutându-i să facă față emoțiilor în timpul depunerii mărturiilor. Totuși, încă există un număr mare de judecători, procurori și apărători care nu tratează victimele și martorii cu respectul cuvenit, ceea ce duce la creșterea sentimentului de nesiguranță și frustrare în ceea ce privește sistemul judiciar. O problemă majoră o constituie numeroasele întârzieri și amânări ale ședințelor de judecată, care, în special, îi frustrează și uneori chiar umilește victimele și martorii. Condițiile din instanțele de judecată sunt, de asemenea, inadecvate, atât din cauza perioadei lungi de așteptare pe coridoare, cât și din cauza sălilor de ședință sau a birourilor judecătorilor echipate nesatisfăcător și de dimensiuni mici, în care se desfășoară ședințele.

În general, se pare că garanțiile privind desfășurarea unui proces echitabil funcționează în Republica Moldova numai într-o anumită măsură. Experiența de a merge în instanța de judecată este deseori plină de frustrare, complicații și nesiguranță. Există unele motive de ordin obiectiv pentru aceasta. Astfel, pentru perfecționarea implementării standardelor procesului echitabil sunt necesare resurse financiare semnificative și alte resurse. Acestea includ resurse pentru sediile judecătoriilor, serviciile de traducere, asigurarea cu combustibil suficient a escortei pentru a aduce inculpații, un onorariu corespunzător pentru motivarea avocaților din oficiu, salarii adecvate și echipament pentru toți participanții profesioniști implicați în procesul de înfăptuire a justiției. Însă, există multe motive subiective din a căror cauză standardele unui proces echitabil nu sunt realizate pe deplin și aceste motive depind numai de bunăvoința și profesionalismul participanților sistemului de justiție, în special, a judecătorilor, ca garanți finali ai echității proceselor.

Misiunea OSCE în Moldova face apel la toți cei implicați în sistemul de justiție să contribuie ca justiția să fie înfăptuită și să fie văzută înfăptuită într-un mod, cu adevărat, echitabil în Republica Moldova. Programul de monitorizare a ședințelor de judecată continuă, iar concluziile și recomandările vor fi prezentate autorităților naționale într-un raport final la sfârșitul implementării programului.